

NİZAMİ GƏNCƏVİ

Azərbaycanca yazmış olduğu

D İ V A N

“Ey Nizami, görcək nəzmini ərbabi-nəzər,
Yaraşar sənə mürid olmağa, Şeyxa dedilər.”

- 14885 -

AMEA-nın müxbir üzvü, prof. Əlyar Səfərlinin rəhbərliyi ilə

Redaktor:
Sədyar Vəzifə Eloğlu (İran)

Çapa hazırlayanlar, qeydlər və ön sözün müəllifləri:
prof. Sənan İbrahimov
dos. Hacı Səbuhi

Bu kitabın hissə-hissə və (və ya) bütövlüklə icazəsiz çoxaldılması qəti qadağandır. Qanunla nəzərdə tutulmuş bütün hüquqlar müəlliflə bağlanmış müqaviləyə əsasən "İQRA"-ya məxsusdur. Yalnız mənbə göstərilməklə dipnot düşülmə bilər.

Bu kitabın Azərbaycan Respublikası üzrə satış, çatdırılma və paylanması "İQRA Kitab Paylama Mərkəzi" həyata keçirir.

İqra Nəşriyyat Evi
Email: iqra_oxu@hotmail.com
Mobil: 050-364-64-85, 055-479-85-99
Face book: <http://www.facebook.com/iqraoxu2>

Naşir:
Rəşad İmanlı

Üz qapağını hazırlayan:
Volkan Topkaya

Mətni tərtib edən:
Elvir Əbilov

Nizami Gəncəvi. Azərbaycanca yazdığı divan. Bakı:
İqra Nəşriyyat Evi, 2013, səh. 188

Nizami Gəncəvinin Azərbaycanca yazdığı lirik şeirlərdən ibarət divanı təsadüfən Misirin "Darül-kütub" kitabxanasından tapılmışdır. Həmin şeirlərin uzun müddət XV əsr Türkiyə şairi Nizami Qaramanlıya aid olması fərz edilirdi. Misirdə tapılan əlyazma sübut etdi ki, Qaramanlının divanına daxil olan lirik şeirlərin əksəriyyəti Nizami Gəncəvinindir, sadəcə olaraq, Qaramanlı həmin şeirlərin əksəriyyətinə nəzirə yazmış və ya onları öz divanına sirqət etmişdir – köçürmüşdür.

ISBN 978-9952-8214-2-0

© "İqra" Nəşriyyat Evi
© Prof. Sənan İbrahimov

Mündəricat

Ön Söz.....	5
Qəsidələr.....	15
-Minacat.....	17
- Nət - Hilyə.....	19
-“Nərgis” qəsidəsi.....	24
-Şahzadə Səncər ilə məlik Toğrulun mədhi	34
-Sultan Camalın m ə d h i	40
-Çıraq.....	46
-Ruzigar.....	48
Qəzəllər.....	51
Mürəbbə.....	87
Mürəbbə dördlük.....	171
Müxəmməs beşlik.....	177
Dübeyti.....	181
Tək beytlər.....	185

ÖN SÖZ

Çapa hazırladığımız bu divandakı şerhərin əksəriyyəti 1974-cü ildə Türkiyədə Haluk İpekten tərəfindən Ankarada Nizami Qaramanlının divanında verilmişdir¹. Haluk bəyin çapa hazırladığı həmin divan bir neçə əlyazma nüsxəsi əsasında hazırlanmış tənqidi mətdir. Təəssüflər olsun ki, həmin əlyazma nüsxələri arasında bizim əldə etdiyimiz Misirin “Darül-kütub” kitabxanasının nüsxəsi yoxdur. Elə bütün problemlər də buradan başlamış və Haluk bəy əlində olan bütün şerhərin məhz 1440-cı ildə anadan olub, 1469-cu ildə vəfat etmiş Nizami Qaramanlının ədəbi irsi olduğu sanılmışdır.

İlk dəfə bu əlyazmaların Nizami Gəncəviyə aid olmasını söyləyən Cənubi Azərbaycan alimi Sədyar Vəzifə (Eloğlu) olmuşdur. O, Nizami Gəncəvinin divanının müasir dilə uyğunlaşdıraraq İranda əski əlifba ilə çap etmişdir. (Tehran, Öndişeyi Nv nəşriyyatı, 2002- birinci çap) Eyni zamanda şairin avtoqraf mətnini də kitabında vermişdir. Sədyar Vəzifə (Eloğlu) həm də kitabında onunla həmfikir olan Azadə Rüstəmovə, Nizami Xudiyev, doktor Kərimi və İranda tanınmış etnoloq və luğətşünas alim İsmayıl Hadi kimi alimlərin rəylərini də kitabında vermişdir. Onun bu iddiası sonra AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda yaradılmış komissiya tərəfindən müzakirə edildi və Komissiya Haluk bəyin çapını əsas götürüb Sədyar Vəzifənin (Eloğlunun) iddiasını rədd etdi. Baxmayaraq ki, bu iddia dərin elmi-tekstoloji təhlillər tələb edirdi.

Bizə elə gəlir ki, Haluk bəyin əlində Misirin “Darül-kütub” kitabxanasında olan nüsxə də olsaydı, onda anlayardı ki, çapa hazırladığı divan 29 yaşlı gəncin deyil, incə şerhləri ilə bütün dünyaya səs salan Nizami Gəncəvinindir. Çünki həmin nüsxənin əvvəlində şerhərin Nizami Gəncəviyə aid olması ba-

¹ Karamanlı Nizami. Həyatı, ədəbi kişiliyi və divanı. Tərtib edən. Haluk İpekten. Ankarə; “Sevinc” mətbəsi, 1974.

rədə qeydlər var. Əlbəttə, divanın Nizami Gəncəviyə aid olmasını təkcə həmin qeydlərlə əsaslandırmaq olmaz, çünki əlyazmaların üzünü köçürənlər səhv edə bilərlər. Həmin mətnlərin məhz Nizami Gəncəviyə aid olmasını sübut edən faktlardan bəhs etməzdən əvvəl, Nizami Qaramanlı və onun divanından bəhs edək:

Nizami Qaramanlı 1435-1440-cı illər arasında Türkiyənin Koniya vilayətinin Qaraman adlı məntəqəsində anadan olmuşdur. Onun atası Molla Vəliyəddin Koyanın məşhur müəllimlərindən olmuşdur. Nizami Qaramanlıya ilk təhsili də elə atası vermişdir. Atası oğlu üçün Konyadakı təhsili uyğun görməmiş və onu İrana göndərmişdir. İranın hansı vilayətinə getməsi barədə indiyədək əlimizdə məlumat yoxdur. Həmin vaxtda İran ərazisində Ağqoyunlu, Qaraqoyunlu və Teymurlər dövlətləri var idi. Onun bu dövlətlərdən hansının ərazisində tələbə olması məlum deyil, hətta İranda kimlərdən dərs alması da indiyədək məlum deyil. Onun İranda nə qədər qalması da məlum deyil.

Təqribən 1462-ci ildə Konyaya qayıdan Nizami Qaramanlı yerli hakim İbrahim bəyə mədhiyələr yazır. İbrahim bəy 1464-cü ildə vəfat edir və onun yerinə qardaşı Pir Əhməd bəy keçir. Nizami Qaramanlı məhz onun dövründə tanınmış şair olur. Ona həsr etdiyi 53 beytlik qəsidəsində deyir:

Fərzi-əyn oldu bizə həmdi-xudavəndi-əhəd

Ki, oldu şah kişvəri-Keyxosrova, han Pir Əhməd.

1467-ci ildə Fateh Sultan Mehmet Qaraman sultanlığını ləğv edir. Qaraman sultanlığını qorumaq üçün Uzun Həsən qoşun göndərir. Qoşunlar Qaraman bəylərbəyinin məntəqələrini ələ keçirir. Həmin vaxtlar Rum Mehmet Paşanın və Fateh Sultan Mehmetin göstərişi ilə Konya və Larendadakı sənətkarlar İstanbula köçürülmüşdü. Başsız qalan əhali hara gəldi baş alıb gedirdi. Nizami Qaramanlı da həmin keşməkeşli illərdə yaşamış və hadisələri öz gözləri ilə görmüşdür.

Mənbələrdə göstərilir ki, Qaraman əhalisinin bir qismini İstanbula üz tutmuş, bir qismi isə dağlara çəkilməmişdir.

Bu faciələrə Sədrəzəm Mahmud Paşa son qoyur və o bütünü Qaramanı azad edir. Həmin vaxtlarda şairin Mahmud Paşa ilə ünsiyyətinin olması barədə əlimizdə heç bir məlumat yoxdur, ancaq tədqiqatçılar belə fərz edir ki, məhz Mahmud Paşa şairi Fateh Sultan Mehmetə təqdim etmişdir. Sonra Mahmud Paşanın özü də Fateh Sultan Mehmedin gözündən düşüb həbs edilir.

Mənbələrin verdiyi məlumata görə, Sultan Mehmet istedadlı şairləri saraya dəvət edirdi. O cümlədən Nizami Qaramanlı da saraya dəvət edir. Şair bu işlərlə məşğul olan Əhməd Paşaya hünərini göstərmək üçün ona "Qəsr", "Ləal", "Günəş" qəsidəsini həsr edir, eyni zamanda nəzirə yazdığı həzi qəsidələri də ona təqdim edir. Çox güman ki, həmin nəzirə qəsidələr sırasında Nizami Gəncəvinin "Nərgis" qəsidəsinə yazdığı nəzirə də olmuşdur. Ancaq şairin "Ləal" və "Günəş" qəsidəsi hələ də əlimizdə yoxdur. "Nərgis" qəsidəsi barədə isə Haluk bəy yazır: "Fateh Sultan Mehmet adına yazılmış bir "Nərgiz" kasidesi əlimizdədir. Fəkat bu şeirdə də padşahın şairi İstanbula çağırıldığına dair bir işarət yoxdur"²

Sultan sarayında şairlik etmək məqsədi ilə yola çıxan şair yolda vəfat edir. Bütün mənbələr qeyd edir ki, gənc şair İstanbul yolunda 1469-cu ildə xəstələnib vəfat etmişdir. Təkcə Şahi Bəy özünün "Həşt behişt" təzkirəsində qeyd edir ki, o İranda təhsil alandan sonra doğulduğu şəhərə qayıdır və gənc yaşlarında orada vəfat edir.

Onun gənc yaşında ölümü barədə Lətifinin "Təzkirə"sinə də qeydlər var. Həmin qeydlərdən məlum olur ki, şair bir şeyxin qızına vurulur və onlar bir-birlərini dərin məhəbbətlə sevirilər. Sonra hansısa səbəbdən qız başqasına əra gedir. Bundan qəzəblənən şair həcviyyə yazır. Həcviyyə şeyxin qulağına

² Nizami Karamanlı. Divan, Ankara, 1974, səh. 19

çatır və qızının həcv olunmasından qəzəblənib bəd dua edir. Elə həmin duadan da şair gənc yaşında vəfat edir³. Haluk bəy bu barədə də belə bir fikir söyləyir: "öte yandan bunun doğru olması da çox mümkündür"⁴

Aşık Çələbi qeyd edir ki, gənc yaşlarında şairin ölümündən təsirlənən atası Molla Vəliyəddin oğlunun şerlərindən məsciddə oxuyub ağlayar və camaatı da ağladarmış⁵. Aşık Çələbi də şairin 19 yaşında ölməsini qeyd edir. Bu faktı Gəlibolulu Əli də təsdiq edir. Həmin bu məlumatları nəzərə alan Haluk bəy də qeyd edir ki, "gerçəkden on səkkizdə ölən bir insanın, o dövrün eşkiyularla, min bir təhlükə və zorluqlarla dolu yollarından İrana gedib təhsil alması, ərəbcə və farsca-dan başqa "mötəbər elmləri" də öyrənərək vətənə dönməsi və bu yaşda bir cocuğun "hunca pıranə məəniyi-gəri-bəyi" bulub yazması xeyli çox bir işdir"⁶

Elə bu faktdan çıxaraq çıxış edərək, bu qənaətdə gələ bilərərik ki, ümumiyyətlə, az bir vaxtda bir gəncin İranda təhsil alıb Türkiyəyə qayıtması və ərəb-fars dilində gözəl şerlər yazması, özü də həmin şeirlərin Azərbaycan dilində yazılması heç bir məntiqə sığmır. Deməli, Qaramanlı Nizaminin adı ilə çap olunmuş divanın dərin tekstoloji təhlili aparılmalı və orada olan şeirlərin əsil müəllifi tapılmalıdır.

Başqa bir fakt bundan ibarətdir ki, Nizami Qaramanlı ədəbiyyatda böyük nəzirəçi kimi tanınmışdır. Bu barədə Türkiyə alimi Faiq Rəşad özünün "Tarixi-ədəbiyyati-Osmaniyyə" kitabında yazır: "Nizami pek çox nəzirə yazmışdır. O qədər ki, Nizamini Ehmət Paşa ilə qarşılaşdıranda: Paşa hər nə söyləmişsə, hemen hepsini tanzir etmiş olduğundan, Ehmət Paşanın divanı-

nı okuyan Nizaminin de divanını okumuş olur"⁷ Eləcə də, Haluk bəy çap etdirdiyi həmin divan haqqında yazır: "Divanı meydama gətirən şeirlər aşağı-yuxarı üçdə biri nəzirədir - Divandakı 130 şeirdən 45-nin nəzirə olduğu təsbit edildi"⁸ Türkiyə alimləri Fuad Köprülü və Şihabəddin də Nizami Qaramanlının çoxlu nəzirələr yazmasını xüsusi qeyd edir⁹

Bütün bu faktlar Nizami Qaramanlı adlı şairin şəxsiyyəti barədə obyektiv təsəvvür yaradır və həmin təsəvvürləri belə ümumiləşdirmək olar:

- gənc yaşlarında vəfat edən şairin sənətkarlığı lazımı səviyyədə olmamışdır;
- ərəb-fars dillərini yaxşı bilməmişdir;
- daha çox nəzirəçiliyə meyl etmiş və özünün orijinal şerləri olduqca azdır;
- həyatının əsas dövrünü Konyada yaşadığından sırf osmanlı ləhcəsində şerlər yazmış və türk dilinin azəri ləhcəsində əsər yazmağına dair güman yoxdur.

Əlimizdə olan divana bu kontekstə yanaşanda bir çox elmi həqiqətlər ortaya çıxır və həmin həqiqətləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- Divan yaşlı adam tərəfindən qələmə alınmışdır; bu barədə bəzi qeydlər var: *saqqalın ağardı miskin dahi usanmazmısın!?*
- Divanda ərəb-fars dilində şeirlər var və onlar yüksək peşəkarlıqla yazılmışdır. Məzmun etibarilə islam fəlsəfəsi ilə əlaqədardır. Belə təfsirləri isə orta əsrlərdə geniş təcrübəsi olan Şeyxlər verirdi;
- Divanda bir çox şeirlərin sonrakı nümunələrinə Haluk bəyin tərtibatında baxanda görürük ki, əlavələr, dəyişmələr olmuşdur;

³ Lətifi. Təskirə. Qeysəri Rəşit. Şrif. 1166, 148a.

⁴ Nizami Qaramanlı. Divan. səh. 20

⁵ Aşık Çələbi. Meşarüf-şüəra. İstanbul Uni, şifr. 2406, 169b

⁶ Yeno arada, səh. 22

⁷ Faiq Rəşad. Tarixi-ədəbiyyati-Osmaniyyə. səh. 151.

⁸ Qeyd edilən mənbə. səh. 26.

⁹ Köprülü Fuad. – Şihabəddin Süleyman. YüeniOsman ədəbiyyatı tarixi. İstanbul, 1332. I cild, səh. 212

- Divan başdan-başa azəri ləhcəsinin Gəncə dialektində yazılmışdır;

- Divanda işlənən bədii təsvir və ifadə vasitələri, məcazlar XIII əsrdə Şərq şerinin poetik fiqurları əsasında. XV əsrdə artıq Firdovsi qəhrəmanlarından poetik fiqur kimi istifadə olunmurdu, hətta türkdilli şerdə fars hökmdarlarını, fars mifologiyasından gələn mifik qəhrəmanların hünərini metafora kimi istifadə etmək nöqsan sayılırdı. XV əsrin poeziyasında artıq türkçülük poeziyanın mayası idi. Xüsusilə, türk şairinin fars qaynaqlarından istifadə etməsi riyakarlıq hesab edilir və şerin estetik dəyərini aşağı salmaq kimi qiymətləndirilirdi.

- Divanda şairin işlətdiyi sözlər XIII əsrdə Azərbaycan dilində işlənən sözlərdir və onların yazılışı, tələffüzü “Kitabi-Dədə Qorqud” eposundakı kimidir.

Bütün bu elmi mühakimələrdən sonra divanın Nizami Gəncəviyə aid olması barədə faktlara nəzər salmaq lazımdır...

Nizami Gəncəvi hələ sağlığında çoxlu şerlərinin başqalarının adından söyləndiyini yazırdı. Onun yazdığı şeirlər əruzun ən şirin bəhlərində idi və yerli müğənnilərin dilindən düşmürdü. Həmin müğənnilər isə mahnılarını fars dilində deyil, doğma Azərbaycan dilində oxuyurdular. XII əsrin salnamələrində birmənalı olaraq göstərilir ki, Gəncə şəhərində əhali azərbaycanlı idi və əhali yalnız türk dilində danışırdı. Belə olduqda Nizami kimi bir dahi, nəyə görə qeyri dildə şeirlər yazmalıydı, halbuki həmin müğənni mahnılarını Azərbaycan dilində oxuyub, azərbaycanlıları feyzyab edirdi.

Bizə elə gəlir ki, Nizami Gəncəvi təkcə lirik şeirlərini deyil, hətta poemalarını belə ana dilində - türkcə yazmış, sonra həmin poemalar tərcümə olunmuşdur. Bunu poemaların dili də göstərir. Fars dilinin müxtəlif dialektləri var. Poemalar fars dilinin dəri ləhcəsində, Xorasan, Bəlx dialektində yazılmışdır. Şairin isə Xorasanda, indiki Əfqanıstanda olub həmin

yerlərdə yaşayan farslarla ünsiyyətdə olmamışdır. Görünür həmin yerlərdən olan hansısa şair Nizaminin sağlığında, onun şəxsi sifarişi ilə poemaları fars dilinə tərcümə etmişdir. Çünki “Leyli və Məcnun” mövzusunun Nizamiyə sifariş verən Axsi-tan təkidlə qeyd edir ki, əfsanəni fars dilində qələmə alsın. “Türk dili yaraşmaz şah nəslimizə, türk dili əskiklik gətirər bizə” – deyər, hətta bu dilə olan haqarətini ifadə etmişdir. Şübhəsiz bu sözdən inciyən Nizami Gəncəvi də milli ləyaqətinin təhqir olunmasından əsəbiləşir və “qulluq halqasına” keçməyi özü üçün təhqir hesab edir. Elə bu məntiqlə də Nizami şəxsiyyətinə və yaradıcılığına yanaşanda şairin ana dilində əsər yazmamağının qeyri-mümkün olması sübut olunur.

Bu məntiqlə Nizami Qaramanlı divanındakı lirik şeirlərə nəzər salanda bu qənaətə gəlirik ki, Nizami Gəncəviyə aid olmasını fərq etdiyimiz şeirlər sırf Gəncə dialektində yazılmışdır. Bütün şeirlərin ideyası, onun məzmunundan irəli gələn pafosu Nizami dühasının ifadəsidir. Şairin əlimizdə olan farsca lirik şerlərinin pafosunu türk dilində olan şeirlərinin pafosu ilə müqayisə edəndə heç bir fərq görünür.

Mətnlərin müəlliflərinin təyin edilməsi xüsusi bir elmdir və buna elmdə **atribusiya** deyirlər. Atribusiyanın isə sərt tələbləri var. Bunlar aşağıdakılardır:

- müəllifin yaradıcılıq əzmi;
- müəllifin leksikonu;
- müəllifin dili;
- əsərin ideyası;
- üslub;
- müvafiq sənədlər əsasında atribusiya.

Problemə bu kontekstə yanaşanda görürük ki, uzun müddət XV əsr türk şairi Nizami Qaramanlıya aid edilən lirik şerlərin əksəriyyəti Nizami Gəncəvinin şeirləridir. Bir çox şerlərdə Nizaminin bir neçə beyti sadəcə siqlət olunub, əksər şerlərdə isə Nizaminin dəsti-xətti tamamilə saxlanılıb. Bir çox

şerlərdə isə sözlər müasirləşdirilib, bəzi şerlərdə sözlərin azərbaycanca deyil, osmanlı türkcəsi ilə variantı verilmişdir. Ancaq şerin məzmunundan irəli gələn pafos, şairin yaradıcılıq əzmi, lirik duyğuları, bədii düşüncə, poetik çalarlar eynilə saxlanılmışdır. Nizami Gəncəviyə aid edilən şerlərin dili osmanlı türkcəsi ilə deyil, sırf azəri türkcəsidir.

Nizami Qaramanlının həm də bir müddət Əcəmdə olması və fars dilini yaxşı bilməsi, heç də Azərbaycan dilinin Gəncə dialektini yaxşı bilməsi demək deyil. Olsun ki, Qaramanlı azəri türkü idi, ancaq Qaraman ləhcəsi heç də Gəncə ləhcəsi ilə eyni deyil.

Bütün bu elmi həqiqətləri nəzərə alıb, əlyazmanın üzərində yaraşlıq xətlə "*Nizami Gəncəvinin əlyazması*" yazılan "Darül-kütub" kitabxanasından tapılan mətnlərin dərin tekstoloji təhlillərini aparmaq lazımdır. Yalnız bu yolla Nizami Qaramanlının divanında verilmiş şerlərin hansının Nizami Gəncəviyə, hansınsa Qaramanlıya aid olduğunu müəyyənləşdirmək olar.

Nizaminin Gəncəvinin poetikası sonrakı dövr poeziyamıza ciddi təsir göstərmişdir. Biz lirik şerləri oxuduqca onlarda olan poetik fiqurların, obrazlı ifadələrin sonra poeziyamızda necə istifadə olunmasının şahidi olur, bir növü Nizaminin ədəbiyyatımız qarşısında xidmətlərinin yeni istiqaməti ortaya çıxır: o təkə epik şerimizin nadir nümunəsini deyil, həm də yüksək səviyyəli anadilli poeziyamızın nadir nümunələrini yaratmışdır. Onun lirik şerlərini oxuduqca qarşımızda əsrlərə kölgə salan, öz dahiliyini nəzmi ilə sübut edən böyük dühanı görürük. Şairin özü də sağlığında həmişə uca səslə deyirdi ki, mənim misralarım həmişə deyəcək ki, "burdasan burda". Bu həqiqət məhz ana dilində yazdığı şerlərdə özünü bürüzə verir.

Bu şeirlər Nizami Gəncəvinin mənəvi dünyası, poetik zövqü barədə müfəssəl təsəvvür yaradır. Hər bir şeri oxuduqca, biz Nizami Gəncəvini bir daha kəşf edirik və anlayırıq ki, nəyə görə dahi şairə "Nizami" təxəllüsünü veriblər. o, təkə Azərbaycan türklərinin deyil bütün türk dünyasının şairi idi və türkün poetik

düşüncəsini lirik şerləri ilə inkişaf etdirirdi. Türk dünyası qarşısında bu xidmətlərini, türk xaqanları da unutmurdu. Tarixdə Nizamidən sonra dövlət yaradan hər bir türk sultanı Nizami irsini özünün dövlət ideologiyasına çevirirdi.

XIV əsrdən bəri Osmanlı türkləri nəhəng imperiya yaratdılar. Bütün imperiyalar kimi, bu imperiyanın milli ideologiyası olmalı idi. Ona görə də, türklər özlərinin böyüklüyünü, ali millət olduqlarını dahiləri ilə sübut etməliydilər. Elə həmin vaxtda dahi Nizami yada düşüb və onun şerləri sarayda daha çox mütləq olunurdu, Nizaminin təsiri altına düşən şairlər onun təxəllüsünü özlərinə götürüb şer yazırdılar. Osmanlı sultanlarının türk dünyası qarşısında böyük xidmətlərindən biri də bu olmuşdur ki, dahilərimizi tarixdə yaşatmış, onların əlyazmalarının üzünü köçürməyə kifayət qədər vəsait ayırmış və yüksək səviyyədə təbliğ etmişlər. Həmin şairlər siyahısında Nizaminin adı birinci idi.

Şairin türkcə divanı XII əsrdə olduğu kimi, XIV əsrdə də dillər əzbəri olduğundan şerləri daha çox siqlət (pladiat) olunur, onlara nəzirələr yazılırdı. Osmanlı sarayında elə şairlər var idi ki, Nizami Gəncəvinin şerlərini əzbər bilirdi. Sarayın müğənniləri müntəzəm olaraq şairin həzin, axıcı şerlərini oxuyurdu. Nizaminin şerlərindəki dərin lirizm sonrakı dövr türk poeziyasına güclü təsir göstərmişdir. Təsadüfi deyil ki, Nizami ədəbi məktəbinin nümayəndələrinin sayı yüzdən artıqdır. Olsun ki, Qaramanlı da Nizami Gəncəvinin fənatlarından olmuş və gənc yaşlarında onun türk dilində olan şeirlərini əzbər bilmişdi. Həqiqətən də, şairin şerləri o qədər axıcıdır ki, bir dəfə oxumaqla yadda qalır. Elə bu xüsusiyyətinə görə də şairə "Nizami" təxəllüsünü vermişlər.

Nizaminin şerlərini əzbər bilən Qaramanlı, həmin şerlərin ahəngində öz şerlərini yazmış və sonra tədqiqatçılar hər iki Nizaminin ədəbi irsini bir-birindən ayırmaqda çətinlik çəkmişlər. Ona görə də, Qaramanlının divanı kimi təqdim edilən

şeyrlərin içində Nizami Gəncəviyə aid olan şeyrləri yeddi qrupa bölmək olar:

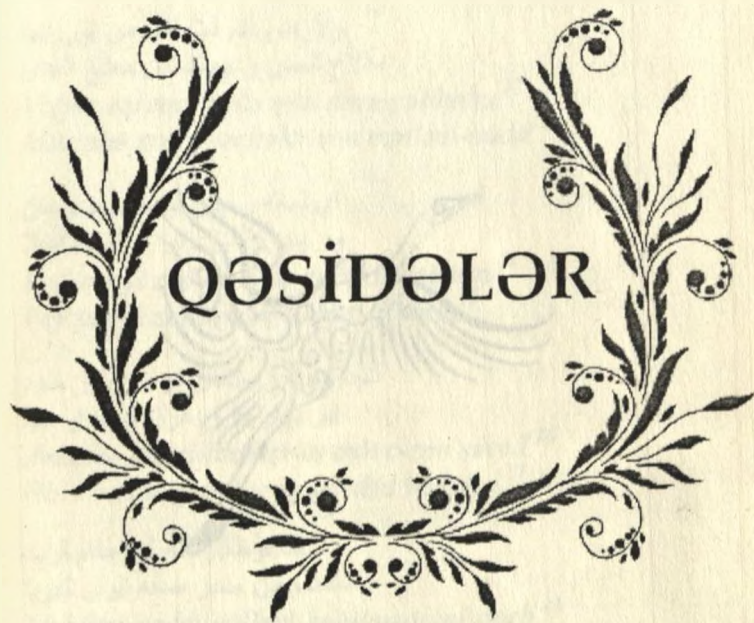
1. Nizami Gəncəvinin bir çox şeyrlərini olduğu kimi saxlamış;
2. bəzi beytlər dəyişdirilmiş;
3. bəzi sözlər dəyişdirilmiş;
4. əksər beytlərə əlavələr edilmiş;
5. əlavə beytlər yazılmış;
6. bir çox sözlər osmanlıların başa düşdüyü şəkllə salınaraq, dövr üçün sadələşdirilmiş;

7. bir çox sözlər dəyişdirilərək türk dilinin osmanlı ləhcəsində yazılmışdır, məlumdur ki, azərbaycanlılar və Türkiyə türkləri həmişə bir xalq olmuş və müxtəlif ləhcələrdə danışıbmışlar. Elə türk deyəndə də həmişə azərbaycanlılar nəzərdə tutulmuşdur. Türkiyə türklərinə həmişə “osmanlı” demişlər. Yalnız 1932-ci il Stalin siyasətindən sonra Şimali Azərbaycanda yaşayanlara azərbaycanlı demişlər. cənubi Azərbaycanda isə bu ənənə hələ də qalır və onlar özlərini türk adlandıırı. azərbaycanlı – yalnız hansı məkandan olmanı bildirir. Bu mənada, elə misralar var ki, həmin sözlərin osmanlı ləhcəsinə keçirilməsi şeyrin bəhrini pozduğundan, cənilə saxlanılmış, məsələn: *yaxşı, o, ancaq və s.*

Elə beytlər var ki, birbaşa Azərbaycan toponimləri ilə bağlıdır. Məsələn:

Firqətində, gözün üstündə görən qaşmı deyir,
Körpü kim yaptı, acəb üstünə Nilü **Arazın**.

Eləcə də divanda toxunulmamış, cənilə saxlanılan variantlar var: bunlar ilk növbədə azərbaycanlılar tərəfindən işlədilərən frazeoloji birləşmələr, atalar sözləri, zərbi-məsəllər, dialekt sözlər, bir çox ifadələrin azəri ləhcəsində ifadəsi və s. (“qapıdan qovur, pəncərədən girir”, “bəd əsildən arvad olmaz”). Bütün bunlara dair konkret faktlar şeyrlərin hər birinin ayrıca təhlilində göstərilir.

Minacat

يا اشرف البريه يا سيد الورى
اعلى الاله ذاتك قد را و منذلا
Ya aşrafülbəriyyəti, ya seyyid-əlvərə¹⁰
Əlallahu-zatəka qədrən və mənzelə¹¹

ولارض اشرفت بك من نور ربها
مذلاح شمس و جهك من مطلع الهدى
Vəlarz aşreqət bekə min nure-rəbbeha,¹²
Müzlaha şəms-vəchəka min mətləəl-hüdə¹³

ای لمعه رحسن تو خرشید آسمان
ور پایه ز منزل تو عرش ذوالغلا
Ey lümeyi ze hüsne-to xurşidi-asiman,¹⁴
Vey payei ze mənzili-to ərşi-zülələ.¹⁵

انجا که بحر بخشش تو موج زن شود
ابر بهار عرق کرده از حیا
Anca ke bəhri-bəxşişi-to mövc-zən şəvəd.¹⁶
Əbri-bəhar qərqi-ərəq gərdəd əz həya.¹⁷

محفوظقدر قله کوه مقام قرب
مخصوص صدر صفا ایوان کبریا
Məhfuzi-qədri-qülleyi-kuhi məqami-qərb,¹⁸
Məxsusi-sədri-süffeyi-eyvani-kebriya.¹⁹

¹⁰ Ey bəşəriyyətin əşrafı, ey dünyanın başçısı.

¹¹ Allah tala nəcəbətini qiymətini artırmışdır.

¹² Sənin nurundan dünya bəzənmiş

¹³ Hidayət üfquündə üzün günəş kimi parlayar

¹⁴ Sənin hüsnünü nuru asimanın günəşidir.

¹⁵ Qədəmləri ali dərğahın mənzilindən olan

¹⁶ Sənin mərhəmətin təlatümə gələndə

¹⁷ Bahar buludları utandığında uzaqlıqlarda qərq olur.

¹⁸ Hündür dağ zirvələrin qürub vaxtı mühafizəsi

5884

سر رشته فتوت و سر چشمه کرم

سر دفتر مروت و سرمایہ حیا

*Sərreştəyi-fütüvvətü sərçəşməyi-kəram,*²⁰

*Sərdəftəri-mürüvvətü sərmayeyi-həya.*²¹

Ey şər ilə müxəllədü qul ilə müstəməd,²²

Vey ismilə Məhəmmədü vəsf ilə Müstəfa²³

İzzü cəmal içində Süleymani-vəxt ola,²⁴

Hər mur üzrə kim salasan sayə sən, hüma²⁵.

Yoğruldu xaki-qalibi-adəm ki, ta bula,

Xişti-vücudinlə şərəf, qəsri-ənbiya.²⁶

İsa çü məqdəmin xəbərini verdi aləmə,

Etdi dəminə mücizi-əhyani, Həqq əta.²⁷

Der “*Xəlqünə əzim*”, oxur “*Nəfsinə kərim*”,

Təşrif edib sifəti ilə zatını Xuda.²⁸

Zatın tənəzzühiylə, sifətin bilinməyə,

Şəninədə endi surei - “*Vəlnüccum iza həva*”²⁹(والنجم اذا هوا)

n ə t - h i l y ə

Lütfün nəibi abi-həyat kibi ruhbəxş,

Xülqun nəsimi badi-səba kibi dilqoşa.

Nolaydı torpaq olaydım diyü rəşk edər,

Sən yerə basduğun görüb ərvahi-əsfıya.

Çün sərdari-bargahi-izaətmüdür(اذا تم) yerin,

Fərqlilə fəxr eylərsən, olur sana səza.

Şərün əsası olmaya şaha xiləlpəzir,

Ləü bəst əlcibalu əv ənşəqət əlsəma.

لو بست الجبال او انشقت السما

Yazmış əzəldə xələti-vəsfın tərəzına,

Kilki-qəza ki, العلا و العز اک دام

Kövninə zati illəti-qayi degildisa.

Lövlək ilə xitab olaydı əcəb ana.

Gər olmasa vücuduna aləm müqəddimə,

Ərzu səmayə olmaz idi əmr innəna.

Layiq kərim demək ana xitab edüb,

Eşitmədi dilindən anın bir kimsə “laʔ”.

Ləfzi-rümüzi məxzəmi-əsrardur künuz,

Ayağı tozu didəyi-ərvaha tutiya.

Kim deyə sana Yusifi-sani cəmal ilə,

Yusif görürsə hüsnünü sani olur səna.

¹⁹ Böyük xanədanın pak rəhbərlərinə məxsusdur.

²⁰ Fəhmin səriştəsi ədalət bulağından qaynaqlanır,

²¹ Mürvət dəftəri həyanın sərmayəsidir.

²² Ey şəriəti ilə əbədi, sözü ilə daim yaşayan

²³ Ey adı Məhəmməd, vəsfi Mustafa

²⁴ İzzətdə, surətdə vaxtın Süleymanı olan

²⁵ Hər bir qarışqaya belə sayəndə ruzi verən.

²⁶ İnsan qəlibindəki torpaq elə yoğuruldu ki, onun kərpicindəki vücuda peyğəmbərlərin qəsridə olduğu kimi, şərəfət olsun.

²⁷ İsa ilkin xəbəri aləmə verdiyi üçün, Allah onun nəfəsinə möcüzə verdi.

²⁸ “Xəlqünə əzim” (surədir, “Əzəmətli yaranan”) deyir, oxuyur “Nəfsinə kərim” (Kəramət sahibinin varlığı), Allah onun zatına öz sifətini verdi.

²⁹ Əslin səyahətdə, sifətin bilinməyir, onun şəninə “Vəlnüccum iza həva” surəsi gəldi.

Alnın qaşun nəmuzəcidir bədr ilə hilal,
Zülfü rüxun nümunəsidir sübh ilə məsa.

Ey mahi-çardəhşəbə diyyu xitab edər,
Həqq sana anda kim dedi Quranda Tai-Ha. (طا و ها)

Qəddünlə zülfü ağzına eylər işarəti,
Quranda hər nə yerdə *alif*(ا), *lam*(ل), *mim*(م) ola.

Qaşunla alnun ilə boyundan kinayədir,
Qövs-i-nəhar, şəmsi-züha, xətti üstüvə.

Zati-şərifinə nə əcəb sayə salmasa,
Nurun olurmu sayəsi ey fəxri-ənbiya.

Çəmiü çiraği-cümleyi-afaqdur tənün,
Hər yandan görünür anunçün *aləssəva*. (على السوا)

Alnun sifətini eşitdi dedi əql,
Aməntə billəzi xələq əlmuru əlziya.
امنت بالذي خلق المور والضيأ

Xurşidi-tələtün utanub baxar yerə,
Çün bədr gördü yüzün anunçün qalur tənə.

Tadın dərtivi aləmundən cəməli-fəth,
Kənnuri-fizzülamu kəlbədri-fiddüca.
كانور في الظلام و كالبدر في الدجي

Düşərdi möcüzünlə bir aylıq yola nəhib,
Bassan rikabuna ayağunu qəsd edib qəza.

Bir zəxmilə qılır sipəri-mahu iki şəqq,
Ənqüşti-möcüzün nə əcəb tiğ olur şəha.

Vəqti-xitarda çub ana səmsami-abdar,
Vəqti-xizarda həqq ana cami-cəhannüma.

Gəh bir ovuc su ilə sipahini qandırur,
Gəh bir ovuc toz ilə düşmənin hida.

Təslim edərdi mehr ilə kənduyə gəh şəcər,
Təsbih edərdi Cəhr edərilə avcındakı xəsa.

Mətlub iraq olur ana kim sana uymaya,
Məhbubi-həqq olur sana kimi qıldı iqtida.

Nikbət ana ki, rədumə əli mən edər,
Dövlət anun ki, sən diyəsən ana mərhəba.

Qalursa yadi-rəhməti-həqdən əcəb degül,
Hər kim məhəbbətünlə sənin olmaz aşına.

Tez azdururdu hiylə ilə əqli-küllü nəfs,
Şəmi-şərifun ana olimasa rəhnüma.

Kavusi-əql bulamı xəttin sifətinun,
Çün qülzumi-sifətinə yox xətti intiha.

Kimdir ki, mədhin edə belə zati-pakunun,
Gər xüd bəlağətilə fəridi-zəman ola.

Mədhündə tapuni neyə kim bənzədə edər,
Bənzədügünə mədhu sitayiş sana hica.

Olsun sana vu aluna, əshabuna salam,
Madamət əlsəma və madamət əlsəra.
مادامات السما و مادامات الثرا

Anları kim kəvakibə təşbih edüb dedüm,
Kim bulur ehtida edən anlara iqtida.

Şərün sərabi süffəsinün çar rüknüdür,
Ol çarpa ki, anları həqq qıldı müstəba.

Seddiq ki, oldu saniyi-əsneyn qarda,
Getmişdi sidq ilə yoluna canu dil fəda.

Faruq ki, etdi fərq xitabi-səvabdən,
Əsfiyayi-əsfıya idi, övliyayi-övliya.

Osman ki, buldu gözləri nurinin ilə nur,
Həm mədəni-əta idi. həm mənbəi-həya.

Kimdir ki, vəsfi-zatini ədd edə Heydərün,
Həqqində lafəta ilə çün gəldi həl əta.

Nurun ikidür güli-bixar Məhəmmədi,
Biri Həsən, biri Hüseyini-həsənliqa.

Birisi zəhri-qahir ilə etdi rəvan-rəvan,
Birisi Kərbəlada çəküb kərb ilə bəla.

Olsun rizayi-həqq qomunun ruhuna qərin
Kim, din yolunda çəkdi bular zəhmətü əna.

Ya safi-əlxəlayiq, ya qami-əlzilal,
Ya cami əlfəzayil, ya rəci əlləda.

يا شافي الخلايق يا قاع الضلال
يا جامع الفضائل يا رجع القهي

İşfə xətəyti və zünubi və zəlləti,
Kün li vəsilə və dəlilə ilə əlməna.

اشفع خطيبي و ذنوبي و ذلتي
كن لي و سيله و دليلي الى المي

Sən imtəna zikr edsin nəfsuni qoyub,
Anda ki, nəfsi-nəfsi diyə, cümleyi-ənbiya.

Gərçi ki, əmrünü birisin bində tutmadan,
Lütfündən umarız diyəsən ya məza-məza.

Ol bəzmdə ki, döve edə kasi-şəfaətün,
Haşa ki, bizi saqiye-lütfün susuz qoya.

Ya rəbb, Məhəmmədə şərəfü fəzli, hörməti,
Bu xəstə günaha sən et rəhmətün şəfa.

Sənsin verən ana daxi mülki-kəraməti,
Vəlmülkü fi yəminkinikə toti limən taşa.

والملك في يمينك توتي لمن تشا

Əfv et **Nizaminün** kərəmindən xətəların,
Şəhdən əta çu adə durur bəndədən xəta.

Ol bunca cürm ilə sana tutar ümidini,
Sən bunca lütf ilə *qusananu* dəgül rəva.

Çün sən kəməli-lütf ilə latənqitü(لامنطوا) dedin,
Cürmüm *nədənlu çoq qisə* qət etməzəm rica.

Ey baqiye-qovma zərrəcə baqi zünubdən,
Ol dəm ki, çəhri-ömr fənasın tuta fəna.

“Nərgis” qəsidəsi

Doldurub çün cigərindən qədəhi-zər nərgis,
Nuş edər ləli-ləbin yadına sağər³⁰ nərgis.

Bir ayaq cami-şərab ilə ki, var başında,
Şöylə məst oldu ki, doğru tutamaz sər³¹ nərgis.

Bükülüb beli, şərardı dişi, titrər başı,
Tifl ikən oldu mægər piri-müəmmər³² nərgis?

Sin içindədir, ayağı yenə məğrur oluban,
Nocəvanlığı tutar, səbzədə sağər nərgis.

Əhli-dil kimi sabah içmək üçün cami-şəbuh,
Tökdü simin qədəhə badeyi-əhmər nərgis.

Gözü dünyaya baxarkən qoymaz əldən ayağı,
Əcəba, xəmr iləmi oldu müxəmmər nərgis.

Nülxəti-pirəhəni-Yusifigüldən açılıq,
Nitə kim dideyi-Yaqub, peyəmbər nərgiz.

Səbzə göz nuruni arturduğın eşitdi mægər?
Ki, eylədi mənzərəsin şahı-sənubər nərgis.

Yədi-bəyzavü əşavü şəcəri-əhzəri-nar,
Cümləsin eylədi şəklində müsəvvər³³ nərgis.

Küri tacıyla əsasını qılıır aləmə ərz,
Səfillər kimi tutur şəkli müdəvvər nərgiz.

Kasə oynatmaq ilə başda tutup həngamə,
Bir ovuc simü zər etdi şanasın zər nərgiz.

Sehr ilə şəəbdə³⁴ elmində kəmalı yox isə,
Bəs nə hiylə ilə alır ovcuna azər³⁵ nərgis?

İrdi, üstünə tutub çətr, Süleyman lələ,
Güldü, başinə vurub taci-Esgəndər, nərgis.

Sanasan düşdi nücum³⁶ ilə fələk əksi yerə,
Səhni-bağ³⁷ olanı, səbzə³⁸ ilə sərəsər³⁹, nərgis.

Səlbü⁴⁰ saz ilə zəyin⁴¹ eylədi hər bir çiçəyi,
Çəmən içində çü⁴² ərz eylədi ləşgər⁴³, nərgis.

Hökm qıldı ki, cahanı *tunada*⁴⁴ badi-bəhar⁴⁵,
Çün çəmən mülkünə⁴⁶ şah oldu müqərrər⁴⁷ nərgis.

Ələmü sancaqı-⁴⁸ zərkeş⁴⁹ nə səbəbdən götürər,
Gər⁵⁰ səriri-çəmənə⁵¹ olmadı sərvər⁵² nərgis.

³⁴ ictimaiyyət

³⁵ od

³⁶ asronomiya

³⁷ Bağ sahəsi

³⁸ Göyərti

³⁹ Başdan-başa, tamam

⁴⁰ Səlb – yəni, qoparmaq

⁴¹ zay

⁴² sanki

⁴³ qoşun

⁴⁴ tanıda

⁴⁵ Bahar küləyi

⁴⁶ Sahəsinə

⁴⁷ Qərar tutmaq

⁴⁸ (ələmü səncaq - bayraq deməkdir, “ələm-ərəbcə, “sancaq” isə türkcədir)

⁴⁹ Zər çəkən

⁵⁰ əgər

³⁰ Qədəh

³¹ baş

³² Uzun ömürlü qoca

³³ Təsvir

Aldı xəncər əlinə, elə ki, Rüstəm süsən,
Qoydu gürz *omuzuna*, nitə⁵³ ki, Növzər nərgis.

Lacivərdi sipəri verdi güli-nil⁵⁴ əlinə,
Urdü⁵⁵ öz başınə altın şalu miğfər⁵⁶ nərgis.

Ləşgər verdi çü cəm eylədi bir surət ilə,
Əsgər berdi⁵⁷, həlak eylədi, yeksər⁵⁸ nərgis.

Gözünü göyə tikib, başı dikəldi söküyə,
Oldu san düşməni-Darayi-dilavər-nərgis.

Ərz edər *sünbülə mizan* sifətin sünbülül gül,
Göstərər sürəti-dəlv ilə *düpeykər*⁵⁹ nərgis.

Necə dilbər ki, özü şəminə⁶⁰ eylərsə nəzər,
Yandırar şövqinə⁶¹ pərvanə kimi, pər⁶², nərgis.

Bir qəzəl, gözləri vəsfində dedim kim, yeridir,
Gər edə çeşmi-bəyazini⁶³, mücəddər⁶⁴ nərgis.

* * *

*Der idüm*⁶⁵ gözlərinə, şivədə bənzər nərgis⁶⁶,
Olsa məkarü siyəh-karü sitəmgər nərgis⁶⁷.

Qaldırıb başını baxmadı həsəddən yuxarı,
Sərvin üstündə görəndən bəri əbhər⁶⁸ nərgis.

Saralıb bənizi, əsayə nə səbəbdən dayanır?
Xəstə olmadı gözün məkri ilə gər nərgis.

Tefli-məktəb kimi başını önünə biraxır,
Gözlərin şivəsi, vəsfin edər əzbər, nərgis.

Dün o gün çünki gözün vəsfini təkrar edərəm,
Nə əcəb gər ola şerimdə mükərrər⁶⁹, nərgis.

Bağ-hüsnün kimi bir bağ, bu aləmdə hanı?
Kanda⁷⁰ gül giyə zireh, ya tuta xəncər, nərgis.

Yerməgi üçün əsərsə, nə əcəb heyrət ilə,
Gördü çün qamətin, ey qəddi sənubər nərgis.

Göstərər oldığüçün çeşminə bu vəchlə⁷¹ qol⁷²,
Nəqsi-sefrü ələfi-əsfərü⁷³ əxzər⁷⁴ nərgis⁷⁵.

⁶⁵ deyirdim

⁶⁶ Çox güman ki, xəttat bu beytdə iki misranı buraxmış və qafiyələr bir beytə düşmüşdür.

⁶⁷ işləri qara olan zülmkar nərgiz.

⁶⁸ Gözləri gözəl

⁶⁹ Təkrar

⁷⁰ ki, onda

⁷¹ üsulla

⁷² Qol-budaq

⁷³ sarı

⁷⁴ yaşıl

⁵¹ Cəmənin taxtına

⁵² başçı

⁵³ Nə edə

⁵⁴ Mavi gül

⁵⁵ hördü

⁵⁶ Dəbilqə

⁵⁷ Vərdi - gül

⁵⁸ Birdəfəlik

⁵⁹ Sünbül, mizan, dəlv, düpeykər kainatdakı bürc adlarıdır.

⁶⁰ şamına

⁶¹ Həvəsinə

⁶² qanad

⁶³ Bəyaz gözlərini

⁶⁴ Çiçək xəstəliyi, bu xəstəlik gözə ağılıq gətirir.

Gözləri vardır axı başda, degildir əmə⁷⁶,
Gər edər kəndözün ol çeşmə bərabər, nərgis.

Başdan ayağa göz oldu özünü görmək üçün,
Ey üzü gül, saçı sünbül, boyu ər-ər⁷⁷ nərgis.

Üz vurub torpağa, o üzləri özlər⁷⁸ lalə,
Göz açıb bağda ol gözləri gözlər nərgis.

Hanı ağzın kimi bir şivəyə⁷⁹ məzhər⁸⁰ qönçə?
Hanı çeşmin kimi bir nəvri⁸¹ - müsəvvər⁸² nərgis.

Dəhənin hoqqasının dürci⁸³ ləbaləb⁸⁴ gövhər,
Gözlərin xanəsinin bağı, sərasər⁸⁵, nərgis.

Gər nəzər ola xudavənd qədər qüdrətdən,
Gözlərin kimi ola midhətə⁸⁶ dərxur⁸⁷ nərgis.

Bir xudavəndi-cəhanbəxş səma qədər ki, onun,
Bağı-qədərində məhü mehr⁸⁸ ola kəmtər⁸⁹ nərgis.

Kimdir ol xosrovi-afaq⁹⁰, Məhəmmədخان⁹¹ kim,
Gərđi-rahindən⁹² edər didə münəvvər⁹³ nərgis.

Xosrova, gər nəzəri-tərbiyətin daşa irə⁹⁴,
Necə naqabil isə, bitirə mərmər nərgis⁹⁵

Kəşf ola gözlərinə qeybi-səməvat ilə ərz,
Tabi-nuri-nəzərindən⁹⁶ bula gər fərr⁹⁷ nərgis.

Gər şəfaxaneyi-lütfündən irə şərbəti-xas⁹⁸,
Yeyə qan rəngi ilə, olmaya ləbtər nərgis.

Zər dəvat⁹⁹ ilə zümürürd qələmə müşk midad¹⁰⁰
Tutduğu bu ki, sənin mədhini yazər nərgis.

Nəzərin vəsfini gər yazmağa dəstur¹⁰¹ bula,
Gözlərinin vərəqindən düzə dəftər, nərgis.

⁸⁹ Çox az

⁹⁰ Üfüqlər şahı

⁹¹ Məhəmmədخان tarixdə atabəy Məhəmməd Cahən Pəhləvanın oğlu olmuşdur. Nizami "Xosrov və Şirin" poemasını həm də Cahən Pəhləvana ithaf etmişdir.

⁹² Yolunun tozundan gözləri nurlandırır nərgiz

⁹³ Didə münəvvər – yəni, göz aydınlığı, nurlu göz, işıqlı göz.

⁹⁴ Dəyə

⁹⁵ Beytin mənası belədir: ey şah, sənın tərbiyə işlərin daşa dirənsə, o daş dönüb mərmər olar.

⁹⁶ Baxışının nurunun gücü ilə

⁹⁷ parlaq

⁹⁸ Xüsusi şərbət

⁹⁹ mürəkkəb qabı

¹⁰⁰ karandaş

¹⁰¹ Göstəriş

⁷⁵ Misranın mənası budur: nərgizin gözü sarı, surəti yumru, budağı yaşıl, boyu "ələf" hərfi kimidir.

⁷⁶ kor

⁷⁷ Sərv

⁷⁸ istəyə.

⁷⁹ işvə

⁸⁰ çevrilən, dönən

⁸¹ Çiçək

⁸² Çəkilmış

⁸³ sandığı

⁸⁴ dolu

⁸⁵ Başdan-baş

⁸⁶ Tərifə

⁸⁷ Günəş

⁸⁸ Məhü mehr, yəni, ay və günəş

Ağız açıb gözlər yolunu, ey şahı-cəhan!
Üzünü görmək ola, diyə, müyəssər, nərgis.

Sən fələk qədri mələksanəni gər görsə gözü,
Adəmi olduğuna etməy bavər¹⁰² nərgis.

Götürüb əllərini, üzünü göylərə tutar,
Dövlətü ömrünə qılmağa dualar nərgis.

Gərdi-rəzm¹⁰³ içrə nəzər eyləsə tiğidlə¹⁰⁴ sənə,
Zülmət içində görər Xızrü İskəndər nərgis.

Gözü görürsə kəmin¹⁰⁵ çəkərin¹⁰⁶ ola gər ona,
Qulların ilə şəh olmaqda müxəyyər¹⁰⁷ nərgis.

Bulmaya cahda¹⁰⁸ kəmtər qulunun mərtəbəsin,
Gər edə hökmünə afaqi müsəxxər¹⁰⁹ nərgis.

Taci-zər *örünübən* keçdi zümürürd taxta,
Əvvəlindən bürünsün xəzə çəkər nərgis.

Gecə kiprikli gözün yummayıban sübhədəkin,
Bir ayaq *üzrə* durub xidmətin eylər nərgis.

Gözü görməz, üzü utanmaz, aya şahı-cəhan!
Ol səbəbdən *örüməz*¹¹⁰ qarşına əfsər¹¹¹ nərgis.

¹⁰² inanmaq

¹⁰³ Savaş tozu

¹⁰⁴ Xəncərinlə

¹⁰⁵ Çox az

¹⁰⁶ Nökərin

¹⁰⁷ Seçimdə sərbəst olan

¹⁰⁸ Mənsəbdə

¹⁰⁹ Zəbt olunmuş

Nuri-rayindən əgər mayə irə naməsinə,
Ani olar gül zöhreyi-əzhər¹¹² nərgis.

Götürüb başına zər nərayə dilərsə gedər,
Əhdi-ədlində əya şahı-müzəffər nərgis.

Çiqzinar başı, qaralar gözü, zülmətdə məgər,
Səddei-alıyəni eylədi mənzer nərgis.

Gər zərü sim gözündən yağır isə, nə əcəb,
Böylə kim, cudinlə¹¹³ oldu təvangər¹¹⁴ nərgis.

Hişmətü cahlə düşməni sənə ol vəqt irişər
Kim, ola tacilə həmsəri-qeysər nərgis.

Doldurar dürlə ağzını səhərgəh¹¹⁵ şəbnəm,
Vəsfi-zatında məgər oldu süxənvər¹¹⁶ nərgis?

Ol şahın gərdi-səməndindən¹¹⁷ edün, sürmə, dedim,
Qoydu barmaq gözə “Bər çeşm!”¹¹⁸ deyib hər nərgis.

Bitməyə ləkeü əbrəs dəxi gülşəndə, şəha!
Gər Məsihi nəfəsindən bula yavər nərgis¹¹⁹.

¹¹⁰ Hörməz

¹¹¹ tac

¹¹² Zəhər

¹¹³ Cəmərdliklə, əliaçıqlıqla

¹¹⁴ güclü

¹¹⁵ Səhər vaxtı

¹¹⁶ Söz deyən

¹¹⁷ O Şahın Kəhər atının Ayaq tozundan gözlərinizə sürmə edin dedim

¹¹⁸ Göz üstə

¹¹⁹ Beytin mənası belədir: gülşəni ləkələr qotur kimi göstərir, əgər sənin Məsihi nəfəsin kömək olsa hər şey düzələr.

Yaşağın cameyi-əzdadığın¹²⁰ eşidəli,
Pənbə¹²¹ içində nihan¹²² eylədi əxgər¹²³ nərgis.

Saqi, o məşəldarın oluban əldə tutar,
Qədəhi-simi-səmən, məşəli-zər nərgis¹²⁴.

Bağ içində nə qədər vərdu riyahin¹²⁵ var isə,
Cümləsin¹²⁶ kəndisinə eylədi nöker nərgis.

Kəbə tinində gəlir nəqş çü daim iki şeş,
Nə səbəbdən ola pəbəste¹²⁷ şeşdər¹²⁸ nərgis.

Cənnətə döndü yenə badi-bahar ilə çəmən,
Aldı çün rövşən ələ sağərü kövsər¹²⁹ nərgis.

Hirz¹³⁰ etdirdi mægər çovğunun əf'isindən¹³¹
Ki, zəbərəcəddən¹³² edər balışü bəstər¹³³ nərgis.

Sansan rəmih ilə sultani-zəminü zamanin,
Çıxarib etdi ədüsi gözün, əvər¹³⁴ nərgis.

Necə kim, bağı-camalında pəri çöhrələrin,
Üzdənü gözdən ola tazə gülü tər nərgis.

Səbzəzari-fələk¹³⁵ üstündə ola xeyməgəhin¹³⁶,
Kanda xurşidü qəmərdir¹³⁷, gülü əxtər¹³⁸ nərgis.

* * *

¹²⁰ Ziddiyyətli cəmiyyət, qarışıq cəmiyyət, qarşıdurması olan cəmiyyət.
müasir dillə: iqtidarlı, müxalifətli cəmiyyət.

¹²¹ pambıq

¹²² Gizlətmə

¹²³ köz

¹²⁴ Beytin mənası: saqi, o sənin əldə məşəl tutanın olub, çəmənliyin
gümüş qədəhi, məşələ isə qızıl parıltısıdır.

¹²⁵ Vərdü riyahin: qızılgül və reyhanlar

¹²⁶ hamısını

¹²⁷ Ayağı bağlı

¹²⁸ Altı qapılı - kainat mənasında. Məcəzi mənada çıxılmaz hal.

¹²⁹ Sağərü kövsər: piyalə və cənnət bulağı.

¹³⁰ tilsim

¹³¹ Buda ilan mənasındadır. Misranın mənası budur ki, əfi ilan zümrüd
görəndə kor olur. Nizamının xəmsəsində də bu bənzətmə var: هر

که در او دید دماغش فسرد دیده چو افعی به زمرد سپرد

¹³² Yaşıl rəngli qiymətli daş, zümrüd.

¹³³ yataq

¹³⁴ Eybəcər

¹³⁵ Fələyin çəmənliyi, yaşıllığı.

¹³⁶ çadır

¹³⁷ Kanda xurşidü qəmər – yəni, ...ki, onda günəş və ay.

¹³⁸ Ulduz, məcazi mənada: tale ulduzu

Şahzadə Səncər ilə məlik Toğrulun m ə d h i

Qəsidədə mədh olunan Səncər və Toğrul Nizami Gəncəvinin vaxtında yaşamış tarixi şəxslərdir. Ravəndi özünün "Rəhətülsüdur və ayətülsüdur" salnaməsində yazır ki, Atabəy Qızıl Arslan Həmədana gəlib Məlik Səncər ibn Süleymanı zindandan xilas etdi və onun İraqi-Əcəmdə taxta çıxardı. (səh. 369) Toğrul isə Atabəy Qızıl Arslanın oğlu idi.

Vəsfində ol camalın zikr etdiyini bu dil,
Hər kim eşitsə deyər: *Allah dürri-qail.* (الله در قائل)

Yüzünə qarşı gözü yaşını kim görərsə,
Oldu sanır surəyya xurşid ilə müqabil.

Ol zülf, ol bünaquş, sobanü¹³⁹ dəsti-Musa,
Ol xalü ol zənəxdan, Harutü çahi¹⁴⁰-Babil.

Pürxəşm¹⁴¹ çeşmini çün qaşın içində gördüm,
Sandım ki, eyləmişdir xurşid qövsi-mənzil.

Divanədir görəndən şu arizin¹⁴² səfasın,
Badi-səba onunçün vurur ona səlasil¹⁴³.

Tiğ ilə heykəlini se parə¹⁴⁴ eyləyəydim,
Boynuna hər kişi kim, qolun qılır həmail¹⁴⁵.

İnsü pəri¹⁴⁶ nolur kim, hurü mələkdə yoxdur,
Bu hüsn, bu lətafət, bu şəkil, bu şəmail¹⁴⁷,

Böylə lətifü pakü biqillü qaşdır ol kim,
Olmasa beli derdim, yoxdur tənində bir qıl.

Bu surət ilə səni gər görəsə idi Leyli,
Məcnun kimi olardı, əlbətdə, ağılı zail.

Ləli-həyatbəxşin qanım tökərsə hökmü,
Çün taleyimdən olur, abi-həyat qatıl!

Məxmuri-xab olarsa qəməzən əcəbmi, çün kim,
Hər fitneyi, uyutdu əhdində, şahı-adil.

Ol qibləyi-əali, ol Kəbeyi- məali,
Ol mənbəi-məani, ol məcməi-fəzail.

Sultan Əbülfəzail Mir Əhməd, ol məlik kim,
Bir bəhrdir ki, bulmaz əql ona hiç sahil!

Ol kim qatında dünya biqədrdir, nitə kim,
Cahil qatında alim, alim qatında cahil.

Rayati-izzü dövlət rayindən oldu ali,
Ayati-fəthü nüsrət şanında oldu nazil.

Nəəli-sümi-səməndün, taci-səri-səlatin,
Xaki-dəri- sarayın abi-rüxi-əfazil¹⁴⁸.

¹³⁹ əjdaha

¹⁴⁰ quyu

¹⁴¹ Qəzəbli

¹⁴² Şu arizin səfəsi – yəni, "bu üzün səfəsi" sənin camalının səfəsini görəndə dəli olmuş və odur ki, səhər küləyi onu zəncirləyir

¹⁴³ Zəncir

¹⁴⁴ Se parə - üç tikə, üç parça

¹⁴⁵ Boyunbağı

¹⁴⁶ İnsü pəri, yəni insan və pəri.

¹⁴⁷ Təbiət, şəkil, surət.

Cəmşid kimi hökmün ins ilə cinnə nafiz.
Xurşid kimi feyzin bərr ilə bəhrə¹⁴⁹ amil.

Ey xətti-istifadə, ədlin sənin müvazi,
Vey səthi asimanə, qəsrin sənin məşakil¹⁵⁰.

Bərcis kim, olubdur əqzəlqozati-gərdun,
İrməz sənə nə qədri, elm içrə olsa kamil¹⁵¹.

Bəhri-mühit olubdur qapın gədalərindən,
Görməzmişin ki, derlər, hər kişi ona sail¹⁵².

Ətbaği-asimanı qəhrin oda yaxardı,
Gər ara yerdə lütfün olmasaydı hail¹⁵³.

Hökmün qatında şaha, kuhi-giran¹⁵⁴, səbüksər¹⁵⁵,
Əzmin qatında həqqə bərqi-əcul¹⁵⁶, kahil¹⁵⁷.

Rayin şüası ilə afaq rövşən idi,
Ovci-fələkdə əncüm¹⁵⁸ yandırmadan məşail¹⁵⁹.

¹⁴⁸ Beytin mənası: kəhər atın nalının səsi, sultanların başının tacı, saraylardakı qapının torpağı, müdriklərin üzünün suyu.

¹⁴⁹ Bərr ilə bəhrə, yəni quruluq və dərya, dəniz.

¹⁵⁰ Oxşar şəkil

¹⁵¹ Beytin mənası: Bərcis ki, ən uzaqların Qazisi (hökm verəni) olubdur, nə qədər elmi olsa da sənə çatmaz.

¹⁵² Dilənçi

¹⁵³ əngəl, maneə

¹⁵⁴ Ağır dağ

¹⁵⁵ yüngül

¹⁵⁶ Bərqi-əcul, yəni, cəld ildırım.

¹⁵⁷ Tənbəl.

¹⁵⁸ Ovci-fələkdə əncüm, yəni kainatın ənginliklərindəki planetlər

¹⁵⁹ Məşəllər

Keyvan kim, eyləmişdir yeddinci çarxı məskən,
Qəsrində pasibanə¹⁶⁰ olmaz dəxi mümasil¹⁶¹.

Mərrix kim, tutubdur xəşmilə əldə xəncər,
İstər ki, düşməninlə ola sənin müqabil.

Xurşid kim, tutubdur hüsnilə kainatı,
Bir zərrədir camalın qatında böylə bilkül¹⁶²

İllər durur ki, zöhrə¹⁶³ təlim saz ilə,
Bəzmində¹⁶⁴ tutmağa çəng olmadı daxi qabil.

Bəndən kimi Ətarüd¹⁶⁵ almış əlinə xamə,
Mədhin yazıb tükətməz, ey şahı-mehribandil¹⁶⁶.

Məh, Kəbei-hərimin edəm deyə ziyarət,
Dünyanı həp dolanar, qət eyləyib mənazil.

Hikmət cəridəsində¹⁶⁷ zəhnin təəmmül¹⁶⁸ etsə,
Sirri-qədər¹⁶⁹ içində qalmaya qılca müşkül

Sən şəhriyar vəsfin etməkdə fikr, aciz,
Sən şəhsəvar mədhin qılmaqda əql racil¹⁷⁰.

¹⁶⁰ Gözətçi

¹⁶¹ Oxşar, bərabər

¹⁶² hamısı

¹⁶³ Venera planeti, məcazi mənada, eşq ilahəsi.

¹⁶⁴ Məclisində

¹⁶⁵ Merkuri planeti

¹⁶⁶ Mehriban ürəkli şah

¹⁶⁷ Dəftərində

¹⁶⁸ Qavramaq, dözmək

¹⁶⁹ Qədər sirri, dünyanın sirri.

¹⁷⁰ piyada

Hər ömür kim, qapında keçməyə, ömr zayə,
Hər fikir kim, deyildir fikrində, fikri-batıl.

Ol Xosrovi-zəmanə kim, əzmi-rəzm edicək,
Şəbdiz cünbişindən aləm dolar zəlzil¹⁷¹

Gəh tən nizəsindən çeşmi zireh tökər qan,
Gəh xəncər suyundan ədə¹⁷² içər həlahil¹⁷³.

Ərzani¹⁷⁴ olduğiçün, verdi və verirsə Həqq,
İzzü səfayi acil¹⁷⁵, cah-cəlahi acil.

Si ayağın¹⁷⁶ adunin fərqiində yox comardi,
Kəs başını həsudun, təhtində yox çu tail¹⁷⁷

Tiği-ədu¹⁷⁸ şikarın, kəffi-kərəm şüarın,
Kuşişdə bərqi-xatir¹⁷⁹, bəxşişdə müzni-nail¹⁸⁰.

Gər məclisində saqi cürən yerə tökə idi,
Əzmi-rəmim olardı filhali-ruhə qabil¹⁸¹.

Gər tərbiyə təgzüylə xaki-siyahə baxsan,
Ləlü əqiq olar səng, müşkü əbir olar gil¹⁸².

¹⁷¹ Şəbdizin kişnəməsindən aləm zəlzələlərlə dolar.

¹⁷² Düşmən

¹⁷³ Zəhər

¹⁷⁴ ucuz

¹⁷⁵ tez

¹⁷⁶ Azğın çay

¹⁷⁷ Fayda . Beytin mənası belədir: çay kimi axan azğın düşmənin dərhal həsəd aparan başını kəs ondan fayda yoxdur.

¹⁷⁸ Düşmən qılıncı

¹⁷⁹ Kuşişdə bərqi-xatir, yəni, çalışmaqda gözqamaşdıran şimsək

¹⁸⁰ Axar novdan

¹⁸¹ Misranın mənası: çürük sümüklərə ruh gələrdi.

Fəzlü şərəfdə bürhan hacət deyil sənə çün.
Xürşidi-hüsnün içində lazım deyil dələyel¹⁸³.

İzzü cəlal içində fəzlü kəmal içində,
Hər qul qapında Dara, hər qıl tənində Herkul.

Qullar kimi qapında, tabun edərlər idi,
Bu əsrdə qalsa, şaha, şah Səncər ilə Toğrul.

Bu Səncər ilə Toğrul vəsfini, ey Nizami,
Cizsan, murad edərsən şah qapısına doğrul¹⁸⁴

Çün zatı vəsfə gəlməz, ey dil, sözü uzatma
Ki, ola südə müncər¹⁸⁵, xətm eyləyib dua qıl.

Ol şah ki, cudi¹⁸⁶ vəsfın min ildə axır etməz,
Gər yüz minində birin nəql eylər olsa nağıl.

Necə ki ola ömrün, heyrani gün ilə dün,
Necə ki, ola mədhin aləmdə vardı dil.

Xalqın dilində mədhin, olsun müdam olsun,
Hər bir ilin tımən gün, hər bir günün tımən il.

İzzət başında əfsər, dövlət qapında çəkər,
Mətlub həp müyəssər, məqsud cümlə hasil¹⁸⁷.

¹⁸² Beytin mənası: ağıllı gözlə baxsan qara torpağa, onda ləl və əqiq daş olar, müşk və ənbər isə palçıq olar.

¹⁸³ Dəlillər, sübutlar.

¹⁸⁴ Doğru getmək.

¹⁸⁵ Südə müncər, yəni, baş ağrısını qurtaraq.

¹⁸⁶ İgidlik

Sultan Camalın m ə d h i

Ravəndinin yazdığı “Rahətülsüdur və ayətülsüdur” tarixi salnaməsində göstərilir ki, Atabəylər vaxtında Cəmaləddin Ay Abə həmədan əmirliyində sultan idi. (səh. 40) Sultan ol-mazdan qabaq Qızıl Arslanın oğlu Toğrulun vəzirlərindən idi. (“Rahətülsüdur və ayətülsüdur” səh. 331)

Şükür kim, sultani-gərdun, hişməti-əncüem həşəm,
İzz ilə basdı büsati-səltənət üzrə qədəm.

Rəzmi Bəhram ilə Yunan taxtını fəth eyləyib,
Qəsri-Keyxosrovda Dara kimi tutdu cami-Cəm.

Dürreyi-çərxi-cələlü dürri dəryayi-kərəm,
Qamei-küfrü zilalü camei-xəlqi-şiyəm.

Aftabi-ovci-dövlət, mahi-bürçi-səltənət,
Mənbei-cüdü mürüvvət, mədəni-lütfü kərəm

Şəhriyari-nocəvan, sultani-cəmal ol şah kim,
Xosrovi-ali ələmdir¹⁸⁸, vali vala himəm¹⁸⁹.

Xosrova, sənsən bu gün ol şahi-sahib-ədlü dad,
Ki, abi-tiğın yer üzündə qomadı gərđi-sitəm.

Bəhr olub covdun, qəm ilə gövhər oldu nəsim,
Bari ehsanıyla ta tutdu fələk püştünü xəm.

¹⁸⁷ Beytin mənası: Hörmət başından aşır, var-dövlət qarında quldur, bütün uğurlar sənə müyəssərdir, bütün məqsədlərin hasil olur.

¹⁸⁸ Bayrağı uca olan şahdır.

¹⁸⁹ Valilərin ən comərdi

Sərvərə, beş barmağındandır kifayət covd ilə,
Aftabü mahtab ilə səhabü kanü yəm.

Çərxi-əzəm, xani ehsanıyla buldu imtila,
Gərçi kim, başdan ayağadək vücudidir şikəm!

Mən necə təşbih edim füşətdə səni aləmə
Kim, sənin işin kərəmdir, aləmin əfsunü dəm.

Sən durarkən kimsəyə layiq deyildir səltənət,
Gün varikən, aya lafi-hüsn dəyməz lacərəm.

Qibleyi-iqbal edərlərdi, ayağın torpağın,
Bulsalardı qeysəri-Rum ilə Kəsrayi-Əcəm.

Dəvəti-hişmət sənə dəydiginə şahid budur,
Qazi çərx eşigin torpağına içər qəsəm¹⁹⁰.

Ol İsgəndərsən kim, oldu şərqu qərb ona müti,
Ol Süleymansan kim, oldu insü cin ona həşəm¹⁹¹.

Həm cələli-qədrlə, qədrin eşigidir fələk,
Həm kəməli-əmn ilə, mülkün hərimidir hərəm.

Sidreyi cənnət kimi, qədrin məqami müntəha¹⁹²,
Sahəti-səhni-hərəm kimi, hərimin möhtərəm.

Çərxi gərdun gər tamaşa edə çətrin qübbəsin,
Nilgün¹⁹³ şəkli xəcalətdən tutar rəngi bəqəm.

¹⁹⁰ and

¹⁹¹ Yaxınlar, əyanlar, vəzir-vəkil

¹⁹² ən nəhayət

¹⁹³ Göy rəng

Lütf ilə ehsanını zikr edəcək can bülbülü,
Dəmbədəm bu mətləli təkrar edib eylər nəğəm.

Ey ki, qapında “bulammı” deyən “ənva nəəm”,
Gəlməz ehsanın lisanından cavab, illah nəəm¹⁹⁴.

Sevməyənlər zatını bir dərdə olsun mübtəla,
Ki, onların dərdinə olmaya ölümdən qeyri əm¹⁹⁵.

Düşmənin eyləsin hadis¹⁹⁶, vücudın mümtəni¹⁹⁷,
Ol kim, onun zatının vəsfinə lazımdır qidəm¹⁹⁸.

Zatını bu lütfü cudilə görən der: məzhəri,
Raziqi-mütiəlnəmdir, xaliqi-mühyerriməm¹⁹⁹.

Ey Məsihidəm, nəsimi lütfün əssə aləmə,
Yer üzündə qalmaya dərdü ələm, rəncü sitəm.

Hişmətilə düşmənin, ol dəm öysər sana kim,
Haqq qatında bula Əhməd hörmətini, bulhəkəm²⁰⁰.

Yoluna baş qoymayanların hərifidir bəla,
Qapına qul olmayanların nədimidir nədəm.

¹⁹⁴ Beytin mənası: Ey onun qapısında “nemətlər tapa bilərəmmi” deyən, bil ki, onun dilində “bəlidən” başqa cavab yoxdur.

¹⁹⁵ Dərman

¹⁹⁶ Sonradan yaranan məxluqat

¹⁹⁷ olmaz

¹⁹⁸ əzəli

¹⁹⁹ Beytin mənası: Səni bu səxavətdə görən deyir ki, bütün ruzunu verən, çürük sümüklərə can verən Allahdır.

²⁰⁰ Beytin mənası: Əhməd (Məhəmməd peyğəmbər) haqq yanında sənin hörmətini görürsə, o zaman düşmənin səni sevər

Kim sə eşitmiş deyil, əhdində fəryadü fəğan,
Çəngü bərbətdən məgər kim naleyi-zir ilə bəm.

Ədlin əyyamında, ey sultanı adil dil, həmin,
Zülfü-dilbərdir pərişan, çeşmi saqidir dijəm.

Sərvərə, axır yaşağın irişə bir həddə kim,
Şirü ahu həmdəm olub, sülh edə zebü gənəm.

Xəlqi-ələm böylə bula nəzm söyləyəndən ki, ola,
Mərtəi, ahui çinin bişeyi²⁰¹ şiri-əcəm.

Rayının nurinə nisbət Xosrova bir zərrədir,
Gün ki, tabından cəhamı doldurar hər sübhəmə.

Sinəsində adını çü nəqş öysər, Xosrova,
Xəlq içində möhtərəm olsa əcəb olmaz, dirəm

Xosrova, gər əksi tiğın düşsə umman bəhrinə,
Ləl kimi dürr sədəf içində ola qərqi dəm.

Afərin eylərlər idi görsələrdi zərrini,
Ərdəşirü Rüstəmü Pur Pəşəngü Qost həm.

Ərməyə qədrin əlini öpməyə dəsti-xiyal,
Gər doqquz kürsüsün əflakın qoya təhtəlqədəm²⁰².

²⁰¹ Meşə

²⁰² Tanrının əlini öpmək xəyalına düşən, gərək fələyin doqquz qatına qədəm qoya. Bu fikri XII əsrdə həm də ZəhİR Fəryabi işlətmişdir və o fikrini Qızıl Arslana aid etmişdir: نه کسی فلک اندیشه خواهد زیر پای تا (Qızıl Arslanın əlini öpmək istəyən doqquz fələyə ayaq qoymalıdır) Belə poetik fiqurlar yalnız XII əsr Nizami dövrünə aiddir.

Yaraşar sana xudavənda, bu miqdar ilə kim,
Çənbəri təblin ola gərdun, günəş taci ələm.

Əql azanda eşini ki, çərxə nisbət eylədi,
Çığrınardı²⁰³ çərx ol zövqü səfadan dəmbədəm.

Mində birinin mədhini yazmağa yetməz, xosrova,
Bəhri-hibr olub olursa, müddəti-dövrən qələm.

Çünki rayin oldu, şaha, qəhrəmanı aləmin,
Olmuya şimdən bəri, zülm ilə gərdun müthəmmim.

Var ümidim həqqə kim, haqq ilə batil fərq ola,
Ol ikinin arasında çünki hökmündür həkəm.

İllər ola kim, şaha, səy ilə etdim cüstücu²⁰⁴,
Dəftər aləmdə bulmadım, səadətdən rəqəm.

Bunu buldum çarə kim, busəəd ilə olam qərin,
Ola kim, feyz ola zatından səadət bana həm.

Sənsən ol əhli-səadət kim, vücudundan sənin,
Neçə mənim kimilər öldü və olur müğtənəm.

Tərbiyə qılıb günəş, derlər ki, daşı ləl edər,
Nə günəşdən aşağısən, nə daşdan mən də kəm.

Olmuşam, şaha, həqarət torpağında payimal,
Məni torpaqdan götür, çün sən günəşsən, mən də nəm.

Başımı əyirür izzü cah ilə mənim,
Yəni, kim qarında kəmtər qullarına eyliyə zəmə²⁰⁵.

Arifə bir hərf bəsdir, dedilər əhli kəmal,
Şah çü arifdir, nə hacət kim, sözü tətvil edəm.

Necə kim, zövqü ələmdir həmdəmi-şadı qəm,
Necə kim, şadiü qəmdir mocebi-zövqü ələm.

Həmdəm olsun, xosrova, daim sənə və düşməne,
Sənə şadi ilə zövq və düşməne dərd ilə qəm.

Əksik olmasın cahan içində zatın izz ilə,
Daim artsın dövlətin, saat ba saat, dəm bə dəm.

²⁰³ Səslənərdi: bytin mənası belədir: çayıb çərxi-fələyi böyüklükdə sənə
tay dedikdə, çərxi-fələk sevincindən parçalandı.

²⁰⁴ axtarmaq

²⁰⁵ qoşmaq

Çıraq

Ey pərtovi-liqayin²⁰⁶ ilə binürü fər²⁰⁷ çıraq,
Nisbət üzünə şəmsü qəmər, müxtəsər çıraq.

Dildən ölüncə sureyi-nuri gidərmədi²⁰⁸
Ta müşəfi camalına qıldı nəzər çıraq.

Ey müşəfi-cəmalına nurü zəya vərəq,
Ey şami lütfü xalına şəmsü qəmər çıraq.

Barmağını göstərdi imam, məcus ikən,
İmanə gəldi yüzünü gördü mægər çıraq.

İç yağını əritdi düşüb nari²⁰⁹ şövqünə,
Olsa həvan ilə nə əcəb namvər çıraq.

Vüslət şəbində pərtoi-hüsnündən, ey pəri,
Könlüm sərəçəsində yanar ol qədər çıraq.

Kim, bənzər ona kim, tuta qədrü bəratdə²¹⁰,
San kim, hərimi-Kəbə yüzün sərbəsər çıraq.

Mehri-rüxün gönüldə nə vəch ilə gizləmə,
Olmaz nihan çü şişədə, ey simbər çıraq!

Şəb zülmətində görməyə nuri yəqin yüzün,
Şəmi cəmalını bulur əhli-nəzər çıraq.

Gördüm yüzünü qamətin üstündə, ey sənəm,
Sandım ki, şaxi-sədrdə²¹¹ tutar müqərər çıraq.

Cilvən görüb dirilsə əcəbmidir, əhli-dil?
Pərvanə cəm olur, olcaq cilvəgər²¹² çıraq.

Can versə sübh, vəslə irib şəmi-dil nola?
Sübh ircək cəhandan edər çün güzər çıraq.

İrməz cəmalı-surət ilə sana, ey pəri,
Gər bula hüsnı-huri və şekli bəşər, çıraq.

Dəvi hüsnündə nə qədər dili çərbisə,
Səninlə laf hüsn edəməz, ey pəsər çıraq.

Qəndil qarşına boğazından aslandığın,
Gördü həsəddən, odlara yaxdı cigər çıraq.

Alından aldı deyilsə, yanağın xətimi nur?
Zira qəmər həmişə günəşdən yaxar, çıraq.

Zahid cəmalı tələtini görmək istəməz,
Çün bibəsər der, sənmi bibəsər çıraq?

Başında oğru kimi müdam od yanar, şəha!
Nurü ziya üzündən oğrular mægər çıraq?

Yaxsan **Nizamini**, nə əcəb cövrün oduna,
Pərvanəsini oda yaxar çünki hər çıraq.

²⁰⁶ Parlaq üz

²⁰⁷ parlaq

²⁰⁸ Dildən salmadı, zayıf etmədi

²⁰⁹ od

²¹⁰ Qədrü bərat, yəni, qədr gecəsi.

²¹¹ Sidr ağacının budağı

²¹² Naz-qəmzəli

Ruzigar

Ey təhəmtən²¹³ tən, İsgəndər dər, xədivi-ruzigar²¹⁴,
Vey müəyyəd²¹⁵ yəd, müzəffər fər, əmiri kamkar²¹⁶.

Sürət ilə ilsa min il yel kimi fülki-fələk,
Bulamaz cahü cəlalın bəhrinə həddü kənar.

Şəhriyari-şəhri-rifət, asəfi-cəmi-mərtəbət,
Aftabi-ovci-dövlət, sayeyi-pərvərdigar.

Ey Mühəmməd helmü Heydər elmü Ömər mədələt²¹⁷,
Vey Həsən xülqü Hüseyn əxlaqü nürü-kiridgar²¹⁸.

Tiği-bərq asanilə ali cənabın vəsfidir,
“La fəta illa əli la səyfə illa Zülfəqar”
لافتى الا على لاسيف الا ذو الفقار

Unuduldu xətm olandan səndə cud ilə hünər,
Hatəmi Bəhramü Zalü Rüstəmi İsfəndiyar.

Nəli-payi-əsbinə bənzətməsə özün hilal,
Olmaz idi guşeyi-guşü-fələkdə güşvar²¹⁹.

Qulluğun ilə Süleyman olmağı ərz etsələr,
Aqil oldur kim, sənin qulluğun edə ixtiyar.

Səddeyi²²⁰-babi-səbilin məskəniərbabi-fəzl,
Süffeyi²²¹-səffinəfalın mənzili sədri-kibar²²².

Ləşgəri-düşmən nə qədər çox isə yıldız kimi,
Aftabi-tələtin²²³ gördükdə olur tarümar.

Necə kim,ərbabi-cəhlin nixxahidir²²⁴ fələk,
Necə kim,əshabi-elmin düşmənidir ruzigar.

Mühnətü rənc ilə, izzü bəxt ilə olsun müdam,
Nixxahın tacdarü kinəxanın tacidar.

²¹³ Pəhləvan

²¹⁴ Dövrün hökmdarı

²¹⁵ güclü

²¹⁶ işlək, çalışqan

²¹⁷ ədalətli

²¹⁸ Kiridgar, Allah deməkdir.

²¹⁹ Beytin mənası: ay(özünü) atının ayağının nalına bənzəməsəydi, onda(fələyin) bir guşəsində (sırğa olmazdı)yerləşdirilməzdi.

²²⁰ taxt

²²¹ Divar dibində oturlan yer.

²²² Kibar - böyük

²²³ Günəş parıltısı

²²⁴ İstəyəni

Xosrovi-mülki-mürüvvət, davəri-aləm pənah.
Aftabi-ovci-dövlət, sayeyi-lütfi-ilah.

Qəleyi-cahında²²⁵ kəmtər pasiban Keyvandır²²⁶,
Xani-iqbalında kəmtər qürs²²⁷, qürsi-mehrü mah.

Nisbət etmiş səhv ilə lütfün nəsiminə özün,
Ol günah üçün qılar badi-səhərgəh hər gün ah.

Xingi gərdun gərd ilə səyyarəvəş seyr eyləsən,
Dövlətü bəxtü şərəf olar önüncə peyki-rah.

Olmadı təşvişi-Feruni həvadisdən əmin,
Hər kimə kim, fərri²²⁸ onun, olmadı püştü pənah²²⁹

Şəhriyara, qandı lütfün qəndinə çün xasü am²³⁰
Nola biz qullara həm lütf eylərisən gah-gah.

Necə kim, fərraşi çapın şiveyi-ləylü nəhar²³¹
Gəh döşüyə fərşi-ənbər, gəh tuta çətri-siyah²³².

Dövlətü iqbalü izzü mövkəb ilə hər zaman,
Səhni-təxtü bəxti-çətri-xeyrə, ol sən padişah,

Sənə düşman olanın olsun libası daima,
Təndə təshifi²³³-qəba, başında məqlubi-külah²³⁴

²²⁵ Mənsəb, rütbə qalasında

²²⁶ Saturn planeti

²²⁷ Dairə, buruq

²²⁸ Şan-şöhrət

²²⁹ Püştü pənah, yəni arxa və pənah.

²³⁰ Xasü am, yəni, xüsusi və adi adamlar.

²³¹ Şiveyi-ləylü nəhar, yəni, gecə-gündüz kimi.

²³² Qara çətri. Bu adla XIII əsrədək Abbasi xilafətini

adlandırırdılar. Nizami də çətri-siyah dedikdə Abbasiləri nəzərdə tutur.

دياي Bu ifadəyə onun fars dilində yazdığı əsərlərdə də tez-tez rast gəlirik

Beləliklə, bu ifadə Nizami Gəncəvinin سيز بر تن چترسياه بر سر
leksikonunda tez-tez işlənən ifadədir. Həmin ifadəni azərbaycanca yazdığı
şeirində də dəyişmədən işləmişdir.

Qəzəllər

Canü dildür sən məhi-bədrin məkanı daima,
Ol səbəbdən derlər, ey dilbər, sənə bədər can²³⁵.

Vədəsinə hicrinin qayətdə can eylər həsəd,
Gər çə ondan kimsəyə aləmdə etməzsən vəfa.

Dil, xəmə zülfündə vəsl istər, nöçün olmaz qəbul?
Çün şəbi-qədr içrə, derlər müstəcəb olar dua.

Şəfqət etdigindən acır sağərü səhba bəni,
İçi yandığından ağlar şəmi-cəm aramana.

Ağzını öpsəm dedigimcə sürərsən²³⁶ lələni,
Yox yerə mən xəstənin canına eylərsən cəza.

Aşiqin boynuna qol salmaq günahdır, deyirsən,
Sən günahından qayıрма, dola mənim boynuma.

Gerdi-rahin²³⁷ gər yetə firdövse²³⁸, hurilər diyər:
- Mərhəba, ey tutiyayi-çəşmi-dövlət, mərhəba!

Ləblərin üstündə düşmüş gözlərin gəyətdə xub,
Xub olur üstündə həlvanın ki, badamı ola.

Yaxşının yaman qoymuşlar, Nizami, adını,
Xoş demişlər *tənəzzül ələlqab min sub-əl-səma*²³⁹.

(تنزول الالقاب من صوب السماء)

²³³ yanlış

²³⁴ Məqlubi-külah, yəni, qəlb papaq və ya ümumiyyətlə, papaqsız

²³⁵ Qaranlıqda parlayan ay parçası

²³⁶ Sürtməklə safa çıxartmaq

²³⁷ Getdiyın yol

²³⁸ Cənnətə

²³⁹ Adları qoyanda Allahdan ilham olunur.

Etmədə seyli-fəna²⁴⁰ ömür diyarını xərab
"Huzə menə əleyş nəsiba men əl-ömr nəsab".
«خُذْ مِنَ الْعَيْشِ نَصِيبًا مِنَ الْعُمْرِ نِصَابًا»²⁴¹

Fəthi-Babi-hərəm, eyş ze meyxane tələb,
"Rəhmüllah lemən ġəlməni fəth-əlbab"²⁴²
فتح باب حرم عيش ز ميخانه طلب
رَحِمَ اللهُ لِمَنْ عَلِمَنِي فَتَحَ الْبَابَ

Eyş et, ey aşıqi-şeyda ki, bəharilə yenə,
زین الروضه كالجنه بالورد و طاب²⁴³

Könlünü bənciliyin, bir butə ver kim, deyələr,
يَسِّرَ اللهُ لِمَنْ أَحْتَقَهُ حُسْنَ مَابٍ²⁴⁴

Sərvinazi ki, ze rüxsareye-to ruz şəvəd.
سرو نازی که زر خاره تو روز شود
لو تجلي لك في الظلمه من غير حجاب²⁴⁵

Əz ġəməş ançe becani-mən delsuخته əst,
لو وضعنا اثرًا منه علي الصخر لذاب²⁴⁶

Mənə səndən qəmə əndühü bəla oldu nəсіб,
قسمتي منك بلاء و عناء و غناه و عذاب²⁴⁷

²⁴⁰ Dağıdıcı sel

²⁴¹ Amandır həyatdan nəsibini, ömürdən həddi al

²⁴² Babilistan ehramını fəth etməyi, meyxanadakı eşqdən tələb et, mənə qarşı açmağı öyrədənə Haqq yar olsun.

²⁴³ Cənnət bağının səfasını ver.

²⁴⁴ Tanrı onun sevənin yolunu uğurlu etsin

²⁴⁵ Üzü ilə gündüz başlayan gözəl yalnız mənim üçün zülmət yaradır.

²⁴⁶ Sənin qəmindən mənim canımı yandıran, əgər ondan bir zərrə daş toxunsa daş əriyər.

²⁴⁷ Qismətim səndən bəla, kədər, əzab imiş

Möhnəti-hicrə Nizami necə bir eyliyə səbr,
سأدتني، اخترق القلب بشوق الاصحاب²⁴⁸

گنج سودای تو در کنج دلم منعکس است
مسکن الكنز و ماواه خراب و بیاب²⁴⁹

²⁴⁸ Ağalara nümunə dostların köməyindən yaralandı.

²⁴⁹ Sənin sevdanın xəzinəsi mənim qəlbimin bir küncündədir, xəzinənin yeri xarabalıqdır, çöllükdür.

Necə fəryad etməsin dərd ilə miskin əndəlib,
Kimsə görməz çün həbibinə rəqibindən qərib.

Rözeyi-cənnət cəmalın gülşəndən bir vərəq,
Atəş-duzəx²⁵⁰ fəraqın sözişindən bir ləhib²⁵¹.

Yüzünü kim görsə aydır: *alsələ, əhl alsələvat*²⁵². *اهل الصلوة*
Zülfünə kim baxsa, aydır: *alsəlib əhli-əlsəlib*²⁵³ *اهل الصلابة*

Sünbülün tərəfində rüxsarın bənövşə altda gül,
Gəbgəbin²⁵⁴ üzrə zənəxdanın²⁵⁵ turunc üstündə sib²⁵⁶.

Gəbgəbin lütfündən agah olmayan *bəs əlgəbi*²⁵⁷ *بئس العبي*
Ləblərin vəsfində sərgərdan olan *nəəm-ələlbib*²⁵⁸ *نعم الليبيب*

Dəmbədəm kuyində ah etsəm, təəccüb etmə kim,
Güllüstan içində olmaz naleyi-bülbül qərib.

Borci-Xeybərdən əvəzdir zülfün, ey kafər-nejad,
Çahi-Babildən bədəldir çeşmin, ey cadu fərib.

Ey Nizami, cürələr²⁵⁹ daim nəsibi-xak olur.
Xaki-rah ol cüreyi-vəslindən istərsən nəsib.

²⁵⁰ Cəhənnəm atəşi

²⁵¹ alov

²⁵² Üzünü kim görsə deyər. gəlin ey əhli-namaz (qiblə bu yandadır)

²⁵³ Zülfünü kim görsə Ayda(başa salar - xəbərdar edər ki, gəlin ey səlib əhli ey xaç çilər).

²⁵⁴ buxağın

²⁵⁵ Çənə

²⁵⁶ alma

²⁵⁷ Nə yaman anlamaz

²⁵⁸ Nə gözəl olar.

²⁵⁹ Bir qurtum (*şərab*)

Qanımla tökərsə qəmzələrin, ey pəri sifət,
Şirin ləbindən eylə müəyyən ona diyət²⁶⁰

Qəmzən gəlirsə qəsdimə, əhlaü mərhəbə,
Ləlin içərsə qanımlı *səhhanü aqiyət*²⁶¹.

Bün²⁶² qıldı qarət etdigini gözlərin yəqin,
Gör necə qarə çöldə qoydu məni aqibət.
İrməz büsəti-qürbə gönül, kimsə söylə,
Dövlət onun ki, taleyi eylər müavinət.

Əflakə irdi ahı Nizaminin, ey əcəb,
Niçün eşitməz ol məhi-xurşid mənzilət.

²⁶⁰ Qan pulu

²⁶¹ Sağlıq və nuş

²⁶² Xəstə

Xətti-reyhan kim, dolanmışdı gülüstanı dürüst,
Halədir kim, dövr edibdir mahi-tabanı dürüst.

Danei- xali-siyahi yar göndəmgünmin,
Odlara yandırdı qəmdən xərməni-canı dürüst.

Qorxuram öldürməyə əhd etdigindən məni kim,
Bulmadım aləmdə bir əhdü peymanı dürüst.

Mürşid olmaz məshəfi-hüsnün²⁶³ rəvan etməzsə şeyx
Kim imam eylər onu bilməz çü Qurani dürüst?

Məh, nə laf eylər səninlə xan hüsn içində kim,
Qapı qoymaz gəzmədən bulunca bir nani dürüst.

Məni gördükcə səninlə mehr edib neylər rəqib,
Can verərkən kafirin Xuda olmaz imanı dürüst.

Xaneqah içində etsən astin əfşan səma,
Qalmaya bir xərçə əhlinin gəribanı dürüst.

Tiz edər şirin ləbinə şeyx dəndani-təmə²⁶⁴,
Gərçə kim, bir danə yox ağzında dəndani dürüst.

Könlünü yıxma Nizaminin ki, *yaplimaz* dəxi,
Şişə kim, *üşəndi* kimdir eyliyəni anı dürüst.

Saçdı kafur üzrə ənbər kakili-mişkin dust,
Tutdu can mülkün sərəsər kakili-mişkin dust.

Örtməyə idi zülmət küfr ilə iman nurunu,
Gər degilmışsidi kafər kakili-mişkin dust.

Etdi ətrafı münəvvər çöhreyi-gülgünü yar.
Qıldı afaqi müətr²⁶⁵ kakili-mişkin dust.

İrəşərdi, ey könül, seriştəyi-məqsudə əl,
Olsa əl vermək müyəssər kakili-mişkin dust.

Çıxsə zülfü kimi başından əcəb olmaya kim,
Boynuna salınmaq istər kakili-mişkin dust.

Zülfü ilə çıxdığıçün başə elmi-fitnədə,
Oldu mülki-hüsnə sərvər kakili-mişkin dust.

Müntəha qəddinin üstündə Nizami tuğrası²⁶⁶,
Sədrə tavinə bənzər kakili-mişkin dust.

²⁶³ Hüsnün səhvlərini

²⁶⁴ Tamah diş

²⁶⁵ ətirli

²⁶⁶ Şax, dik

Qılalı, saqi, bəzm əzəl səlayi²⁶⁷ qədəh,
Könül edər həvəs cami-canfərai qədəh.

Sədayi-cəngü şərab, səfayi xoş görəlim,
Səda, sədayi-nəğmdir, səfa, səfayi qədəh.

Rəqib yüzünü görmək şərab ləlin üçün,
Əcəb meydır cəhənnəm olunur səzayi²⁶⁸ qədəh.

Cəmal saqi ilə rəvnəqü səfa bulalı,
Mükəddir²⁶⁹ eylədi cami-cəhan nəmai qədəh.

Cəhan derlər ki, qədəh tuta bəzm eşqində
Kim, eylədi şövqi badə kimi, ayi-qədəh.

Səfa bulalı şərab ilə tələtin bildim
Ki, canlar aynasına verir cilayi qədəh.

Nizami, qəmzələrinlə ləblərini hərz etcək,
Duayi-seyfi oxur gahgəh duayi qədəh.

²⁶⁷ Elan, dəvət

²⁶⁸ layiq

²⁶⁹ Kədarli

Dedin etməyim iraq sənə bidad,
Mübarək oldu ondan etdin azad.

Çü kəsdin başını morği-əsinin,
Görsə çüzsün ayağını səyyad.

Nə əssi Xosrəvin acıdığından,
Çü şirin candan ayrı düşdü Fərhad.

Rəqibin, mən durarkən, tökmə qanın,
Məni öldürüb, etmə düşməni şad.

Pərilər yeri derlər, çeşmə olur,
Gözümdən getmə bir dəm, ey pərizad.

Nə yoldur eşqinin yolu ki, onda,
Qəmü dərdü bəlaü qüssədir zad.

Cəhanın şadisi girməz gözüne,
Olandan könlümüz qüssə ilə mötad²⁷⁰.

Nizami, adını-sanını tərk et,
Cəhan içində sən daxi qoy bir ad.

²⁷⁰ narkoman

Hər nəsimi-canfəza ki, ol zülfü-pürçindən²⁷¹ çıxar,
Şərmsar²⁷² edər qoxusu müşki kim, Çindən çıxar.

Sökmək ilə çıxmadı dildən xəyalı zülfünün,
Gərçi²⁷³ derlər: yaxşı söz ilə ilan indən²⁷⁴ çıxar.

Yarı bəndən yarənin çıxmaz xəyalı sinədən,
Dini yox kafər degildir, duzəx²⁷⁵ içindən çıxar.

Çün yüzün dindir nola zülfünə kafər dersəm,
Kafər olur, şübhəsiz, ol kimsə kim, dindən çıxar.

Didədən çıxsa ləbü dəndani yarın hicrlə,
Ləlü dürri aləmin çeşmi-cəhanbindən²⁷⁶ çıxar.

Rahi-vəslin andı aşiq, çıxdı ləlindən cəvab,
Yəni der aşiq, bu yolda cani-şirindən çıxar.

Ey Nizami, umma yarın çin zülfündən xilas,
Kim görübdür peşəni kim, cəngi-şahindən çıxar.

²⁷¹ Buruq saç

²⁷² Xəcalətli

²⁷³ əgər ki...

²⁷⁴ yuva

²⁷⁵ Cəhənnəm

²⁷⁶ Dünyagörmüş göz

Gün yüzünü görməyəndən ki, günüm dün kimidir,
Mənə bir ilcə gəlir, gərçi sənə dün kimidir.

Rüzü şəb zülfü ruxun fikri ənisim²⁷⁷ olalı,
Nə gecəm gecəyə bənzər, nə günüm gün kimidir.

Şadmanəm ki, fərağın mənə məxsus deyil
Ki, demişlər qara gün illə dügün kimidir.

Sən zərü simlə seyid olduğunu eşidəli,
Gözlərim gümüşə döndü, yüzüm altun kimidir.

Yandırıb yaşımı töksə nə əcəb zülfü ruxun
Ki, biri atəşə bənzər, biri tütün kimidir.

Getsə gözümdən olar gözümə aləm qaralı,
Ol ki, anlı aya bənzər, yanağı gün kimidir.

Ey Nizami, ləbi üstündəki xal ol sənəmin,
Qüssədən aşiqi canındakı dügün kimidir.

²⁷⁷ Munisim

Təbəssümlə nigarım ki, qətli-mərdüm edər,
Əgər məni dəxi öldür desəm təbəssüüm edər.

Rəqib halıma niçün tərəhhüm²⁷⁸ eyləmiyə
Ki, görsə halımı kafər dəxi tərəhhüm edər.

Bəlavü möhnəti dərdü qəm ilə eyş edərəm,
Kimin kim, bu qədər əsbabı²⁷⁹ var tənəüm²⁸⁰ edər.

Yüzində zülfünü gördü və dedi xəstə könül,
Nə sayədir bu ki, mehr üstünə təqəddüm²⁸¹ edər.

Qapını qoyub əgər Kəbə qapısına varam,
Hərəm həmamələri²⁸² oturunca qəm-qəm edər.

Nəzərdə arizini²⁸³ bulmayıb, suya baxaram,
Kimin ki, əlinə su gəlmiyə təyəmmüm²⁸⁴ edər.

Nizamiyə yüzün açsan xərabü bixüd olur,
Günəş tülü²⁸⁵ edcək zərrə kəndözün güm²⁸⁶ edər.

²⁷⁸ Mərhəmət, rəhm

²⁷⁹ paltarı

²⁸⁰ Xeyriyyəçilik

²⁸¹ irəli, ün, qabaq

²⁸² Göyərçinləri

²⁸³ yanaq

²⁸⁴ Qumla dəstəmaz almaq

²⁸⁵ parlasa

²⁸⁶ Yox edər, itirər.

Ləzzəti-ruhi-rəvanın ləli-dürr puşındədir,
Fitnəsi axır zamanın çeşmi-mədhuşındədir²⁸⁷.

Guşəsində mahin eylər xuşeyi-Pərvinə²⁸⁸ tənə²⁸⁹,
Guşvarıdır²⁹⁰ ki, dildarın bənaqüşındədir²⁹¹.

Çünki hər şeydən təcili sənsən, ey dilbər ondan,
Harda kim, baxsam cəmalın gözlərim *tuşındədir*²⁹².

Xızrdır ki, onun məqamıdır ləbi-abi-həyat,
Xətti-səbzi kim, nigarın çeşmeyi-nuşındədir.

Qaşları mehrabını görsə buraxar didədən,
Zahid ol səccadəyi-pəşmini kim, duşındədir.

Türrəyi-rüxsarına²⁹³ baxıb təməşə et gönül,
Rumi ruzi ki, hinduyi-şəb ağuşındədir.

Qulağında olsun, ey dilbər, Nizami pəndi²⁹⁴ kim,
Yaraşar siminbədən dilbərlərin güşındədir.

²⁸⁷ Vahiməli gözündədir.

²⁸⁸ Ülkar ulduzları

²⁸⁹ Tənə

²⁹⁰ sırğa

²⁹¹ Qulağın sırğa taxılan yeri

²⁹² Tuşındədir – Gəncə dialektində işlənən sözdür: yəni qarşıdadır.

²⁹³ Üzünün çətrinə

²⁹⁴ Nəsihəti

Nigara, sənsiz olan dəm, nə dəmdir,
Dəmi-dərdü qəmə vəqti-nəbəmdir.

Boyun tuba, ləbindir abi-kövsər,
Özün huri, yüzün bağı-İrəmdir.

Könül, zülfü dəhanın *dalü mimin*²⁹⁵,
Haçan kim, görsə aydur, dəm, bu dəmdir.

Qaşın mehrabına gər səcdə etməz,
Hilalın qəddi niçün böylə xəmdir²⁹⁶.

Müəlsəl saçı Davudi zirehlər,
Müənbər zülfi, Əbbasi ələmdir²⁹⁷.

Əcəbmi, yar məndən ar edərsə
Ki, mən qayət²⁹⁸ həqir²⁹⁹, o möhtərəmdir.

Ayaq basmış ki, qanıml tökə dilbər,
Beh həmdullah yenə dəmdir, qədəmdir.

Nizami, nəzmini ağız ilə xətm et
Ki, qamu nəsnənin³⁰⁰ sonu ədəmdir³⁰¹.

²⁹⁵ ərəb əlifbasında *dal və mim* hərfləri.

²⁹⁶ əyridir

²⁹⁷ bayraq

²⁹⁸ Nəhayət, axır

²⁹⁹ Alçaq, səfil, yazıq

³⁰⁰ şeyin

³⁰¹ heçlik

Şəmseyi-şəmsə düşər xəcələtü şərm aya düşər,
Çün yüzün şəşəsi³⁰² tağı-müəllayə³⁰³ düşər.

Hər nə Leyli saçı aşüftəsidir namə sifət,
Pust puş olur o, Məcnun kimi səhrayə düşər.

Necə kim, qəmzələrin qanıml tökmək diləsə,
Zülfün ayağa düşüb, gözlərin araya düşər.

Dişlərin əksi haçan kim, düşə gülgün ləbinə,
Bənzər ol jaliyə kim, laleyi-hümrayə³⁰⁴ düşər.

Hər nə zahid ki, ləbaləb-ləbi camini görər,
Dərd bidərdi qoyub saqiye-səhbayə³⁰⁵ düşər.

İrəmi vəslə Nizami, dedim asan irəmi,
Dedi: bədr aya irəmdirsə, bədrayə³⁰⁶ düşər.

³⁰² şüası

³⁰³ Hündür tağa

³⁰⁴ qızarmaq

³⁰⁵ Al şərab saqisi

³⁰⁶ Pis fikrə

Yüzünə əhli-nəzər cənnəti-əla dedilər,
Çənənə pərtövi-ənvari-təcəlla dedilər.

Zahidin yüzünə baxmadığını eşitcək,
Pərtövi-şəmsi nədir, dideyi- əmma³⁰⁷ dedilər.

Gördülər məni məhəllində məlamət əhli,
Ey nə bol imiş yönü, əhli-məhəlla dedilər.
Dayələr mehrü məlahətdə yüzünə baxcaq,
Xəlqi-aləm, hamı bu tiftlə tüfeylə dedilər.

Əhli-məəni görcək surətin ayinəsini,
Həqq bilənlər, nola bu surətə məna dedilər.

Xəlvə artıq yana cənnətdə, cəhənnəmdə əgər,
Sənə filcümlə müsəbə olu hura³⁰⁸ dedilər.

**Ey Nizami, görcək nəzmini ərbabi-nəzər,
Yaraşar sənə mürid olmağa, Şeyxa* dedilər.**

*Şeyxa – yəni, “ey Şeyx”. Şərq divan ədəbiyyatında sözlərin axırında işlənən “a” hərfi “ey” mənasındadır. Xudaya – ey Xuda, nigara – Ey nigar, qıza- ey qız və s. Bu ifadə forması fars dilindən poetik element kimi başqa dillərə də keçmişdir. Yazılışda olsun ki, “ی” (i) hərfi ilə yazılsın, anacaq oxunuşda həmin hərif “a” kimi oxunur: لیلی Leyla, موسی Musa, عیسی – İsa və s. Nizami Gəncəvi bu beytində də “Şeyxa” sözünü شیخی kimi yazmışdır. Ancaq şerin qafiyə seçimi də tələb edir ki, bu sözü “Şeyxi” kimi deyil, “Şeyxa” kimi oxuyaq, yəni,

“ey Şeyx”. Nizami Qaramanlının divanını çapa hazırlayıb Türkiyədə çap etdirən Farux Teymurtas səhvən burada işlənən “Şeyx” sözünü “Şeyxi” təxəllüsü ilə yazan Yusif Şeyxi adlı şairlə eyniləşdirir. Guya Qaramanlı öz müasiri Yusif Şeyxinin adını çəkir. Əslində isə Nizami Gəncəvi bu beytində ona “Şeyx” ləqəbinin nəyə görə verilməsini izah edir. məlumdur ki, “Şeyx” ləqəbini təriqət başçılarına, Qurana şərhlər yazanlara, böyük bir coğrafi ərazidə dini işlərə rəhbərlik edənlərə verirdilər. bir də ədəbiyyatda xüsusi dəsti-xətti olan və özünün minacatları (Allaha müraciət), nəti (peyğəmbərin mədhi), hilyə (peyğəmbərlərin həyatı) və s. janrlarda yazdıqları lirik şeirlərinə görə verirdilər. Nizami gəncəvi də qəzəlinə də həmin məqama işarə edib, ona “Şeyx” ləqəbinin nəyə görə verildiyini qeyd edir.

³⁰⁷ Hamının

³⁰⁸ Ey hüri

Daği-qəmin ki, mehrü məhəbbət nişanıdır,
Sinəmdə saxlaram ki, səadət nişanıdır.

Qəddin qiyama gəlsə fəraqın düşər dilə,
Zira qiyami-fitnə - qiyamət nişanıdır.

Eşqin nişanəsin mənə hər kim sora derəm:
Başda bəlavü dildə nədamət³⁰⁹ nişanəsidir.

Qəddim müqəvvəs³¹⁰ olalı, mehrin ilə canü dil,
Amac³¹¹ qəmdə tir³¹² məlamət nişanıdır.

Şad ol, Nizami, sənə eytim dediginə yar,
Çün hörməti-əhli-zillətə dövlət nişanıdır.

³⁰⁹ peşmançılıq

³¹⁰ əyri

³¹¹ Məqsəd

³¹² ox

Ol ay yüzün ki, şəmi-güni-məkandır,
İki aydır ki, gözümdən nihandır.

Elə can verməgilə gəlsə vəslin,
Nə kəz üçüz deyildir rayigandır³¹³.

Yaraşar kipriğin, qaşın gözüne
Ki, bu tirü kəman ol tür kəmandır.

Dəhanın yoxluğu qəti degildir,
Aradə söz dəxi var, der, gümandır.

Dəhanınla belin, sözinə vaqif,
Xudai, binişan qeybdəndir.

Nə xoş tavus olur zülfün nigara
Ki, mənzilgahi tərəfi- gülüstandır.

Qaşın sərnameyi-hüsnü məlamət,
Gözün sirr-fitneyi- axır-zamandır.

Sənin bir bəhrdir eşqin ki, cana,
Onun kəmtər hübabı asimandır.

Qara torpaqca qədrin yox, Nizami,
Əgərçi sözlərin abi-rəvandır.

³¹³ Müftə

Müjdə ey xatiri-pəjmürdə ki, dilbər *gələsər*³¹⁴,
Can sarayına əmir olmağa sərvar gələsər.

Yenə dil bülbülü başladı fəğan eyləməyə,
Məgər ol sərvar, güləndam, süsənbər gələsər.

Nəfəsi-badi-səba qaliyəsa³¹⁵ oldu məgər,
O saçı nafeyi-tər, zülfi müənbər gələsər.

Gedəsər möhnətü ənduhü qəmü dərdü əna³¹⁶,
Yerinə rahatü şadiü səfalar gələsər.

Şəbi-firqət keçəsər, möhtətü hicran gedəsər,
Sübh vəsil irişərü mehri-münəvvər gələsər.

Necə bir səy edibən, vəslinə irişmək üçün,
Dəmi-fitrətdə nə kim, oldu müqəddər³¹⁷ gələsər.

Sən niqar³¹⁸ ilə, Nizami, bəni aləmdə dəxi,
Sanma, sanma ki, bir bidilü dilbər gələsər*.

Bu qəzal Nizami Gəncəvinin "Hər gecəm oldu kədər, qüs-sə, fəlakət sənsi" və "Gecə xəlvətdə bizə sevgili yar gəlmiş idi" qəzəllərinin pafosunu özündə ehtiva edir. ümumiyyətlə, Nizami poeziyasında fellərdən qafiyə sözü kimi istifadə etmək ənənəvi xarakter daşıyır. Elə "Hər gecəm oldu kədər" qəzalı da orijinalda – farsca fellərlə qafiyələnir: Mələmət əst, mələmət, ruzi ke bi to qozəranəm (Mələmətdir, mələmət o günlər ki sənsiz keçirirəm.)"

³¹⁴ Gəlməkdədir

³¹⁵ ətirli

³¹⁶ əzab

³¹⁷ Alnına yazılan, qədər.

³¹⁸ bax

Dil ki, hicran ilə xəstə və dərmanda yatır,
Dərdlə həmdəm olub, həsrətü dərmanda yatır.

Künci-qəlbimdə vətən tutdı xiyali-dəhənin,
Bildi kim, gənci-nəhan, güşeyi-viranda yatır.

Afərin hali-siyəhkari-cəfa peşənə kim,
Bərgi-nəsrin³¹⁹ düşüb səhni-gülüstanda yatır.

Şöylə məcruh³²⁰ edilir, qəməzən oxundan ki, könül,
Nazə müstəqərq³²¹ olub fəhm edəməz qanda³²² yatır?

Dil, saçına hörübən daxi qərar etdigi bu,
Gecə hər qanda ki, yətersə qərrib onda yatır.

Arizin üzdə yatır, tərəyi-zülfi-siyəhin³²³,
San, Bilal Həbəşi, rövzeyi-rizvanda³²⁴ yatır.

Vüslətin nurinə irmədi ki, həsrətinə,
Bu Nizami, sanma, atəşi-hicranda yatır.

³¹⁹ Yasəmən yarpağı

³²⁰ yaralanır

³²¹ Qərq olub, batıb

³²² harada

³²³ Qara saçın hörtüyü

³²⁴ Cənnət bağı

Bürgəyində³²⁵ canü dil mehrin qümam³²⁶ qəm tutar,
Pərdədən çıx kim, cəmalın aləmi xürrəm tutar.

Dəftəri-aləmdə qaşın kim, tutar biictinab³²⁷,
Ol qədər bari-təzəllüm³²⁸ kim, belini xəmə tutar.

Gözümə **tuş** olcaq, yüzi³²⁹ həyədən tər tökər,
Gör necə nazikdir ol yüz kim, bulaqdan nəm tutar.

Görəlidən dal zülfünlə dəhanın mimini,
Sufi aşofte və şeydayı hər dəm, dəm tutar.

Gördügüncə mən zəifi, sanə qədəh eylər rəqib,
İt sümük gördükcə haçan ağzını öpsəm³³⁰ tutar?

Zülfi-kafər kişi kim, düşmüş ləbi-can mülkünə,
Sanki sultan həbəşidir, əldə cami-Cəm tutar.

Xalqla əlbir edib, tutdu cəmalın aləmi,
Toğru derlər ittifaq ilə kişi aləm tutar.

Vüsləti eydinə irəm, diyəsən İsa dəmin.
İllər olmuşdur ki, könlüm, rüzeyi-Məryəm tutar

Ağzının lütfini yad etsə Nizami şad olur,
Gör nə əbləhdir ki, könlün yox yerə xürrəm olur.

³²⁵ Üz örtüyü, duvaq

³²⁶ Ağ bulud

³²⁷ Çəkinməz

³²⁸ imdad yükü, əziyyət yükü, zülm yükü

³²⁹ üzü

³³⁰ örtülü

Şol pəri peykər ki, dil zülfi-pərişanıdadır,
Ayəti-hüsnü mələmət, ol pərişanıdadır.

Səlsəbilin³³¹ lütfi abi-həyatın ləzzəti,
Kövsərin xasiyyəti ləli-dürəşanıdadır.

Ənbərin xalın ləbi-ləlində, ey simin bədən,
Dağı-həsərətdir ki, bən delxəstənin canındadır.

Cənnətə girməz, nigara, çünki kafər zülfünün,
Bəs nə yüzdən məskəni cənnət gülüstanındadır.

Gövhəri eylər xəcil, yaquti eylər şərmsar,
Ol lətafət kim, onun ləli-ləbilə dəndanındadır.

Zülfünün çövqanına başını top etmək gərək,
Hər kişi ki, ol şəhsəvarın³³² eşqi meydanındadır.

Hey de, bidin türrənə, şaha, Nizami xəstənin,
Canını zülm ilə aldı, qəsdı imanındadır.

³³¹ Dadlı su, cənnətdəki bulağın suyu

³³² Atlıların başçısı, mahir at minən

Ayağın altına hər kim, yüzini xak eylər,
Gün kimi kənduyi taci-səri-əflak eylər.

Zərrəcə bulmadığından dəhənin sirrinə rah,
Qönçeyi-diltəng oluban, yaxəsini çak eylər.

Ləbü dəndanına baxdıqca gedər qüssəvü qəm,
Dürrü yaquta nəzər, canı fərəhnaq eylər.

Zülfünün tabını mənn etdigi abi-dəhənin,
Bu ki, bitaqətü zor, əfi ,ni teryak eylər.

Tutuban əldə közüm mərdümi carubi-müje,
Qeyridən gözlərimin hücrəsini pak eylər.

Zahid, ol türreyi-³³³ rüxsarı Nizami nə bilir,
Gecədən gündüzi əmma haçan edrak eylər.

Xəttin ol firuzədir kim, ləli-nab³³⁴ üstündədir.
Ləblərin ol ləl kim, dürr xuşab üstündədir.

Yüzün üstündə vətən tutsa gözün olmaz əcəb,
Mənzili-Mərrix deərlər ki, aftab üstündədir.

Çeşmi-giryanımdan,³³⁵ ey dilbər, xəyali qəddinin,
Bir nihali³³⁶-tazədir kim, çün cuy³³⁷-ab³³⁸ üstündədir.

Qamətim ol *dalə*(د) dönmüşdür ki, dərd əlindədir,
Gözlərim ol *eynə*(ع) bənzər kim, əzab üstündədir.

Xak ol, ey dil, pərtou³³⁹ hüsnündən istərsən nəsib
Ki, aftabın tabına³⁴⁰ mənzil türab³⁴¹ üstündədir.

Zülfü əbruni görünlər der, hezaran afərin,
Ol muənbər³⁴² çətrə kim, mişkin tənab³⁴³ üstündədir.

Ey Nizami, vəslə şad olma və hicranə məlul,
Kainatın halı çün kim, inqilab üstündədir.

³³⁴ Nab – saf, şəffaf, xalis

³³⁵ Ağlar gözümdən

³³⁶ Cavan ağac, fidan

³³⁷ arx

³³⁸ su

³³⁹ parlaq

³⁴⁰ Aftabın tabına – yəni, günəşin şüasına

³⁴¹ torpaq

³⁴² Saçı ənbər

³⁴³ ip

³³³ Türre- qadınların alınlarına buraxdıqları qıvrım saç

Dolaşıb dil zülfünə, çahi-zənəxdandan³⁴⁴ qaçar,
Risman³⁴⁵ bulan kişi, əlbətdə, zindandan qaçar.

Görsə yüzün müşəfin³⁴⁶, zahid qərar etməz, gedər,
Qaliba³⁴⁷, şeytandır ol, kafər ki, Qurandan qaçar.

Əql küyi-eşqdən niçün qaçar, dedim, dedi:
Rustayə³⁴⁸ şəhər içi zindan gəlir, ondan qaçar.

Küyi-yarə təən, düşməndən qaçan, varar haçan?
Kəbiyə irməz şu kim, xari-məqilandan³⁴⁹ qaçar.

Tiğ alıb gəlir günəş, səninlə cəngi-hüsnə, leyk,
Qurxusundan titrər əndamı və meydandan qaçar.

Ol ləbü xə³⁵⁰ ilə qaçsa, əşkü ahımdən fələk,
Kimdə kim, var şəmü şəkər, badü barandan qaçar.

Ey Nizami, ol sənəmdən qaçsa zahid man³⁵¹ degil,
Neyləsün, xüffaşdır³⁵², xurşidi-tabandan qaçar.

³⁴⁴ Çənənin yarığı

³⁴⁵ ip

³⁴⁶ Müshəfin – yəni, Quiranı oxuyanlar.

³⁴⁷ Həmişə

³⁴⁸ Kəndliyə

³⁴⁹ Məqilan tikanlarından

³⁵⁰ yanaq

³⁵¹ “ar” deməkdir- arxaikləşib

³⁵² Yarasa, gecəquşu

Gözlərinə fitnəvü aşub ol qaş andırar,
Şuxü fəttan mərdüm, sərməstə savaş andırar,

Könlümə can, qatı könlündən şikayətlər qılır.
Gör necə biəqlidir kim, oğruya taş andırar,

Dil şəbi-hicranda köyün itlərini yad idər,
Yalqızlıq xəstəyə qürbətdə yoldaş andırar,

Gözlərim halını ərz et, ey səba, ol şahə kim,
Halini səqqaların³⁵³ sultana fərraş andırar,

Hüsnü Leylidir virən Məcnuna Leyladan xəbər,
Nəqşi-dilkeş mərifət əhlinə nəqqaş andırar,

Çərxə cövr³⁵⁴ ol, qəmzeyi-qəmmaz, xunriz andırar,
Dəhrə qəhr ol, çeşmi-kafər kiş, qəllaş andırar,

Afərin eylər Nizami, gördügüncə hüsnüni,
Surəti-möüzün³⁵⁵ nəzər əhlinə sabaş andırar,

³⁵³ Su satanların, su paylayanların

³⁵⁴ Haqsız ol, inci

³⁵⁵ Ahəngdar

Hər səhər ki, şahı-əncüm³⁵⁶ məşriği məskən tutar,
Ləli-nabın yadına cami-meyi-rövşən tutar.

Atəşi-rüxsarə salmış, müşk xalından baxur,
Zəngi-zülfı-siyahı³⁵⁷, üstünə damən³⁵⁸ tutar.

Yüzünə göz dikməməkçün saxlar, ey can, cümləsin,
Mərdümi-çəşmim³⁵⁹ əlində, bunca kim, sözün tutar.

Yaşım axdığına niçün lütf ya qəhr eyləməz?
Çün münəccim xeyrə şəri cümlə əncümdən tutar.

O şotori-sərməst³⁶⁰ əgər götürsə hicranın yükün,
Zülfü xalın kimi kafər cənnəti məskən tutar.

Xüddi³⁶¹ dövründə, Nizami tutduğu küyin məqam,
Bu ki, gül vaxtında bülbül gülşəni məskən tutar.

³⁵⁶ Ulduzların şahı, yəni, günəş.

³⁵⁷ Qara saçlarının çirki

³⁵⁸ ətək

³⁵⁹ Gözün bəbəyi

³⁶⁰ Sərxoş dəvə

³⁶¹ gullüstanlıq

Hər səhərgəh ki, səba tərəfi-gülüstandan əsər,
Can dimağına³⁶² irər, nikhəti³⁶³-canandan əsər³⁶⁴.

Ruzi-novruzü şəbi-qədri bu arada görər,
Hər kim, ol türreyi-rüxsari-dilarayə irər.

Necə bir pərdədə pünhan edəsən tələti,
Yüzün ayinə nəzər etsə, nə zərər, əhli-nəzər.

Dilini ləzzət ilə şəkkərə nisbət edənin,
Olsun, ey türki-pərivəş, dili ağzında şəkər.

Zülfü yüzünə baş orduğunu, dil gördü, dedi:
-Görün, ol hindiyi-bəd məzhəbi kim, oda tərər.

Qəmzən oxları haçan canıma uğraya, deyə,
Bu Nizami gözüdür, ancə ki, canına keçər.

Mərhəmi-lütf ilə ol ləl müdavvalar³⁶⁵ edər,
Necə kim, qəmədələr³⁶⁶ sinəsin ol qəmzə dilər.

³⁶² Can burnuna, düşüncəsinə

³⁶³ ətri

³⁶⁴ Təsir

³⁶⁵ fırlanma

³⁶⁶ Qəm çəkənlər

Könlünü aşıqlərin, ol zülfi-ənbərrəng olur,
Canani-bidillərin, ol çeşm, şuxu şəng olur.

Yarınmıdır dedigiçün, könlümü jəngari-qəm³⁶⁷
Tutsa, olmaya əcəb ki, ayna nəmədən jənd olur.

Zöhrə, Qanunü Günəş dəf tərpadir ahəng üçün,
Hər haçan ol məhliqa, mütrüb əlinə çəng alır.

Lütfi-xuddindən³⁶⁸ şikəst, ayineyi-Çini bulur,
Nəqşi-hüsnündən xəcalət, nüsxeysi-ərjəng³⁶⁹ olur.

Könlün alım, deyə, ləb vermə rəqibin ağzına,
Kim verər yaquti və biqədrü qiymət səng olur.

Dil ki, qanə boyanır, sinəmdə yüzün şövqinə,
Kan³⁷⁰ içində lələ bənzər kim, günəşdən rəng olur.

Nərdə saxlar, çünki yox bir zərrə yeri, hifz üçün,
Bunca dillər kim, Nizami, ol dəhan təng olur.

³⁶⁷ Qəm parsı

³⁶⁸ gülzarından

³⁶⁹ Salnamə nüsxəsi

³⁷⁰ Mədən

Mənə yaratdı, dərdü möhnəti yar,
Mənə yaratdığını etməz əğyar.

- Nədən, bimehrsən? - dersəm, idər xəşm³⁷¹,
Mənə bilsəm, nədən xəşm eylər ol yar.

İnanmaz möhnəti-hicrə rəqib,
Əzabi-həşrə, kafər eylər inkar.

Saçının, ənbər sara, qulamı³⁷²,
Gözünə nərkiş, şəhla³⁷³, pərəstar.

Dedim ayağına düşmək olarmı,
Təəmül etdi, bir dəm dedi: - Düşvar!³⁷⁴

Yüzə ki, gəldi, kəs zülfün ucunu,
Gərəkdir, dinə gəldi, qət zünnar.³⁷⁵

Nizami, çeşmə zülfün yad edincə,
Olur kəndü pərişan, könli bimar.

³⁷¹ Qəzəb

³⁷² Qul, nöker, oğlanı

³⁷³ ala

³⁷⁴ Çətin

³⁷⁵ Qət-zünnar, yəni, sufilerin belinə bağladığı zünnar qət olunmalı, kəsilməlidir.

Hər sinədə kim, mehrü məhəbbət əsəri var,
Xoş naleyi-şəbkir³⁷⁶ ilə, ahi-səhəri var.

Eşq əhli, sipər, tirinə yarın, cigər eylər,
Gəlsün, bərü, meydanə, kimin kim, cigəri var.

Nərkis necə səy gözlərinə öyünə ey dust,
Görməzmi gözün fitnəsin, axər bəsəri var.

Hər həlqədə mişkin saçının zikrin edirlər,
Hər guşədə fəttan³⁷⁷ gözünün fitnələri var.

Aləmdə, zəhi, taleyi-fərxəndə onun kim,
Bir sənciyin yüzi gün, alnı qəməri var.

Ey dürr-giranmayə,³⁷⁸ gözümdən güzər etmə!
Dərya səfərinin, çü bilirsən, xəteri var.

Mən³⁷⁹ etmə, Nizami rüxü zülfün gözdərsə
Kim, dövrü-təsəlsüldə³⁸⁰ həkimin nəzəri var.

³⁷⁶ Gecə yarısı

³⁷⁷ Məftunluq yaradan, fitnə yaradan

³⁷⁸ Qiymətli dürr

³⁷⁹ qadağan

³⁸⁰ Ardıcıl dövrdə

Zülfünü badi-səba dəbərtcək can tökülür,
Sözə gəldikcə ləbin, çeşmeyi-heyvan tökülür.

Eşidən ahimi ağlar, yanağın dövrəndə,
Mövsümi-güldə çü yel dəbərəne, baran³⁸¹ tökülür.

Gülcək, qönçə ləbin, qönçeyi-şadi açılır,
Gülcək, gül yanağından güli-xəndan açılır.

Tökülürsə, nə əcəb höülü³⁸²-qiyamətdə nücum,
Çün gözüm yaşı fərağında fərvan³⁸³ tökülür.

Kəscək zülfün ucun, yaş yerinə qan tökürəm,
Eşq olan yerdə neçə baş kəsilir, qan tökülür.

Dağıdır zülfünü rüxsarinə badi-səhəri,
Sanki gül xərməninə sünbülü reyhan tökülür.

Ləbü zülfün sifətin³⁸⁴ yazsa, Nizami, sanma,
Nafeyi³⁸⁵-Çin saçılır, ləli-Bədəxşan tökülür.

³⁸¹ yağış

³⁸² Vahimə

³⁸³ çox

³⁸⁴ Xususiyətini, xasiyyətini

³⁸⁵ Ceyranın göbəyindən qopan ətirli müşk

Dila³⁸⁶, bu yolda cahandan sənə güzər görünər
Ki, aşıq olana ya səbr, ya səfər görünər.

Yüzün xəyalı gözümdə, acəbmi, ağlarsam
Ki, bürc abiyə gəlsə qəmər, mətər³⁸⁷ görünər.

Yerə keçər, utanıb hər gecə camalından,
Günəş, nə hüsnlə aləmdə mütəbər görünər?

Şu dəklü atdı müjən, canə tir qəməzəni kim,
Sipər yerinə haman navın se pər görünər³⁸⁸.

Yüzündə nəqşi-dəhanın xəyalü həm gəlür,
Günəş qətində bəli, zərrə ol qədər görünər.

Həmişə arizü qəddi, sifəti der zikrin,
Nizami, nəzmin anınçün rəvanü tər görünər.

³⁸⁶ Ey könül

³⁸⁷ yağış

³⁸⁸ Navın se pər – yəni, gəmin üç qanad

İrişdi qədər, vəslə, ruzigar hicr³⁸⁹,
Salam, fiyyə hətti məllə əlfəcr³⁹⁰
سلام فيه حتى مطلع الفجر

İtinə qulluq et, cənnət dilərsən,
İbadət edənə cənnət olur əcr³⁹¹.

کسانرا ضجر از زجر است لیکن
مرا بی زجر آن مه رو بود ضجر
Hər kəsin qəmi əzabdansa da lakin,
Məni əzabsız da o ayüzlü qəmli edir.

Dəmidir, lütfü ehsanü vəfa qıl,
Necə bir dərdü rəncü möhnətü zəcr³⁹².

غم آن ماه رو را منع نبود
بلاي آسمان را چون بود حجر

نظامی روز حسرت بر سر آمد
بدا نور التقا من مطلع الفجر

O ay üzlünün qəmi qadağan olmur,
Asımının bəlası daşlar ola bilər.

Nizami, həsrətli günlər başa çatdı,
Dindarlıq işığı üfüqdən görünməyə başladı.

³⁸⁹ Hicran, ayrılıq

³⁹⁰ Belə bir gecədə sabahadək salam yağar.

³⁹¹ Qismət, əvəz

³⁹² əzab

Şövqi yüzünün zərriyə düşsə, qəmər eylər,
Zövqi sözünün zəhrə³⁹³ irərsə, şəkər eylər.

Qəmzən çü rəqib ilə olam, qəsd-dil etməz,
Oğru nə qədər həbsisə itdən həzər eylər.

Can ki, istərdi cövrünü ta kəndinin oldu,
Şimdi ona hər cövri ki, könlü dilər, eylər.

Əqlü dil olub qoymadı qəmzən ki, hərami,
Həm rəxtü məta³⁹⁴ alur və həm qəsd-sər eylər.

Çəşmin kimi bir guşəneşin, rindi-siyəhpuş³⁹⁵,
Görməz neçə kim, əhli-bəsirət³⁹⁶ nəzər eylər.

Hər kişi ki, qucmaq dilər ol muyi miyanı,
Bir qılca qılır canınü qəddin kəmər eylər.

Sən sanma, Nizami, sənədir cövri rəqibin,
Görsən ki, nigarə dəxi ol it nələr eylər.

³⁹³ Zəhrə

³⁹⁴ Rəxtü məta, yəni, parça, paltar və mal.

³⁹⁵ Misanın mənası: gözün kimi bir tərki-dünya, qara geyimli hiyləgər

³⁹⁶ Gözü açıq adamlar

Bel bağlayıb ki, canıma qəsd, ol həbib edər,
Nazik xəyal bağlar və qəsd qərib edər.

Ox kimi mən əbidi³⁹⁷ özündən bəid³⁹⁸ edib,
Yay kimi kəndözünə rəqib qərib edər.

Tərk edib uysa zülfünə, iman məhzdir³⁹⁹,
Təsbihi kəndözünə ki, sufi səlīb⁴⁰⁰ edər.

Yesin rəqib miveyi-vəslini ki, ruzgar,
Yemişin iyisini donuza nəсіб edər.

Şol dəklü qıldı ah ilə zarı Nizami kim,
Bənzər ki, naləsini əndəlib⁴⁰¹ edər.

³⁹⁷ Allahın qulu

³⁹⁸ uzaq

³⁹⁹ Pak, təmiz

⁴⁰⁰ xaç

⁴⁰¹ bülbul

Yenə dil, morği qədimi vətənin yad eylər,
Görməgə irməz əli naleyü fəryad eylər.

Yar kuyinə çün irdin məni, tərk eylə, könül,
Xeyr üçün, həccə varan bəndələr azad eylər.

Boqeyi-⁴⁰² çövrə, könüldən qoyduğu yar, əsas,
Möhkəm olsun deyibən, daşla bünyad⁴⁰³ eylər.

Banlarından bəni, ahimdir idən dərdli, dur,
Danələrdən necə kim, kahi⁴⁰⁴ cüda, bad eylər.

Gər baxıb aləmə xəndan ola ol qönçə ləbin,
Ruhuni aşıqi-sevdazədənin şad eylər.

Dəxi yanımda, Nizami, adın anmam dermiş,
Gör nə lütf ilə bu biçərə səni yad eylər.

Şam zülfündə dil etməz dəxi vəsfini ki, üns⁴⁰⁵,
Hər kişinin vətənin kəndinə Bağdad eylər.

⁴⁰² Məqbərə

⁴⁰³ Bünövrə

⁴⁰⁴ samanı

⁴⁰⁵ mehribanlıq

Eşigin tozun əcəbmi tutsa çeşm, tər⁴⁰⁶, əziz,
Cövhəri olan qatında çün olur gövhər əziz.

Gər tuta başda izin-tozun, nə fəxr eylər rəqib,
Çünkü əfsar⁴⁰⁷ əhlini, etdügi yox, əfsər⁴⁰⁸, əziz.

Zülfü kisüni əcəbmi, tutsa baş üzrə gözün,
Çün çəlipa⁴⁰⁹ ilə zünnar tutar kafər, əziz.

Zahida, izzət gərəksə gəl səbuyi-mey⁴¹⁰ gətir,
Yük götürməkdən olur aləmdə çün kim, xər⁴¹¹, əziz.

Necə Yusif hüsni, həbs etdi zənəxdanın çəhi⁴¹²,
Misri-hüsne çün kim, oldun ey ləbi şəkkər, əziz.

Hər kişi ki, eşiginə çıxar, enər zənbil ilə,
Göydən enmiş kimi, zənbil ilə tutarlar əziz.

İzzət istərsən, Nizami, nəfsini xar eylə kim,
Nəfsini xar eyləməkdən buldu izzət hər əziz.

⁴⁰⁶ Təzə
⁴⁰⁷ cilov
⁴⁰⁸ tac
⁴⁰⁹ xaç
⁴¹⁰ Mey badəsi
⁴¹¹ Eşşək
⁴¹² Çeşmə

Varmıdır bir fitnə kim, ol çeşmi-xunriz eyləməz?
Ya cəfavü cövr ki, ol zülfi-dilaviz eyləməz?

Ruxların dövrində lələndən necə bir səbr edim,
Əhli-dil meydən çü gül vəqtində pərhiz eyləməz?

Gər çe tiğın⁴¹³ tiz⁴¹⁴ edər, qəmzən məni öldürməgə,
İntizar ilə mən oldum kim, niçün tez eyləməz?

Bi günah qanım yerə tökməkligə qəmzən kimi,
Dəmi-mey var kim, gözlərin min dürlü əngiz eyləməz.

Hüsn içində işvəni etməz gül, səd bərgi-bağ⁴¹⁵,
Hüzn içində naləmi morği-səhər xiz eyləməz?

Qılmaz afaqi müəttər⁴¹⁶ ta kim, ənfasi-nəsim⁴¹⁷,
Gərdrahın gövhərini ənbəramiz eyləməz?

Ol ləbü dəndanı, nəzm etməz Nizami nəzmi ilə,
Ta ki şerin şəkkəramizü şəkkərriz eyləmə?

⁴¹³ Xəncərin
⁴¹⁴ iti
⁴¹⁵ Yüz bağ yarpağı
⁴¹⁶ Xoş ətirli
⁴¹⁷ Səhər mehinin nəfəsi

Şoldəklü içdi nərkiş, məstin, şərəbnaz
Ki, oldu şərəb nazilə məst, xərəbnaz.

Gördüm yüzini pərdeyi-zülfündə, ey sənəm,
Dedim səhabi fitnədədir aftabnaz.

Rüzi-hesabü rüz ətab ol gün ola kim,
Nazü ətabilə edə dilbər xitabnaz.

Ey müşəfcəmal, camalın kitabının,
Hər fəsli, fəsli-şivədir, hər babı, babnaz.

Yağmurda fəth babə var ümid, mən dəxi,
Ağladığım budur ki, edəsən fəth babnaz.

Bir nazəninə bağladı könlün Nizami kim,
Dərdi dəvavü cövri cəfadır, ətabnaz⁴¹⁸

⁴¹⁸ Tənə, danlama

Olmadı gül yanağın şəmi-şəbəfruz hənuz,
İrmədi bülbülə pərvanə kimi suz hənuz.

Canü dil Misrini lütf ilə imarət edə gör,
Olmadan Ruma həbəş ləşgəri piruz hənuz.

Sən cəfayilə qubarım⁴¹⁹ yelə savurdun və mən,
Qorxaram xatirinə qona deyə, toz hənuz.

Mehri-mehrin fələk dildə tülu etmişdi,
Olmadan mahi-fələk səthinə mərkuz hənuz.

Ömrünün irmədən əyyami-bəharinə kamal,
Hüsnünün mövsimidir, ey güli-növrüz hənuz.

Bunca elmilə sənin məktəbi-əşqində degil,
Piri-danayi-xerəd, tefli-nouamuz hənuz.

Cameyi-səbrimi çək eylədi məqraz qəmin,
Olmadan qəmzələrin suzəni dilsuz hənuz.

Mal, qarunca əgər çə ki, qazandı qəmini,
Qüssəni duymadı bu cani-qəmənduz hənuz.

Şəmsi-ömür oldu Nizami, üfq-i-müte⁴²⁰, qərib,
Ah kim, irmədi vüslət şəbinə ruz hənuz.

⁴¹⁹ Toq-torğaq

⁴²⁰ Qaranlıq üfûq

Sən yüzi gülsüz, könül bağ istəməz,
Kimsə bağı kəndinə, bağ istəməz.

Könlüm uçub köyünə varmaq dilər,
Dünyada kimdir ki, uçmaq istəməz.

Xəstə istər gözlərin aşıqları,
SİRƏD olan kimsə sağ istəməz.

Zahidin meyl etmədiyi ləlinə,
Bu ki, tuti⁴²¹, təməsin⁴²² zağ⁴²³ istəməz.

Məst diyər dil ki, ayağın öpmək dilər,
Kimsə məst olmadan ayaq istəməz.

Dil dilər cövrü cəfasın dostun,
Könlü kimin balla yağ istəməz?

Dərdilə istər Nizami halını,
Dərdi olmayan kişi, dağ istəməz.

⁴²¹ tutuğu

⁴²² Yemək

⁴²³ qarğa

Çün oldu səbə tərəfi-çəməndə yenə gülriz,
Saqi bərü sun cami-şərabi-tərəbəngiz.

Mən necəsi pərhez edəm ol yüzdə ləbindən,
Cənnətdə çün olmaz, sanma kövsərə pərhez.

Bir qılda əsəm canını, zülfündədir, əsməz,
Bir qıldan əsər canımı, ol şux dilaviz.

Can verdi məgər sərvi-çəmən qəddinə qarşı
Ki, edər başı ovcunda fəğani-mürği-səhərxiz.

Kəsildigi cürmindən utanıb qılıcından,
Məqtul sala başın aşağı buraxır tez.

Aşıqlərinə vədeyi-hicrin dəhənindən,
Bir zəhərdir, ey dust ki, ola şəkəramiz.

Çün təşnə sudan qaçdığı bu və həm andə sanar,
Göstərmə, Nizami, quluna dəşneyi-sərtiz⁴²⁴.

⁴²⁴ Ucu iti xəncər

Öldürür naz ilə bir ləhzədə min əhli-niyaz,
Məni öldür desəm, eylər məni öldürməyə naz.

Örübən ləlinə, zülfünü gətirsəm əlimə,
İrşəm çeşmeyi-heyvanə bulam ömür deraz.

Ağızını açıban söyləmə hər cahilə kim,
Aqıl olan kişi açmaz, sanma, tökməyə raz.

Qaş məhrabına fərz oldu səcud⁴²⁵ ol güneşin⁴²⁶,
Hacibi-şəmsdə məkruh olur gər çe namaz⁴²⁷.

Zülfünü alıb ələ kimsəyə meyl etdi həbib,
Dedim, etmə, bu Nizami qulunun ömrünü az.

⁴²⁵ Səcdə edən

⁴²⁶ Tərkidünya

⁴²⁷ Beytin mənası: qaranlıq yerdə namaz qılmaq qəbul edilməzdir.

Gül arizinə olsa məariz⁴²⁸, əcəb olmaz
Kim, yuzi açılmışda, həyavü ədəb olmaz.

Tuba irəməz lütf ilə ol sərvi-büləndə,
Bəd əsl olan həmsəri- alinəsəb olmaz⁴²⁹.

Könlümdə gözün fikrilə zövqü səfa yox,
Bir evdəki bimar ola, eyşü tərəb⁴³⁰ olmaz.

Anılsa ləbin canü könül cəngə düşərlər,
Mey məclisi bifitnəvü şurü şəb olmaz.

Ol qəddü zənəxdanü ləb eylər məni heyran
Kim, sərvi-səhi meyvəsi sibü rütəb⁴³¹ olmaz.

Yüz sürməgə irməz, ela sən sərvi ayağınə.
Hər kim, su kimi dide tərü təşnə ləb olmaz.

Aşiqlərinə xəşmə ilə xəncər nə çəkərsən,
Cəng etməyə çün mehrü məhəbbət səbəb olmaz

Aydın ki, yuzi narinə⁴³² yanmayə rəqibsə
Kim, bu ləhəbin⁴³³ yançısı Əbu Ləhəb olmaz.

Gəlməz, yuzi şövqilə, Nizami, gözə zülfü,
Hər güşədə kim, pərtövi-şəms ola, şəb olmaz.

⁴²⁸ Məruz

⁴²⁹ "Çirkin al əsil olsun, bəd əsl gözəl alma" – zərbi-məsəlinə işarədir.

⁴³⁰ Eyş-işrət

⁴³¹ Alma və xurma

⁴³² Oduna. alovuna

⁴³³ Alovun

Məsti-dilxəstəyəm, ol nərkişi-mədhuşdan⁴³⁴ uş⁴³⁵!
Morği-pabəstəyəm⁴³⁶, ol sünbüli-gülpuşdan uş!

Sən uş-uş mehr edim deyibən uş edə div,
Keçdi ömrüm günü, uş-uşla, uş-uşdauş!

Süzəm altun küpə olduğunun əssisi nə, dost?
Köçürür həlqeyi-zülfi kimi, çün güşdən⁴³⁷ uş!

Xosrova, adını cəht et ki, ola xeyrlə yad
Ki, bir ad qaldı həman Samü Səyavuşdan uş!

Üqdeyi-⁴³⁸ rəsü⁴³⁹ zənb⁴⁴⁰ tutduğı ayın yüzini,
Görmədin isə, gör, ol zülfi-qəmərpuşdan uş!

Kişi-Bəhreyn, könül, eşqin ilə cuşə gölüb,
Təşrə düşdü neçə dürdanələr ol cuşdən uş!

Məclisi-bağı-cəmalını Nizami görəli,
Məstü dilxəstəyəm ol nərkişi-mədhuşdan uş!

⁴³⁴ Hüşunu itirmiş nərgiz

⁴³⁵ off

⁴³⁶ Ayağı bağlı quşam

⁴³⁷ qulaqdan

⁴³⁸ düyün, maneə, çətinlik.

⁴³⁹ başda

⁴⁴⁰ günah

Ey tələti şəmsi-hüsnə mətlo
Ey saçları gün yüzinə bürəqqə⁴⁴¹!

Aləm qəmu⁴⁴² doldu zülmət ilə,
Göstər yüzün, ey məhi-mübərqə!

Divani-mələhət içrə qaşın,
Xəttü ləbin ilə çar⁴⁴³ misrə.

Seylab tökər gözüm, səhabi⁴⁴⁴,
Geysə, nə əcəb, yüzüm müşəmmə⁴⁴⁵.

Bir çeşmədürür, gözüm pinari⁴⁴⁶
Kim, bəhri-dil oldu ona müsənnə⁴⁴⁷.

Birəhm gözün cəfayə mədən,
Şirin dodağın vəfaya mənbə.

Ol mehrə, Nizami, hüsn olur zəmm⁴⁴⁸,
Zi mətleyi-hüsnü hüsn-mətlə⁴⁴⁹.

⁴⁴¹ Örtük, duvaq

⁴⁴² tamam

⁴⁴³ dörd

⁴⁴⁴ bulud

⁴⁴⁵ Müşəmbə

⁴⁴⁶ bulaq

⁴⁴⁷ istehsal olunmuş məhsul

⁴⁴⁸ Artırma. əlavə etmə, qatıdırma

⁴⁴⁹ Beytin mənası: hüsnün parıltısı və parlaq hüsnlə.

Səndən ayırdı bəni çərxi-sitəmkar⁴⁵⁰, dəriğ⁴⁵¹!
Gör nə qədər etdi yenə aləmimi tar, dəriğ!

Vüslətin darüşşəfasından iraq etdi, fəraq,
İrmədin xəstə könül dərdinə timar⁴⁵², dəriğ!

Bu dəriğ ilə, dəriğa, bizi tərək etdüginə,
Dimədi rəhm idüb ol yari-sitəmkar, dəriğ!

Tərək edib yar bizi, qüssə yaratdı bizə,
Bir də yar etdiyini etmədi əğyar, dəriğ!

Kimə dil verdiksə, cövr ilə yandırdı bizi,
Yoxmuş dünyada bir yari-vəfadr, dəriğ!

Yari-qəmxardan ayrı düşəli həsrət ilə,
Yar, heyf oldu Nizamiyə bu qəmxar, dəriğ!

⁴⁵⁰ Zülmkar fələk

⁴⁵¹ Təəssüf

⁴⁵² qayğı

Gah var deyib ağzına, gah yox desə aşıq,
Bu sözdə, nə kazibdir⁴⁵³ ona, kimsə nə sadiq.

Di, gözlərinə kim edə qan içməyə pərhisz,
Zira ki, olur xəstəyə pərhisz müvafiq,

Mən məsti ləbin fikri əcəb, gər edə hüşyar
Kim, gördümi sücüdən buni kim, məst ola, ayıq?

Çox qana girər qəmzən, arıyıb qul⁴⁵⁴ yenibsə,
Qanmazə müvafiq görünər rəyi-münafiq⁴⁵⁵.

Hər vəslin əgər axəri hicransa, ey dust,
Bəndən bu cüdalıq⁴⁵⁶, niyə bulmadı cüdalıq.

Ağzınla bilən nöqtəsini fəhm edəməz dil,
Divanə nə fikir ilə edə fəhmi-dəqayiq⁴⁵⁷.

Layiq, yüzimə sürsə Nizami yuzini, diyər,
Çün hər kişinin sözi olur, yüzinə layiq.

⁴⁵³ yalançı

⁴⁵⁴ söz

⁴⁵⁵ ikiüzlünün rəyi

⁴⁵⁶ ayrılıq

⁴⁵⁷ Dəqiq

Gül səfhəsində çünki bulurdi nişan müşk,
Etmə, nihan ki, səy ilə olmaz nihan müşk.

Zülfündən, ey səba, bizə bir buyi-mu⁴⁵⁸ gətir,
Çindən gələnlərin çün olur ərməğan müşk!

Xalın kimi əmiri-Həbəş kim, görübdürür
Kim, təxtqahı ac ola və sayban⁴⁵⁹ müşk.

Xalın ki, gözünə tərəf, zülfündən gəlür,
San, Rum elinə Çindən irər karban müşk.

Boynunda bunlar gələ, saçın rıştəsimidir⁴⁶⁰?
Yaqut, ənbərin kim, olar risman⁴⁶¹ müşk.

Qəmdən mənim kimi, cigəri doldu qan ilə,
Ta kim, eşitdi ol xətti-ənbərfəşan⁴⁶² müşk.

Şey-ullah, eyləyim, irişəm zülfünə, deyə,
Bir pustuş⁴⁶³ olub, dolanır bu cahan müşk.

Şeirin, Nizami, qədər ilə şüərayə irişər.
Ol astanə ərz ola, bu dastan müşk.

⁴⁵⁸ Saç ətri
⁴⁵⁹ Kölgəlik
⁴⁶⁰ tel
⁴⁶¹ ip
⁴⁶² ətir saçan
⁴⁶³ Dəri örtüklü

Peyvəstə məkrü əl ilə qurub kaman qaşın,
Eylər xədəng qəmzənə dillər nişan, qaşın.

Qövsi-qüzehmi eylədi mah üstünü məqam,
Ya, nun(ن) ki, nur üzrədədir, ey dilistan, qaşın.

Yazmış cərideyi-küllə⁴⁶⁴ müşki-Xüta xəttin,
Çəkmiş könül baratına tüğrayı⁴⁶⁵ can, qaşın.

Dillər vilayətində sınıq yayamı sandı kim,
Uğramaz oldu ol yola namchriban, qaş.

Əbri-siyəh içində qılursan hilal eyd,
Ənbərfəşan qaşında olur çün nihan qaşın.

Guya ki, taği-Kəsra vü zənciri əddir,
Meşkin saçında, ey ləbi nuşin, rəvan qaşın.

Tab içrədir Nizami, həmişə tənab⁴⁶⁶ ömür,
Sultan hüsnünə olalı sülhban qaşın.

⁴⁶⁴ Bütün qəzetlərə
⁴⁶⁵ gerb
⁴⁶⁶ ip

Tutdi müşki-Xütən⁴⁶⁷ ətrafını bərgi-səmənin,
Qovuşdı sünbüli-tər dairəsin yasəmənin.

Ənbərin zülfünə öyündüğünü eşitcək,
Təndə qanı qurudu, qəhr ilə müşki-Xütənin.

Sib hər yanda olur isə, su üstündə olur.
Əcəba, arizin altında nədəndir zəğənin⁴⁶⁸.

Xəttini xürrəm edərsə nola gözünlə yüzün,
Nərgizü güldür axı çeşmə çırağı çəmənini.

Xəlc derlər ki, pərilər vətəni çeşmədürür,
Sən pərisən ki, məgər gözlərim oldu vətənin.

Hüsn vəchilə nəzər eylədi vəch hüsnə,
Hüsnatə yazılır görməyə vəch hüsnün.

Qılca nəqsin yoxdu, varımsa, ey dost bilün,
Zərrəcə əksigin olmaz dedi, olsa dəhənin.

Sanma sərvə-çəmən qəddinə bənzərdi əgər,
Olsa xürşidi-fələk meyvəsi sərvə-çəmənini.

Canını zülfü arasında, Nizami, arama!
Bir qıl içində haçan buluna bunca rəsənin⁴⁶⁹.

⁴⁶⁷ Çində yer adıdır, ceyranları saxlayırlar.

⁴⁶⁸ Çənə

⁴⁶⁹ sap, ip.

Ey nəsim səhəri, müşkifişandır nəfəsin,
Vardır ol zülf, səmən, sayə məgər dəstrəsin⁴⁷⁰.

Mən ki, can gülşəni tək nazına qatlanmaz idim,
Çəkəram sən gül üçün cövrünü hər xarü xəsin.

Firqətində, gözün üstündə görün qaşmı deyir,
Körpü kim yaptı, əcəb üstünə Nilü **Arazın**.

Ənbərin bünlərinə⁴⁷¹ bənzədigi nemətsə,
Şükür edib əl yüzə, sürməkdir işi hər məgəsin⁴⁷².

Yüz qarasilə əgər xülidi⁴⁷³ məqam istərsən,
Zülfünün izinə yüz sürməgə olsun həvəsin.

Nə bilir aləmi eşqində rəqib öylə mənəm,
Bilməyən qissəsini bülbulü zağü qünnəsin⁴⁷⁴.

Rəhi-kuyində verər nalə, dil əhlinə səfa,
Necə kim, Kəbə tərəfində fəqani cerisin⁴⁷⁵.

Məcri-təndə, Nizami, dilü can odunu yax,
Gər dilərsən, qıla ətrafi müəttər nəfəsin.

⁴⁷⁰ əl çatan

⁴⁷¹ Köklərinə

⁴⁷² Milçək

⁴⁷³ daimi

⁴⁷⁴ Səsin burunda dalğalanması, xüsusi avaz.

⁴⁷⁵ çatın

Baği-cənnətdir, cəməli-canfəzası Yusifin,
Sübhi-dövlətdir, vüsali-dilqoşası⁴⁷⁶ Yusifin.

Gülşəni cənnət həvasına həvəs etməz könül,
İrəlindən can məşaminə⁴⁷⁷ həvası Yusifin.

Misir qəmdə hüznü-Yaqub ilə olsun mübtəla,
Hər ki, bu hüsn ilə olmaz mübtəlası Yusifin.

Eşq yolunda Züleyxa kimi sadıq olana,
Yan gəlür mehrü vəfasından, cəfası Yusifin.

Görməz idi təxtü bəxtü tacü dövlət yüzini,
Gərdi-rahin olmasa kəhl⁴⁷⁸ cilası Yusifin.

Ey Nizami, canü dildən badi-peyma⁴⁷⁹, ol, yürü,
Olmağ istərsən həvası, aşınası Yusifin.

⁴⁷⁶ Ürəkaçan
⁴⁷⁷ iy bilmə qabiliyyəti
⁴⁷⁸ Sürmə
⁴⁷⁹ muştuluq

Pərtövi-nüri-təcəllidir cəməli pirinin,
Gülşəni-firdovsi-ələdir cəməli pirinin.

Qəddü rüxsarına sərvi gül necə olur nəzir?
Ya ləbü dəndanına ləlü lalı pirinin.

Gərçi dalü(د) lamü(ل) cən(ع) olur həmişə cən(ع) - ədl(عدل),
Eyn(ع) - zülm oldu dilə, cən(ع) vüsali pirinin.

Şəmi-rüxsarına irişməz, dila pərvanə var,
Yanmayan eşq odunda pərü balı pirinin.

Ləşgəri-mülki-Həbəş, Rum elini qılmış hasar,
Ruxları dövrəndə, ya rəbb, xəttü xali prinin.

Şiveyi-yaquti mənsux⁴⁸⁰ etdi münşi-əzəl,
Yazalı həddində xətti-la-yzalı pirinin.

Ey Nizami, görmədi əqsayi məqsəddən əsər,
Görməyən hüsnündə nuri-zülcəlalı pirinin.

⁴⁸⁰ Ləğv

Tələtin kövkəbi⁴⁸¹ şir kövkəbəsin mehrü mehin,
Günəşə sayə salar türəyi-tərifi-küləhin⁴⁸²

Sənə bu rəvnəqi-simandan ey şəmsi-fələk,
Məgər ol Kəbeyi-hüsn işığıdır cəlvəgəhin.

Tutiya⁴⁸³ minnətini çəkməzəm, iraq sanma,
Gözümə kühl⁴⁸⁴ cilası yetər gərđi-rəhin⁴⁸⁵.

Şəkərin ağzına sikkələr üfürdi dəhənin,
Mişki ayaqlara saldı səri-zülfi-siyəhin.

Yüzün üstündə qaşın lütfünə irişməz əgər,
Gəlsə qövsü-quzeh⁴⁸⁶ üstünə məhi-çardəhin⁴⁸⁷.

Gər günah sanarsan büsü⁴⁸⁸ kənarı sanma.
Edə gör kim, biri min xeyrə keçər bu günahın.

Ey Nizami, dilərsən ki, olasan aləmə şah,
Bəndəsi olmağa səy eyləgəl, ol padşahın.

⁴⁸¹ ulduz

⁴⁸² Papağının altından çıxan saçın

⁴⁸³ Gözə çəkilən xüsusi yağ maddəsi

⁴⁸⁴ Sürmə

⁴⁸⁵ Yolunun tozu

⁴⁸⁶ Göy qurşağı

⁴⁸⁷ On dördüncü ay

⁴⁸⁸ öpüş

Dildən qərarü səbri alıb qarə pərçəmin⁴⁸⁹,
Aşüftə etdi canı siyəhkarə pərçəmin.

Dövri-qəmərdə dərd ilə divanə könlümü,
Zülfün misalı eylədi avarə, pərçəmin.

Cana rəvamıdır ki, gözün cana qəsd edib,
Hər dəm qanıma qıya yerə, qarə pərçəmin.

Gülzar içində sünbülü reyhan xəcil olur,
Salsan bu hüsn lütf ilə rüxsarə pərçəmin.

Biqiyət etdi ənbəri-sarayı sünbülün,
Rəğbət qoymadı nafeyi-tatarə pərçəmin.

Şol rəsmə oldimi səbri könüldən ki, qorxuram,
Sırrımı faş eyliyə əğyarə pərçəmin.

Cövrü cəfavü dərdlə könlün Nizaminin,
Bimar etdi, eyləmədi çarə pərçəmin.

⁴⁸⁹ Kəkil

Ey gözüüm, mən ölmədən ağlamağamı başladın?
Güş edib tapdın yenə, çağlağamı başladın?

Başladün fəryadə salmağa bəni sən ey sənəm,
Hamısın qıldın tamam aldatmağamı başladın?

Sən ki, vüslət yaylığıyla silmədin qanlı yaşım,
Hicr oduyla cigərim dağlamağamı başladın?

Hər gecə ötən kimi, yar işığın yandırırım,
Əlinə daş alıban daşlamağamı başladın?

Ey Nizami, hüsnünü yarın tamaşa qılmağa,
Şəhrə girdin girmədin, ağlamağamı başladın?

Mehrini mehr etmişəm canımda ol cananımmın,
Şol saçı sünbül, yüzi gül, gözləri məstanımmın.

Sürəti şəminə yandısı dili-şeyda nola?
Şama yanmaqdır işi hər kəndəsi pərvanənin.

Dolaşalı zülfünün bəndinə bu miskin könül,
Bildi kim, bağı nədəndir parə-parə şanənin?

Fərrühü fərhündəvü aləmdə ağ olsun yüzi,
Göz qara qılıb, sənin eşqin oduna yanənin.

Yanmadın eşq oduna, bilməz Nizami ani kim,
Ehtiyat ilə degüldür cünbişi pərvanənin.

“Vəsfində ol cəmalın zikr etdigini bu dil,*
Hər kim eşitsə edər:⁴⁹⁰ ”الله در قائل”

يارب چه لطف دارد آن قدى خيزران اش,
درمانده هر که ديدش چون سروپای در کل⁴⁹¹

Dedim nihal qəddin üşşaqə meyl etməz,
Aydır ki, sərv olur əksər həvayə meyl.

در چین زلف مشکت آن خال می نماید,
چون پاسپان هندو در قلّه ی سلاسل⁴⁹²

“Ol zülf, ol bənaquş⁴⁹³, sübanü⁴⁹⁴ dəsti-Musa,
Ol xalü ol zənəxdan, Harutü çahi-Babil.”

خواهان آن دهان را دل پاره پاره باید
آری به مو رسیدن بر شانه نیست مشکل⁴⁹⁵

“Yüzünə qarşı gözüm yaşını kim, görərsə,
Oldu sanır Sürəyya xurşid ilə müqabil.”

گر وصل یار خواهی بگذر ز خود نظامی
زیرا بوصل جانان غیر از تو نیست حایل⁴⁹⁶

* *Dırnaqda olan beytlər şairin başqa şerhərində də var.*

⁴⁹⁰ Deyər

⁴⁹¹ Ya rəbb, sənin o beli bükülənlərinin nə böyük lütfü var, onlar yalnız ayaqlarının altını görürlər.

⁴⁹² Cində müşk zülfə xal da əlavə edirlər, sanki Hindistanın Səlasil qalasında bir gözətçi.

⁴⁹³ Qulağın sırğa asılan yeri.

⁴⁹⁴ əjdaha

⁴⁹⁵ O ağzı istəyənin ürəyi dilim-dilim olmalı. Onda daraq kimi saçə toxunmaq çətin olmaz.

⁴⁹⁶ Yarın vəslini istəyirsənsə özündən keç, Nizami, çünki səndən başqa cananın vüsalına çatmağa mane olan yoxdur.

Hər nə can kim, gözlərin sehr ilə sərgərdan degil,
Əhli-dillər məzhəbində candır amma can degil.

Nuri-yəzdandır, dedim, hüsnün, dəlil istər rəqib,
Bürqəi⁴⁹⁷ dəf et yüzündən hacəti-bürhan⁴⁹⁸ degil.

Çəşməyi-heyvan ləbindir, deyər rəqibin mən dedim,
Çəşməyi-heyvandır amma, çəşməyi-heyvan degil.

Surətin cənnətdir, ey hürüü rizvandır təpin,
Yüzünə kimdir deyən kim, cənnətü rizvan degil.

Dəmmi vardır mənə bu dərdü qəm hicrində kim,
Sinə suzanü cigər büryanü giryan degil.

Zəhmimə kim baxsa aydər: buna məlhəm neyləsin,
Dərdimi kim görsə, deyər kim, qabili-dərman degil.

Ey Nizami, xublarda yox çün ayini-vəfa,
Həmdü Allah kim, buların hüsnü bipayan degil.

⁴⁹⁷ Üz örtüyü

⁴⁹⁸ Dəlil

Ey səbili eşqinin انا هدينا السبيل⁴⁹⁹
Ləli nabin çeşməsi عينالسمى سلبيل⁵⁰⁰

Qəddinə irmək dilər lütf ilə sərvi-bustan,
Doğru derlər: binəsib olmaz həmaqətdən⁵⁰¹ təvil⁵⁰².

Ey dodağın şərbətindən bir əsər Xızrın suyu,
Vey yanağın pərtövindən⁵⁰³ bir şəərər⁵⁰⁴ nari⁵⁰⁵-Xəlil.

Fikrü zikri könlümün ol zülfü arizdir müdam,
Fikrə fikri-təvil, zikrə zikri-cəmil⁵⁰⁶.

Ləblərindən şərmsar olalı Misrin şəkəri,
Gözlərinin çeşmə-sarından xəcildir cuyi-Nil.

Səlsəbil vəsl çün olmaz səbil⁵⁰⁷, ey təşnədil,
Can səbil⁵⁰⁸ et, gər büsat qürbə istərsən səbil.

Gər mətai⁵⁰⁹ çox olan irərsə vəslə, daimi,
Aşiqin candır mətai انه شيء قليل⁵¹⁰

Vəslə-yar istərsən, ey dil, qeyridən əraz⁵¹¹ qıl,
512 جاء في القرآن امر فاصنع الصنعة الحميل

Ey Nizami, arif isən hər bütü bir qiblə qıl,
513 قبله العشاق في الافاق من القبيل

499 Biz insana yol göstərdik

500 Səlsəbil

501 axmaqlıq

502 uzun

503 şüa

504 qığılıcı

505 od

506 Gözəl

507 üsul

508 Nəzir

509 Sərvəti

510 Kiçik bir şeydir.

511 uzaq

512 Quranda əmir vermiş ki, gözəl yarat.

513 Dünyada aşiqlərin qibləsi bu qəbildəndir.

Cana bu nazü qönçə əcəb nolasar məal⁵¹⁴,
Dil xüd sənindürür qərəzin can isə, məh al!

Aldadı aldı könlümü qəmzən kim, əl ilə,
Əhsənət sehr içində gözünə zəhi⁵¹⁵ kamal.

San beyti-ənkəbutə dolmuşmuş məgəsdürür,
Bu sineyi-müşəbbin içində ol xəyali-xal.

Əhli-səfayə xuni-sürahi hələldir,
Kim şəər içində xuni-hərami edər həlal.

Alnında qaşlarını görünlər deyər, ey sənəm,
Bir ay kürəsində əcəbdir iki hilal?!

Ey hur cöhrə, başı nədən oldu aşağı?
Gər irmədisə Tubiyə qəddindən enfeal⁵¹⁶?

Ola ki, xatirinə güzər eyləyim diyə,
Zəəf ilə etmişəm sanma kəndimi xəyal.

Peyvəstə ruzi-eydü səadətdürür yüzin
Kim, rövşən oldu bir gün içində iki hilal.

Mümkün degil, Nizamiyə sənəzsiz həyat kim,
Cansız cahan içində dirilmək olur məhal⁵¹⁷.

514 Son

515 Afərin

516 utanma

517 Qeyri-mümkün

Yüzün ey rəşki-qəmər nuri-təcəllamı degil?
Boyun ey nuri-bəsər qeyrəti-Tubamı degil?

Qamətin Sidrə təpin, hürü dodağın Kövsər.
Kuyinin hər tərəfi cənnəti-elami degil?

Dedi: ömr əbədi var sənə eşqimdə, dedim,
Zülfünün silsiləsi namütənahimi degil?

Şakirəm xeyli xəyalın bənə yar etdiginə,
Bu qədər yadlıq, imdi bənə xeylimi degil?

Nola təzim edib ol yar, Nizami quluna,
Gər məhəlləm eytidirsə, məhəllimi degil?

Hüsnünə öyünməsin, əynində gül,
Halına qılsın nəzər, inəndə gül!

Gər görə bu lütf ilə gül həddini,
Oda yana rəşk⁵¹⁸ ilə gülxəndə gül.

Bəndə gülü lələvü sünbül, sənə -
Hüsnünə aşüfte⁵¹⁹ haman, bəndə gül.

Gəlmədi qəddin kimi bustana sərv,
Gülmədi həddin kimi gülşəndə gül.

Qönçə sifət qönc⁵²⁰ ilə gəlsin sözə,
Lələ kimi lal ola, hər yanda gül.

Ruxlarına nisbət edərdim, əgər,
Gün bəki olurmusa tabında⁵²¹ gül.

Hüsnünü görüb gül ikən dillərin,
Gözlərinə xar ola, tikanda gül.

Verəli nəzminə, Nizami, nizam,
Vəsfən ilə oldu pərakəndə gül.

⁵¹⁸ Paxıllıq, qısqaçılıq

⁵¹⁹ acıqlı

⁵²⁰ şadlıq

⁵²¹ a) parlaqlıq, b) dözlüm

Ey camalın ayəti-ünvani-divani-qədim,
Qaşların tuğrası⁵²² “bismillahi-əlrəhmani-əlrə-
him”! بسم الله الرحمن الرحيم

Səni bu lütf ilə görürkən həvadan Şeyxi-şəhər,
Tövbə ərz eylər bana: “əstəfürullah əl-əzim استغفر الله العظيم”!

Lam zülf, sərnigun⁵²³ nəqşinə ol dürdanənin,
Ey rəqib, sünmə⁵²⁴ kim, لا تقربو امال اليقيم

Nafeyi-Çini saçından qalmadır, likən xəta,
Nərgisi-şəhla gözündən nüsxədir, likən səqim.

Görsən ey dilbər ki, sənsiz necəsi eyş edirəm,
Əşki-saqi, ahi-mütrüb, naleyi-həmdəm, qəmi-nədim.

Xalın ol Hindu ki, Rum elində tutmuşdur vətən,
Zülfün ol tavus kim, gülşəndə olmuşdur müqim.

Möhnətü dərdilə pürnəmdir⁵²⁵ Nizaminin gözü,
Tutalı gözdə məqam ol qaşları nun, ağzı mim.

⁵²² yazısı
⁵²³ Başı aşağı
⁵²⁴ Vermə
⁵²⁵ Nəmlidir

Ey saçı sünbül, yüzi gül, zülfi reyhanım mənim,
Yoluna olsun fəda əqlü dilü canım mənim.

Qanmadan bir nəsnə⁵²⁶ xatir, ləblərinin qəndinə,
Həsərət ilə ölərəmsə, boynuna qanım mənim.

Zarü giryan keçdi ömrüm rəhm idüb bir gün mənə,
Demədin kim, necəsən, ey zarü giryanım mənim.

Zahida, iman əgər tərki-meyü məhbub isə,
Kafərəm gər var isə sevdəyi imanım mənim.

Dolmadan peymanə, mən peymanəni tərک etməzəm,
Böylədir peymanə ilə əhdü peymanım mənim.

Qullarını bigünah öldürmək isə adətin,
Bu Nizami qulunun suçi nə, sultanım mənim?

*Şairin bu qəzəlinə sonra bir beyt də əlavə olunmuşdur,
baxmayaraq ki, artıq qəzəl bitib, qəzəlin məqtə beyti verilib,
hüsnü təxəllüs deyilib.*

Sədi, dövrən mənim dövrümdə nəzmü nəsr ilə,
Baği-hüsnündür “Gülüstan” ilə “Bustan”ım mənim.

Dəmi həmdəm olmayana, həmdəm deməyim?
Dəmi kim, həmdəm ilə keçməyə, həmdəm deməyim?

Ələfü mimdir ağzın ilə qəddin, çü sənin,
Dərd ilə ol iki *sin*, mən neçəsiyəm deməyim?

Bil ki, könlümdə nə tutdum, dedim, ol yar dedi,
Tutduğun busü kənar isə ölürsəm deməyim?

Çünki seyd⁵²⁷ etmədi sən gözləri ahuni mənə,
Mən rəqibinə dəxi kəlbi-müəllim⁵²⁸ deməyim?

Çün yüzün Kəbəvü xalın həcərül-əsvəd⁵²⁹ imiş,
Ləbü zülfünə çün həlqəvü Zəməm deməyim?

Baş qoyub yoluna ondan adım adam deməsəm,
Mən dəxi aləm içində adım adam deməyim?

Ürübən taci-bəla keçməz isə təxti-qəmə,
Mülki-eşq oldu Nizamiyə müəssəlləm⁵³⁰ deməyim?

Fəsl-i-güldür talibi-badeyi-gülrəng edəlim,
Nəğməyi-çəng⁵³¹ ilə eyş etməyə ahəng edəlim.

İçəlim cami-müsəffa, verəlim canə səfa,
Necə bir cəhl ilə əql ayinəsin jəng edəlim.

Mütriba dur neyü qanun ilə işrət sürəlim,
Hasidin⁵³² yüzünü dəf, qamətini çəng edəlim.

Xatirin bülbülü gül söhbətin eylərsə tələb,
Sübhdəm gülşənə gəl, bir sənü bir mən gedəlim.

Ağzına nisbət edərsə, özünü tənği-şəkər⁵³³.
Aləmi başına tənği-şəkərin təng⁵³⁴ edəlim.

Çün xədənginə onun mane olan cuşin imiş,
Yar üçün cəng edəriz, cuşinlə cəng edəlim.

Qədəmi-xosrovi-afaqda cami-Cəm* ilə,
Təxti-Kavusa* keçüb, işrəti-Huşəng* edəlim.

Nəqşi-xalü xətlə mətəi-divanımızı,
Rəşki⁵³⁵-dibaçeyi-məcmueyi Ərjəng* edəlim.

Bəzmi-eşqində Nizami gər ola lafi-xirəd,
Alalım aqlını bir cürə⁵³⁶ ilə dəng edəlim.

⁵³¹ Arfa nəğməsi, "çəng" musiqi alətidir, ona arfa da deyirlər.

⁵³² paxılın

⁵³³ Şəkər qabı

⁵³⁴ dar

⁵³⁵ Paxıllıq, qısqaçılıq

⁵³⁶ Bir cürə, yəni, bir qurtum, bir an.

⁵²⁷ ov

⁵²⁸ müəllim iti

⁵²⁹ Həcərül-əsvəd, yəni, qırmızı qiymətli daş, əqiq.

⁵³⁰ tapşırılmış

Bunlar (Cəmşid, Kavus, Huşang, Ərjang) Firdovsinin "Şahnamə"sində İranın mifik xalq qəhrəmanlarıdır. Belə poetik düşüncə XII əsrədək mövcud idi. XIII əsrdən etibarən türk sultanlarının dövrü başladığından həmin mifik obrazlar artıq poetik düşüncədə çıxmışdı. Monqol istilasından, türk fəthatından sonra onların adını çəkmək dövrün hökmdarlarını təhqir etmək kimi qəbul edilirdi və şairlər bədii yaradıcılıqlarında epitet kimi həmin mifik obrazlardan istifadə etmirdilər.

Buldu çün divan, hüsnün yazmağa fərman qələm,
Qaşların tüğrası⁵³⁷, vəsfın elədi ünvan qələm.

Yazmadı hüsnün kimi bir nüsxe-yi-dilkeş dəxi,
Gərçi çox təhrir edibdir dəftəri divan qələm.

Hüsnün vəsfini yazmağa irişməz xosrova,
Bəhr hibr⁵³⁸ olub olursa müddəti-dövrən qələm.*

Nəqşinin sevdası ilə tutmuş idi üns, can,
Yazmadan lövhü⁵³⁹ vücudə nəqşi-ünsü can, qələm.

Xəttinin vəsfın könül lövhinə təhrir⁵⁴⁰ etməyə,
Müqleyi-çəşmim dəvat⁵⁴¹ edənmişəm müjgan⁵⁴² qələm.

Xəttinə vəch ilə gətirdin məni öldürməyə kim,
Bulmadı divaniyə hökm etməyə fərman qələm.

Hüsnünün vəsfın Nizami yazmağa qılsa şoru⁵⁴³,
Canü dildən dil dilər kim, dəftər ola can qələm.

** Bu beyt sonra dəyişdirilib bu formada verilmişdir: Hüsnünün vəsfini yazmağa irişməz xosrova, Bəhr hibr olub, olursa müddəti-dövrən qələm.*

⁵³⁷ Xətt

⁵³⁸ Mürəkkəb

⁵³⁹ Alın yazısı

⁵⁴⁰ Yazmaq, redaktə etmək.

⁵⁴¹ Müqleyi-çəşmim dəvat, yəni, göz almam mürəkkəb qabı.

⁵⁴² kiprik

⁵⁴³ Qılsa şuru – yəni, başlasa

Dersəm hüsni-diləfruzuna aşiq degiləm,
Sözüm eşitmə ki, bu dəviyə⁵⁴⁴ sadiq degiləm.

Qu eşigində məni xidmətinə yüzüm soruban,
Məclisi-xasda çün söhbətə layiq degiləm.

Zahida, fasiqəmə⁵⁴⁵ rindi-nəzərbaz vəli,
Bu qədər var ki, sənin kimi münafiq⁵⁴⁶ degiləm.

Etmə zülfün kimi ayağına düşdüyümü eyb,
Yandı kim, yaxıldı* kim, bilməzəm ayıq degiləm.

Ləbinin şərbətidir dərdi-Nizamiyə dəva,
Tibbi yaxşı** bilirəm, sanma ki, hazıq⁵⁴⁷ degüləm.

**bu şeirdə "yanmaq-yaxılmaq" kimi ifadə sırf Azərbaycan dilinə məxsus frazeoloji birləşmədir. Bu ifadə osmanlı türkcəsində başa düşülmədiyindən Qaramanlının divanında "nə etdiyim, neylədiyim" kimi verilib.*

*** "yaxşı" ifadəsi də osmanlı ləhcəsində işlənmişdir, ancaq bəhrə pozulmasın deyər, ifadə dəyişdirilməmişdir.*

⁵⁴⁴ davaya

⁵⁴⁵ əxlaqsız, pis işlərlə məşğul olan

⁵⁴⁶ Munaqişə salan

⁵⁴⁷ Hazırlıqlı, məharətli, işini bilən.

Xoş bu dəm ki, ölmüş ikən cana irmişəm
Kim, hier içində vüsləti-cananə irmişəm.*

Əflakə irsə qədrə başım əcəbmi kim,
Bürçi-şərəfdə sən məhi-tabanə irmişəm.

Derlər ki, vüslətinə irən canə irişür,
Mən vüslətindən ayrılalı canə irmişəm.

Bir zərrəyəm ki, cəhd ilə xurşidə yetmişəm,
Bir qətrəyəm ki, səylə ümmanə irmişəm.

O Nizamiyəm ki, kamalında vəsfimin,
Hüsni-nizami-nəzm ilə Səlmanə** irmişəm.

** Şer özünün fəlsəfi məzmunu ilə fərqlənir. Bu fikirlərə şəirin "Leyli və Məcnun" poemasında da rast gəlirik.*

*** Məsud Səəd Səlman (1046-1142) məşhur Qəzvin şairlərindən və Nizami Gəncəvi onun yaradıcılığı ilə və Qəzvin-dən olan Sənai Qəznəvinin yaradıcılığı ilə yaxından tanış idi. "Sirlər xəzinəsi" məsnəvisini Sənai Qəznəvinin "Həqiqətül-həqayiq" əsərinə nəzirə olaraq yazmışdır. Eləcə də Məsud Səəd Səlmanın lirik şeirlərindən təsirlənmişdir. Bu Salman heç də XV əsrdə yaşamış Salman Savəci deyil.*

Zülfünə müşki-xəta demək, xətadır, dostum!
Sidrədən qəddin nihalı müntəhidir, dostum!

Sağların وانبج وانبج وانبج dir.
Tələtün والصحي والشمس dir, dostum!

Qəməzin hər nəvəki tiri-qəzadır aşıqə,
Zülfünün hər tazəsi, dami-bələdir, dostum!

Zəhm kim, qəməzən urur eyni dəvadur sinəmə,
Cövr kim, ləlin qılır məhz vəfadır, dostum.

Ləblərin qut⁵⁴⁸ rəvanmı, yoxsa, yaqut rəvan,
Bilmədigin hər şeyi, sormağ rəvadır, dostum!

Gər meyl edərsə can, ləbi-canbəxşinə⁵⁴⁹,
Çünki bu bimarə ol darülşəfadır⁵⁵⁰, dostum!

Canü dildən yad olubdur şöylə kim, yad eyləməz,
Ta Nizami eşqin ilə aşınadır, dostum!

⁵⁴⁸ Azuqə, yemək

⁵⁴⁹ Can bəxş edə dodağına

⁵⁵⁰ Şəfa evi, xəstəxana

Axır, ey dilbər, cəfa etməkdən usanmazmısın?
Müddəti-hüsnün nəhayət bulasan, sanmazmısın?

Tutalım, öldürəsən bu gün qamu aşıqlərin,
Ey, cəfaxu⁵⁵¹ yarın andə nə edəsən, sanmazmısın?

Sübhədən yatarkən ol məh üstümə gəldi, dedi:
-Üstünə gün doğdı, miskin, dəxi, oyanmazmısın?

Ləli-nabından muradım istədim, səndən bənə,
Al, dedim, aldım muradım, yəni aldanmazmısın?

Zülfünün zəncirini bənd et bənə, dedim, dedi:
- Saqqalın ağardı, miskin, dəxi usanmazmısın?

Ey günəş, dəvayi-istiğna⁵⁵² edərsən hüsn ilə,
Tas olub, köyün-gədalar kimi dolanmazmısın?

Edəməz dərsən rəqib ilə Nizami məni seyd⁵⁵³,
Çünki ahusan, ya, sən it ilə ovlanmazmısın?

⁵⁵¹ Cəfa istəyən

⁵⁵² Naz davası

⁵⁵³ ov

Ey camalın cilvəgahi rövzeyi-xüldi-bərin⁵⁵⁴,
Hüsnünün məşşatəsi من عنده علم اليقين⁵⁵⁵

Olalı eşqin xəyalı, gözlərim qılmaz nəzər,
Aftabü mahə⁵⁵⁶ أنى لاحب الاقلين

Mühəzım oldu atəşdən ləşgər mülki-həyat,
Gər müəyyən irsə ləlindən⁵⁵⁷ بكاس من معين

Tələtin mətn kəlami-Allah xəttin şərhdir,
Şərhə şərh, şəhici-mətnə mətni-mətin.

Qaşların vəsfində gəldi وانه مكر صحيح
Gözlərin şanımda etdi أنه سحر مبین

Cənnəti-gülzari-hüsnün⁵⁵⁸ حسرة للناظرین
Şərbəti-şirin dəhanın لذا للشاربین⁵⁵⁹

Ey Nizami, sənə bu möcüz kəlamın nəzmini,
Hatifi⁵⁶⁰-qeybimi təlim etdi, ya Ruhül-əmin⁵⁶¹

⁵⁵⁴ “rüzeyi-xüldi-bərin” cənnət bağı deməkdir

⁵⁵⁵ Hüsnünə bəzək vuran “elm-əl-yəqin”(İlahi sirləri) bilir.

⁵⁵⁶ Bu misrada bir hədisə işarə olunu: Həzrəti İbrahim aya baxarkən demişdir: mən yatıb gedənləri sevmərəm.

⁵⁵⁷ Cana yatan su, bir kasa su, müəyyən olan kasa.

⁵⁵⁸ Gözünü dərdə salar

⁵⁵⁹ İçəni ləzzətə saldırır

⁵⁶⁰ Səs, qeybdən gələn səsə deyilir.

⁵⁶¹ Rühül-əmin – Cəbrayılın ləqəbidir.

Yüzi ta gündür, onun saçları dün,
Yüzi və saçıdır, derdim dünü gün.

Saçında könlümün avazı çıxmaz,
Əgərçi gecədə qatı çıxar ün.

Yüzindən yana varsa tənmi zülfün,
Gözəllərdən yana varır çün dutən.

Necə kim, gün varır vəqti-zəvalə,
Adunun ömri, günü öylə olsun.

Cigər qanı ilə yüzün yuya aşiq
Ki, biqiymət olur ağ olsa altun.

Yarım, düşmən yetər eşqində mənə,
Rəqibi, de ki, qəmzən iki biçsün.

Nizami gözləriçün ol ki, deyirlər,
Ol onunçün ki, ola sird⁵⁶² səninçün.

Gözlərim yaşını gözlər, ol büti-siminbədən,
Nitəkim, göydə sürəyya gözlər ahuyi-Xütən.

Xari-hicrin bağırimi dəldi, mənə rəhm etmədin,
Sən əcəb xurmamısın səngin dilü şirinsüxən.

Şimdidən, ey dil, dilər xalın müşəvvəş aşiqin,
Hazır ol, vəqtinə didüm sana, hali şimdidən.

Xatəmi-hüsn olduğuna hər kim istərsə dəlil,
Bərqəyi⁵⁶³ açıb yüzindən göstərər vəchi-hüsn.

Dersəm: - Ey can, gözlərin altında neylər bənlərin?
Deyir: - Olur müşki-Xüttayə nafi-ahu vətən.

Qəddinə kim baxsa, cana, sərvəyə ər-ər sanur,
Xədəni⁵⁶⁴ kim görsə, aydər: - Yasəmindir, yasəmən!

Ol yüzi cənnət nəzər etsə Nizami xakina,
Açılır qəbrinə rövzən⁵⁶⁵ cənnəti-firdövsdən⁵⁶⁶.

⁵⁶³ Duvağı, örtüyü

⁵⁶⁴ yanaq

⁵⁶⁵ Pəncərə, nəfəslük

⁵⁶⁶ Cənnət bağından

Qüssəni aləmdə şadi bilmiyən, şad olmasun!
Olmayan eşqin əsiri qəmdən azad olmasun!

Bu sifətdə gördüki yox kimsə nəslə-adəmi
Ki, görən ol mahi-hurivəş, pərizad olmasun!

Könlümün viranəsin dərən ki, məmur eyləyim,
Vədəyi-vəslin kimi biəsl bünyad olmasun!

Sərvi-qəddin aşiqə nəxli-cahanara yetər,
Hiç ər-ər⁵⁶⁷ bitməsin aləmdə, şümşad olmasun!

Ağzını yad etdügümcə bana cövr eylər rəqib,
Yox yerə əhdində, şaha, kimsə bidad olmasun!

Zülfə qəmzən çəkər çahi-zənəxdən mənə,
Həbs içində çıxaran kimsəni cəllad olmasun!

Ey Nizami, çünki yarın gəncdir, viran dilər,
Qu vücudun mülki viran olsun, abad olmasun!

⁵⁶⁷ Dağ sərvə, ardıc ağacı

Gər edərsəm qəddü rüxsarın yolunda can rəvan,
Bitisər⁵⁶⁸ sinəmdə, sinəm üzrə sərvü ərgəvan⁵⁶⁹.

Şöylə heyran etdi qəddin sərvi, ey Leyli-xiram
Kim, başında yapdı Məcnun kimi quşlar aşıyan⁵⁷⁰.

Cim(ج) zülfü mim(م), fəmə(ف) bala ələf(آ), sən türə lam(ل)
Səndən olmuşdur cəməli-xaliqi-biçün əyan.

Qayət üzün güldüğüçün mərdümi-bimarə şəb,
Gözlərinə zülf tuş olduqca qət eylər rəvan.

Nəqdi-dil kisularında xərc olur dedim, dedi:
- Gecələrdə xərc edərlər nəqdi-qəlbi bigüman.

Məclisindən xali olmazsa rəqib olmaz əcib,
Çün məsəldir kim, eşik yaşansız olmaz bostan.

Ey Nizami, hüsn içində ol cəfacu⁵⁷¹ dilbərin,
Əksügi aşıqlərə mehrü məhəbbətdir həman.

⁵⁶⁸ Bitər
⁵⁶⁹ Qırmızı güllü olan ağac
⁵⁷⁰ yuva
⁵⁷¹ Cəfa axtaran

Ey könül, fəryad edib dad umma ol bidaddan!
Hökmü çün sultan edər əsəsi nədir fəryaddan?

Öylə illər keçdi və bir dəm məni yad etmədi,
Kəndi yillərdir ki, hərgiz getməmişdir yaddan.

Dil edər çahi-zənəxdanında qəmzəndən həzər,
Həbs içində necə kim, məhbus olan cəlladdan.

Hər xəmi-zülfün mənimçün qızdırır atəşdə nəəl,
Çün gül üzrə sünbülün olur müşəvvəş⁵⁷² baddan⁵⁷³.

Xütbeyi-hüsni bülənd avazə ilə rastdö⁵⁷⁴,
Qəddin adinə oxur morği⁵⁷⁵-çəmən şimşaddən⁵⁷⁶.

Dil səri-küyün qoyub etməz həvəs darülsəlam,
Hər kişiyyə kəndü şəhri yön gəlir, Bağdaddan.

Ey Nizami, itləri talar rəqibmi, xod⁵⁷⁷ nolur?
Aşınadan xeyir gəlməz, nə umarsan yaddan!?

⁵⁷² Təviş edilmiş, pərişan
⁵⁷³ Küləkdən
⁵⁷⁴ Muğamda bir guşədir
⁵⁷⁵ quş
⁵⁷⁶ Ağac adıdır
⁵⁷⁷ özü

Divanə dil kim, xəstədir ol çeşmi-şux səng üçün,
Dami-bəlayə bəstədir ol zülfi-ənbər rəng üçün.

Çün seyri gülşəndir açan hüzn əhlinin könlün nola,
Ərz etsə dilbər arizin bir ləhzə mən diltəng üçün.

Mütrüb çu zülfi qolunu aşağı edə cəngdə,
Can rıftəsindən eyləsin o tarını ahəng üçün.

Xari-fəraqi nişini nuş eyləyib can bülbüli,
Hər dəm həzaran qəm çəkər ol ariz gülrəng üçün.

Yarın yüzün jəngari⁵⁷⁸-qəm tutduqca sürsin yüzülmə,
Zira gilə sürmək gərək miratə⁵⁷⁹ dəfi-jəng üçün.

Arizi aşıqlərə lütfü səfalar göstərər,
Gahi zireh çövşən geyər, meşkin saçından cəng üçün.

Zülfi ki, xəttinə dəlil olur seçəndən xalına,
Sən şahı-Çin ləşgər çəkər, mülki-Həbəşdən cəng üçün.

Daim eşigi taşını başınə vursa, aşiqin,
Biz başımız qayırmarız, illa ki, heyf ol səng üçün.

Demiş Nizami ardır yolumda, tərki-ardan,
Mən arı tərək etmək olur, arı olan bir nəng⁵⁸⁰ üçün.

⁵⁷⁸ Qırıq mənasında

⁵⁷⁹ Güzgülə

⁵⁸⁰ eyb

Dilü can etdi ca, ol çeşmə əbru,
Anınçün dedilər bunlara cadu.

Dəlirmişdür⁵⁸¹ gözün sevdalarından,
Onunçün dağlara düşmüşdür ahu.

Oyatmaq bunların fikri məni kim,
Məgəs⁵⁸² çox olsa gəlməz gözə uyğu.

Dedim hüsn elinə kimdir Süleyman,
Çığırdı hüdhüdi⁵⁸³-can, dedi: - Bu, bu.

Ya mən duram qapında, ya rəqibin
Ki, bir yerdə sığışmaz iki ulu

Yuzin nurun əzəldən vəzn edərkən,
Məhü xurşid imiş kəffi-tərazu.

Xəyalı belinin könlümdə neylər
Ki, bitməz, oda yanmış yerdə çün mü⁵⁸⁴.

Niçün dərya tökəm gözdən onunçün
Ki, damzırmaz ölürsəm ağzıma su.

Rəqib ilə çıxar seyrana daim
Ki, can onunla çıxar kim, tutar xu⁵⁸⁵.

Şu dəklü yaş tökər sənsiz Nizami
Ki, görən deyər, bu gözdən var, əlin yu.

⁵⁸¹ Dəli olmuşdur

⁵⁸² Milçək

⁵⁸³ şanapipiyi

⁵⁸⁴ Saç kimi

⁵⁸⁵ Xasiyyə

Nigara, aldı xəttindən bənövşə rəngü sünbül bu
Ki, bağı xürrəm eylər, ol dəmağı xoşdəm idər bu.

Hilal əbrunə bənzərdi əgər olsa günəş yüzlü,
Günəş yüzünə bənzərdi əgər olsa hilal əbru.

Ol incə belinin vəsfən necə təhrir edəm çün xətt,
Mühəqqəqdir⁵⁸⁶ ki, fəsx⁵⁸⁷ olur qələm dilinə gəlsə mu.

Xəyalın uyğuda görmək müyəssər olmadı, amma,
Qəmi-hicrinlə uyğu görünür gözümə uyğu.

Degil bən, tapını hər kim görər bu xəddü⁵⁸⁸ qədd ilə,
Olub bənciyəzin heyran, durubdur qəddinə qarşu.

Ləbü dəndanının vəsfən Nizami nəzm etdikcə,
Necə xoş nəsr edər görsən cəhanə ləl ilə ləlu⁵⁸⁹.

⁵⁸⁶ Mütələqdir
⁵⁸⁷ Ləğv
⁵⁸⁸ yanaq
⁵⁸⁹ mirvari

Görünər qürreyi-qürrəsi niqab üstündə,
Şəmseyi-şəms fələk kimi səhab üstündə.

Kəndi lütfidir əgər yüzimə bassa qədəmin,
Kəndi lütfi yürüdər ani türab⁵⁹⁰ üstündə.

Ləbin üzər, nola qan etsə gözün ağzın üçün,
Yox yerə şimdi qan oldu şərab üstündə.

Xəttin üstündə görən zülfünü ey bülbüli-can,
Domi-tavus sanur pərri-qürab⁵⁹¹ üstündə.

Könlümə zülfü-siyəhkarını hakim etmə,
Zülm edər şəhnə⁵⁹² qoyma⁵⁹³ mülki-xərab üstündə.

Ləbin üstündə nədir bünlərin⁵⁹⁴ ey misri-⁵⁹⁵ cəmal,
Nöqtələr kim qoydular şəkkəri-nab üstündə.

Nari⁵⁹⁶-eşqində, Nizami, oda sal firqəni⁵⁹⁷ sən,
Sufi səccadə⁵⁹⁸ əgər saldısa ab⁵⁹⁹ üstündə.

⁵⁹⁰ Toz-torpaq

⁵⁹¹ Qarğa lələyi

⁵⁹² polis

⁵⁹³ qoyma

⁵⁹⁴ Özl, bünövrə

⁵⁹⁵ Həzrət Yusifin gözəlliyinə işarədir

⁵⁹⁶ Od, tonqal

⁵⁹⁷ Sufizmdə təriqət mənasındadır

⁵⁹⁸ Namaz qılınanda və ya sitayiş ediləndə alta salınan parça.

⁵⁹⁹ su

Yeridir, olsa ləqəb cami-mürəvvəq⁶⁰⁰ ləbinə,
Yaraşır abi-müəlləq⁶⁰¹ dersəm qəbqəbinə⁶⁰².

Tifli-nadan kimi, eylər ələfə bayə şüru,
Piri-danayi-xirəd⁶⁰³ gəlsə bu gün məktəbinə.

İttihadın var idi yar ilə, ey qəlb, əzəli,
Cövhəri-ruh hülul eyləmədən qalibinə.

Sanma yolunda hicab ola mənə məzhəbü kiəş,
Gər verəm hər necə məzhəbdə desən, məzhəbinə.

Sən mənəm qanıma içərsənü mən qan udaram,
Nola rəhm eylər isən lüfilə həmməşrəbinə⁶⁰⁴

Ya qəmin əqrəbi nişinə ləbin eylə dəva,
Ya kərəm eylə ağuovlatma məni əqrəbinə.

Uralıdan yüzün, ey muze⁶⁰⁵, o sərvi ayağına,
Kövkəbi-çərxi-fələk⁶⁰⁶ rəşk⁶⁰⁷ ilədir kövkəbinə.

Ey Nizami, ləbi çün candır, o şirin dəhənin,
Ləbinə ol dəm irər kim, irişə can ləbinə.

⁶⁰⁰ saf

⁶⁰¹ asılan

⁶⁰² Buxaq, çənə altı

⁶⁰³ Müdrək-ağıllı-qoca

⁶⁰⁴ Həmməslək

⁶⁰⁵ Çəkmə, sapoq

⁶⁰⁶ Çərxi-fələyin ulduzu

⁶⁰⁷ Paxıllıq, həsəd

Çün etdi nihan gül yüzini sünbül türədə,
San, əbri-siyah oldu günəş üzünə pərdə.

Döymədisə köksünü daş ilə qəmindən,
Bəs bu görünənlər nə ola cirmi-qəmərdə?

Əksik degil, ey dost, rəqibin eşigindən,
Dil necə təhəmmül edə bu dərdə, bu dərdə?

Qaşın yayının tiri göz üstündədir, ey dost,
Qəməzən oxunun necə ki, can ilə cigərdə?!

Eşq atəşi çün qıldı Nizami bədənin xak,
Cana, qədəmin firqənə bas, rahi-bəsərdə.*

* *Bu qəzəl də Qaramanlının divanına səhvən salınaraq son beyti dəyişmişlər. Həmin divanda son beyt belədir:*

*Ərazi üçün qəm yemə anun bu Nizami,
Əğyar ilə yar olduğuna leyk kəmərdə.*

Göründüyü kimi, son beytin pafosu şerin ümumi ahəngindən kənardır və qəzəli təsir dinamikasını aşağı salır.

Xətti-mişkin kim, yazılmış lövhi-simin üstünə,
Sümbüli-tərdir tökülmüş bərgi-nəsrin üstünə.

Arizində xəttini görən sanar kim murçə,
Payi-müşkalud basmış bərgi-nəsrin üstünə.

Dəvi-islam edərsən, zülfünü yüzdən götür,
Mömin olan, küfrü tərcih eyləməz, din üstünə.

Nə qədər ölmüş isəm durram ayağın öpməyə,
Seyr edərkən, sərvərə, bassan qədəm *sin*⁶⁰⁸ üstünə.

Çeşmi-pürəşkimdə, ey dilbər, xəyalı qəddinin,
Sanki xurşidi-fələkdir gəldi Pərvin üstünə.

Hər yənadan ol ləbi-şirinə dillər cəm olur,
Necə kim uçar mægəs⁶⁰⁹ həlvayi rəngin üstünə.

Rəşk edər tavusi-qüdsilər, mægəslər halinə
Kim, təkəllüfsüz qonarlar ləli-şirin üstünə.

İllər oldu kim, fəraqında Nizami xəstədir,
Şam kimi gəlmədin, bir gecə balın üstünə.

⁶⁰⁸ Sin- hərfi dişlərin rəmzidir.

⁶⁰⁹ Milçək

Ləbindir tən edən yakuti-nabə,
Dişindir təq⁶¹⁰ tutan dürri-xoşabə.

Ləbi-ləlinlə ruxsarından ayrı,
Könül meyl eyləməz şəmü şərabə.

Közün könlümə meyl etsə acəbmi
Ki, məstin könlü meyl edər kəbabə.

Xəyalı gəncinə məskən olalı,
Dilü can mülkü olmuşdur xərabə.

Gözün, zülfün xəyalından, Nizami,
Düşər hər ləhzədə sevdayi-xabə.*

** Bu qəzəl də Qaramanlının divanında var və axırındı beyl dəyişdirilmişdir:*

*Nizami dişlərin vəşfin yazarkən,
Kalamı tən edər dürri-xüşabə.*

- göründüyü kimi, bu beyltə şerin pafosu dəyişir və fikir ardıcılığı pozulur və mətla beyltin rədif qafiyəsi divan şerinin sərt qaydalarına zidd olaraq təkrar olunur. Bu da Nizami Gəncəvi kimi dahinin poetik zövqünə uyğun deyildi.

⁶¹⁰ taqqıltı

Bərgi-reyhandır saçın gəlmiş güli-tər üstünə,
Mahi-tabandır yüzün enmiş sənubər⁶¹¹ üstünə.

Qorsi-mah üstündə eylər xuşeyi-Pərvinə təən,
Şam zülfün kim, düşübdür şəmi-xavər üstünə.

Ləblərin üstündə, ey misri- mələhət, bünlərin,
San məgəslərdir ki, qonmuş tünqi-şəkkər üstünə.

Busə verib canü dil almağa ol şirindəhən,
Sərbəsər razı dəgil, sər daxi əsnər üstünə.

MİN dua verib alırlar çünki bir düşnamını⁶¹²,
Qıflı-mərcan vurma, cana, dürci⁶¹³-gövhər üstünə.

Xubdur rəsmi-təriqi-dilrübaliq şivəsi,
Bir qəbadır kim, biçilmiş qəddi-dilbər üstünə.

Ol ləbi-meyqun, zənəxdən üzrə, ey huri-behişt,
Cami-ləlidir qonulmuş hovzi-kövsər üstünə.

Daim artar çeşmimin yaş tökdükcə zəhməti,
Gərçi deyirlər: xəstəlik səhhət bulur, dürr üstünə.

Ey Nizami, halını yaqut çeşmin müqləsi⁶¹⁴,
Dəmbədəm⁶¹⁵ mişkin midad ilə yazar zər üstünə.

⁶¹¹ Şam, küknar ağacı, yəni, gözəlin boyu.

⁶¹² söyüş

⁶¹³ mücrü

⁶¹⁴ Göz alması, göz bəbəyi

⁶¹⁵ Həmişə

Kim görsə səni, sanar ki, günəş endi yerə,
Yerə keçsin səni bu hüsn ilə hər kim ki, yerə.

Arizindən, sanma, öylə həya eylədi su
Ki, əgər yer dəlik olsaydı keçər idi yerə.

Niyə girdin varıb, ey dost, rəqibin evinə,
Çün bilirsən ki, mələk girməz it olduği yerə.

Hanı tale ki, gələsən dizimi yasdınasın,
Mən öpəm səni və sən, özün urasan o yerə.

Məni səndən, sanma, kimsə cüda eyliyəməz,
Məgər ölüm gələ ki, cani bədəndən ayırə.

Gözlərim içinə salma yolu, qumundan onun,
Topraq ol gözə ki, bunun kimi qumdan qayıra.

Ol sarayında və şəhr içi dolu ahü fəqan,
Vay əgər çıxsa sarayındanü bazara girə.

Sevinərsə nola, sən mahə irən kim, sevinər.
Göydə istədiği kimin ki, əlinə yerdə girə.

Sevinər can səri-kuyinə Nizami ircək,
Şol müsafir kimi kim, məskəni-mələfə⁶¹⁶ irə.

⁶¹⁶ Həmişəki

Ta ki, hüsnündən xəbər verdi səba gülzardə,
Qıldı dərdü qüssədən bülbül kimi, gülzardə...

Aləmi tatar zülfündən müəttər eylədin,
Qalmadı bir qılca qiymət nafeyi-tatardə.

Aşiqi-heyran kimi bir yerdə qalur, dəng olur,
Görsə qəddin şivəsin sərvə-səhi rəftardə.

Üqdəsində⁶¹⁷ zülfünün ol xələ qılsınlar nəzər,
Görməyənlər möhreyi-mari dəhani-mardə.

Arizində can sual etdi xəttindən, dil dedi:
Sünbülü-tərdir çəməndə, yasəməndir nardə.

Ol dəhanin vəsli sevdasında can tərək eylə kim,
Hiçə almazlar cahən mülkünü bu bazardə.

Mari-zülfünsüz həzər qılmaz gözündən can sənin,
Qüvvət olmaz, çün bilir qan tökməgə bimar də.

Ey Nizami, umma rəhm ol qəmzeyi-qanmazdan,
Çün vəfa olmaz bilirsən mərdümi-məkkardə⁶¹⁸.

⁶¹⁷ düyün

⁶¹⁸ Kələkbaz adamda, məkrli adamda

Yüzidir nöqtə onun hüsnlə şəmsü qəmərə,
Sözüdür təənə edən, təam ilə şəhdü⁶¹⁹ şəkərə.

Ola kim, basdı ol itlərin ayağı, deyə,
Sürərəm yüzimi yüz zövqilə hər rəhgüzərə⁶²⁰.

Baxma xari-müjəmə⁶²¹, gözlərimə bas qədəmin
Ki, ziyan etmiyə xari-müjə nuri-bəsərə⁶²².

Ahənin həbsə əsir eylədi tutimi fələk,
Qoyuban ləlini meyl eylədigicün şəkərə.

Bunca yüz bin göz ilə necə ki, seyr etdi fələk,
Gətirəmədi bu hüsn ilə nəzirin⁶²³ nəzərə.

İllər oldu ki, əsir olduğü əsirgəmədi,
Rəhm edərsə, nola, bu bəndə düşən bəndələrə.

Topraq onun başına kim, zərü simi qazanıb,
Qoya topraqda və xərc etmiyə sən simbərə.

Ey Nizami, nəzər et, ol şəhi-fərrux rüxə⁶²⁴ kim,
Gəlmədi, gəlmisər misli nəzəri nəzərə.

⁶¹⁹ bal

⁶²⁰ Yoldan keçən

⁶²¹ Kipriyin tikani

⁶²² Gözün nuruna

⁶²³ Tayın, oxşarın

⁶²⁴ Mübarək üzli şahə

Etmə, nihan camalını, ey məh, niqab ilə,
Daim rəva degil ki, ola əbr aftab ilə.

Süsən çəməndə mədhini söylərdi qönçənin,
Doldurdu şəbnəm ağzını dürri-xuşab ilə.

Sən sərvcədd yolunda süründü şu dəklü kim,
Tutdu hübabdan tənini onun ab ilə.

Zülfü qəddari zikrinə layiq degil hənuz,
Yüz il yuyarsam ağzımı müşkü güləb ilə.

Cana, əcəbmi könlümə meyl etsə gözlərin,
Məstin həmişə başı xoş olur kəbab ilə.

Ey dil, saçanda xədü⁶²⁵ ləbin, gör, nə xub olur,
Söhbət qaranlıq gecədə şəmü şərəb ilə.

Gəldi Nizami, dərdinə ləlindən əm⁶²⁶ sorar,
Şafi⁶²⁷ cəvab ver, qoyma, onu cəvab ilə!

Sünbülü-tərdən gül üzrə ənbərəfşan eyləmə,
Könlümü zülfün kimi halın pərişan eyləmə!

Yüzünə yüz dürlü gülüb hər bir xəsin⁶²⁸,
Bəni bülbül kimi, ey gül, zarü giryən⁶²⁹ eyləmə!

Qıl, bizə dərman ki, dərdin etmişiz dərmanımız,
Hər dəvadan bixəbər, badərdə dərman eyləməz.

Həsərəti-zülfü zənəxdanından, ey siminbədən,
Aləmin eyşin mənə, bənd eylə, zindan eyləmə!

Mehri- mehrin xətəmin ki, saxla, hər nəəhlədən,
Divü pərinin yerin təxti-Süleyman eyləmə!

Dilbərə, mülki-Nizami olmasa, olur xarab,
Hüsnünün mülkini, məmur eylə, viran eyləmə!

⁶²⁵ yanaq

⁶²⁶ Dərman, Dərman surar ,yəni Dərman axtarar.

⁶²⁷ Həkim

⁶²⁸ Kol-kos

⁶²⁹ ağlayan

Kəbeyi-hüsü məlahət demiyən, sən sənəmə,
Məhrəm olmadı hərmi-hərəmi-möhtərəmə.

Qan ki, dərd ilə dil, həmnəfəs oldu, tapana,
Ey xətai-bəççə⁶³⁰, çox şükür, o dəmdən bu dəmə.

Səri-zülfünü dəhanında görüb xəstə könül,
Dedi, dərdinə irər axəri, ömrün ədəmə⁶³¹.

Görəli qamətü zülfü dəhənin hərflərin,
Uğradım, fariğü⁶³² azadə yürəkən, ələmə⁶³³.

Məgər ol dəm, yetişə, ayağın öpməyə, əlim
Ki, əcəl bəni bərabər edə xaki-qədəmə.

Sevinər can görcək, itlərin izin, necə kim,
Yolda bir acü gəda uğruya bir qaç dirəmə.

Ləzzətindən iki yarıldı zəbani qələmin,
Ləbi-ləlin sifətin ta ki, gətirdim qələmə.

İrəmi vəslə Nizami, dedim asan irəmi,
Dedi can vermədən irməz kişi bağı-İrəmə.

Seyr etdigindən ol sənəmin hər ləvənd ilə,
Məqsud adı çəkilməmiş dadlənd ilə.

Ari çanağında şunlara ki, aş verməli degil,
Bəslər dəhanü qəmzəsi badamü qənd ilə.

Biz quru taxta bulmarıq, əğyar xoş keçər,
Altında ac⁶³⁴ ayaqlı gümüş taxtabənd ilə.

Ağac milə heyf, gümüş sürmədən, vəli,
Kor olsa çeşmi-dil nə dəva, kühlənd⁶³⁵ ilə.

Bir ağça satınca iki külçə gümüşü,
Ver müftə barı, əcrini Allahdan dilə.

Qozağa çam⁶³⁶ çatalı, mahal dersən, ey nigar,
Öyünmə çam ağacına səvi-bülənd ilə.

Qapdırmaz idi xəlqə gümüş həlqə rümh ilə,
Şahlıq nişanı olmasa ol ərcümənd ilə.

Zəhi pəhləvan şu kürz⁶³⁷ ki, hənqami-işvədə⁶³⁸,
Bin kürzi qalxana ala bir ləəbbənd⁶³⁹ ilə.

Şimdi donuz təşağına, ya Rəbb, nə xoş dadır,
Şol şirə seyd olmayan ahu kəmənd ilə.

⁶³⁰ Uşağın xatası

⁶³¹ yoxluğa

⁶³² Asudəlik, azadlıq

⁶³³ Qəmə

⁶³⁴ Fil sümüyü

⁶³⁵ Sürməbənd

⁶³⁶ əyri-üyrü

⁶³⁷ toppuz

⁶³⁸ İşvə vaxtı

⁶³⁹ Oyun, zarafat

Tale hanı ki, qəddin o bədrin hilal edə
Kim, yar olur, sitarəsi yox dərmdənd ilə.

Hər bir pəlid önündə deyın ol, gülüzərə kim,
Pəst olmasın onun dəxi sərvı- bülənd ilə.

Qovdu nə düşmənin nəsnədir, Nizami çün,
Ol yadınca, baş qoşa sən müstəmənd⁶⁴⁰ ilə.

Nigarın xəyali-zülfü xalı,
Xəyalımdan degil bir ləhzə xalı.

Vüsəlin balını nuş etmədən mən,
Ölürsəm boynuna balın vəbalı⁶⁴¹.

ز عشق ماہتاب با کمالی

ز شوق آفتاب بی زوالی

ز مویہ کشت جانم همچو موی

تتم از ناله شد مانند نالی

هر آن کس زان پری رو وصل جوید

اضاع العمر فی طلب المحالی

بزیر طاق نیلی چشم شوخش

* کان الشمس فی جوف الهلالی *

Qoymayalı məhü xurşidə ol yar,
Kəməli-hüsnilə hüsnı-cəməli.

Nizami binəzm etdi kəlamın,
Kəməli-nəzmilə nəzmi-kəməli.

*Kamala çatan nurlu ayın eşqindən,
Zavalsız günəşin şövqündən.

Saçlarımı çəkməkdən canım tük kimidir,
Canım nalə çəkməkdən sanki bir naldır.

Kim ki o pəritüzlüdən vüsəl vüsəl umursa,
Mal axtara axtara bütün ömrünü verir.

Şux gözlərinin mavi tağı altında,
Sanki quş gölgədə qalmışdır.

⁶⁴⁰ Yoxsul, dərqli

⁶⁴¹ günahı

Ol sərvî-gülzar ki, çağındadır dəxi,
Can cilvəgahı tələti bağındadır dəxi.

Gərçi ki, xali danələrin dərdi, mur⁶⁴² xətt,
Can mürğ⁶⁴³ i qarə zülfünün ağındadır dəxi.

Zülfün xəmində bunlar ki, bənzəməz degil,
Tefli-Həbəş ki, dayə qucağındadır dəxi.

Xəttin qəmilə qəddi büküldü bənövşənin,
Görməzmisin ki, başı ayağındadır dəxi.

Zülfün ucunda ləlini gördükcə sanıram,
Bir tazə qönçədir ki, budağındadır dəxi.

Hüsnün təbincə⁶⁴⁴ vurdu mehə, xəşmə⁶⁴⁵ edib şahə,
Ol pəncənin nişanı yanağındadır dəxi.

Zülm ilə qanım içdiginə ol pərisifət,
Şahid yetər ki, rəngi dodağındadır dəxi.

Ol çox yaşayası, məni gördükcə xəşmə⁶⁴⁶ edər,
Pəndi-pədər⁶⁴⁷ məgər ki, qulağındadır dəxi.

Qəmdən hilalə⁶⁴⁸ döndü vücudu Nizaminin,
Lölövəşin⁶⁴⁹ həvası dəmağındadır dəxi.

⁶⁴² qarışqa

⁶⁴³ quş

⁶⁴⁴ Şillə

⁶⁴⁵ Qəzəb

⁶⁴⁶ Qəzəb

⁶⁴⁷ Ata nəsihəti

⁶⁴⁸ Yarımçıq çıxan ay

⁶⁴⁹ inci

Dilbər ki, dil yolubna rəvandır, rəvan dəxi,
Yolunda tərək oldu cahandır, cahan dəxi.

Çün zülfü cimü, qəddi ələf, qaşu nunmuş,
Dərsəm nola o sərvî-gül əndama can dəxi.

Mehri-ruxun⁶⁵⁰ fütadəsi⁶⁵¹, ancaq zəmun degil,
Sərgəşte⁶⁵² ol həvadə yayılar asiman dəxi.

Mehrində dil məlamət oxuna nişənədir,
Eşqə nişan dilərlərsə, uş nişan dəxi.

Gər duzəx içrə vəslin ələ girsə eys⁶⁵³ edəm
Ki, ol eysə həsrət elələr əhli-cinan⁶⁵⁴ dəxi.

Ləlin şərabin içməyə zülfün nə mən⁶⁵⁵ edər
Kim, su içərkən adəmi urmaz ilan dəxi.

Cana cəfa bu isə ki, qəmzən qılır mənə,
Çox keçmiyə ki, aydərler ölmüş filan dəxi.

Etmə, Nizami, yüzi günəşdir deyə bəyan,
Ol xüdəyəndir, ona nə hacət bəyan dəxi.

⁶⁵⁰ Üzünün sevgusu

⁶⁵¹ Düşəsi

⁶⁵² avara

⁶⁵³ Eys-işrət, kef məclisi

⁶⁵⁴ Cinlər əhli

⁶⁵⁵ qadağan

Eşqini canımda cana saxlaram canım kimi,
Mehrini mehr etmişəm sinəmdə imanım kimi.

Firqətin dövründə, ey xurşidi-eyvani-cəmal,
Göylərə irdi düxanım⁶⁵⁶, ahü əfqanım kimi.

Düşəli eşqin odu cana həvayi-könlümə,
Üz suyun toprağa saldım adı mü sanım kimi.

Ruxların şövqilə, ey dilbər, çəməndə hər səhər,
Gül qəbə⁶⁵⁷ eylər, qəbasını gəribanım kimi.

Zülfü rüxsarın qəmindən, dilbərə, hər sübhü şam,
Qan tökər çeşmi-fələk, bu çeşmi-giryanım⁶⁵⁸ kimi.

Badəyə əhd etmişdim ləblərin əhdində leyk,
Neçə peymanlar sidi⁶⁵⁹ peymanə, peymanım kimi.

Pozalı əqli nizamını, Nizami tək qəmin
Ki, pərişan haldır, hali-pərişanım kimi.

⁶⁵⁶ tüstüm

⁶⁵⁷ Uzunqollu paltar

⁶⁵⁸ Ağlar gözüm

⁶⁵⁹ Sidi= sığındı, yerləşdi

Eşqin olalı canıma həmdəm, dedikləri,
Dərd oldu dil hərəminə, məhrəm dedikləri.

Bəzmi-Qubadi- eşqdə can meypərəst ikən,
Öyrənməmişdi cam adına, Cəm⁶⁶⁰ dedikləri.

Bu nəqşi-qəddü zülfü dəhan ilə, ey pəri,
Sənsən, cahanda varsa adəm dedikləri.

Hicrində şöylə üns tutubdur mənimlə kim,
Bir ləhzə mənsiz edilməz ol qəm dedikləri.

Görməz olalı çeşmə qəddü zülfü ağzını,
Görünməz oldu gözümə aləm dedikləri.

Qarun kimi yerə keçə lütfündən utanıb,
Göydən enərsə İsayi-Məryəm dedikləri.

Dəmlər gəlür, Nizami, başa, eşq içində kim,
Min ilcə görünür gözə bir dəm dedikləri.

Ey dil, görürsən ol boyi-sərvi-rəvanını?
Su kimi ayağına rəvan et rəvanını!

Bu türfədür⁶⁶¹ ki, nöqtəyi- məvhum ikən,
Qismət ola, deyibən, mən umaram dəhanını.

Bir xırda ilə bir qılca vaxtında min yerin,
Heyran olur eşitsə sifati-miyanını.

Ey sağər⁶⁶², ağzın öpdüğüne şöylə oldu xəlq
Kim, hər kişi dilər ki, səndən içə qanını.

Ey şəm, lafi-hüsn⁶⁶³ edib ol məhliqə⁶⁶⁴ ilə,
Ortaya gəlmə, yoxsa kəsərlər dəhanını⁶⁶⁵.

Kimin ki, simi⁶⁶⁶ var, yaraşar saidin⁶⁶⁷ kimi,
Yanınca salınıb vətən eylərsə yanını.

Can bülbülünə gülşəni-cənnət qəfəs gəlir,
Ta aşıyan⁶⁶⁸ etdi sənin sitanını⁶⁶⁹.

Gördükə sərvi-qamətini Sidrə sanıram,
Tavusi-Sidrə türreyi-ənbərfəşanını⁶⁷⁰.

Etməz Nizami ol yuzi gülgünə çün əsər,
Tut kim, ənani-⁶⁷¹ çərxə irədin⁶⁷² fəqanını.

⁶⁶¹ nadir

⁶⁶² Qədəh, piyalə

⁶⁶³ Hüsan söhbəri

⁶⁶⁴ Ay üzli gözəl

⁶⁶⁵ ağzını

⁶⁶⁶ gülmüş

⁶⁶⁷ Bilək öntü,

⁶⁶⁸ yuva

⁶⁶⁹ Məkan

⁶⁷⁰ ətir saçan telini

⁶⁷¹ cilov

⁶⁷² çatdırardın

Ta səfheyi-rüxsarə xəttinin yazdı rəqəmini.
Sərnameyi- hüsnüğe məhin çəkdi qələmini.

Ol nəhs sitarəm bilə cəng eyləmək istər,
Ahım ki, diyər guşeyi-əflakə ələmini.

Küp cövrü cəfa etdikcə yar ala sənin diyən,
Çingiz dəxi etməz idi bu zülmü sitəmini.

گفتم که به من رحم کن ای شوخ جفاکش⁶⁷³
Türk oğlunu mən anlamaram, dedi əcəmini.

Cansız bütə tapançasını təpsə də rahib,
Məbuda dönər barı sənin kimi sənəmini.

Çün qəddin əlef-dir, dəhənin mim-dir, ey dust,
Ol qəddü dəhəndən umaram dərdimə əmini⁶⁷⁴.

Ayətlərinin izin yolda görübən sevinirsən,
Müflis kişi tapmış kimi bir neçə dirəmini.

Tufan kimi veribdi cahən xəlqini qərqə,
Qurutmasa sinəmdəki od gözdəki nəmini.

Nəqqaş desəm gözlərimə nola ki, sənsiz,
Altun vərəq üstünə yazar rəngi-biqəmini.

Qarında rəqibinə danlatma bizi, xanım,
Zira ki, haram etdi Xuda seydi- Hərəmini.

Baş üzrə qoyub yar, səri-kuyinə Nizami,
Eşqi yoluna sidq ilə basdığın çu qədəmini.

⁶⁷³ Dedim mənə rəhm et ey cəfakeşliyin şuxu.

⁶⁷⁴ Dərman

Şərmsar⁶⁷⁵ etdi yuzin lütfi, güli-novruzi⁶⁷⁶,
Tələtin⁶⁷⁷ qıldı xəcil şəmi-cahanəfruzi⁶⁷⁸.

Güli-novruza nəzər etmiyəm, ey dust, dəxi,
Baği-hüsnündən ola mənə güli- növruzi.

Nə sudur arizin, ey badə verən, xakima kim?
Oddan artıq irişər canıma onun suzi⁶⁷⁹.

Baxmadan yaşımə can vermədi dərd ilə rəqib,
Görmədən ölmədiği gerçək imiş olduzi.

Kəşf ola sirri-səməvat⁶⁸⁰ ilə qeybi-ərzini⁶⁸¹,
Gər ola gözlərimə sürmə ayağın tozi.

Şəhriyar olalı sən şəhri-məhəbbətdə, şəha,
Baldu qəm ləşgəri can mülkünə piruzi⁶⁸².

Vəsli-dövlət günüdür canını ver şükranə,
Gər Nizami sənə Həq ruzi qıla ol ruzi⁶⁸³.

⁶⁷⁵ Xəcalətli

⁶⁷⁶ Növrüz gülnü

⁶⁷⁷ parıltın

⁶⁷⁸ Dünyanı işıqlandıran şamı, ggünəşi.

⁶⁷⁹ yağısı

⁶⁸⁰ Səmələrin sirri

⁶⁸¹ Kainatın yoxluğu

⁶⁸² Qələbəni

⁶⁸³ günü

Saqiya, sağəri-billurə tök ol yaquti
Ki, tənin qüvvətidir, ruhi- rəvanın qüvvəti.

Zövqünün çahi⁶⁸⁴ nə sahədürür, ey Zöhrə-cəbin⁶⁸⁵
Ki, suya əl tutar, susuz gətirər Haruti.

Şivəsindən xəttinin oldu mühəqqəq mənə kim,
Himməti-hüsnüncə deyil, hüsni-xətti-yaquti.

Qeydi-təndən dili qurtar ki, dəriğ⁶⁸⁶ olə ki, ola,
Morği-lahuti⁶⁸⁷ əsiri-qəfəsi-nasuti⁶⁸⁸.

Qaşların yayı fəraqında Nizami gər ölə,
Həsərət oxların sənduq ola, tabuti.

⁶⁸⁴ quyusu

⁶⁸⁵ alın

⁶⁸⁶ Təəssüf

⁶⁸⁷ Ruhun quşu

⁶⁸⁸ insan qəfəsinin əsiri

İşrətü eyş olanın yar ilə karı, barı,
Nədir ol dünyada namus ilə arı, barı!

Eşqə səbr etmiyəne çarə səfərdir, dedilər,
Tərk edəlim yenə bu darü diyarı, barı!

Gözümüz vüsl günün görməzsə görməsin,
Görməz olaydı ağyar ilə yarı, barı!

Bağ ilə dar tapınsız çün olur bağ ilə dar,
Mən tapınsız nə edərəm, bağ ilə darı, barı!

İrdi çün səhni-fələk övcuna fəryadü fəğan,
Niçün irişmədi ol yarə bu zari, barı!

Neyləsin eşidib əfqanıni bu xəstə dilin,
Bir güli-tər ki, hezar⁶⁸⁹ oldu hezarı, barı!

Sanma, cəhd ilə, Nizami, bulasan yara vüsal,
Ayə kim gördü ki, irişdi qubarı, barı!

Dilbər götürdü çünki yuzindən niqabını,
Çərxin götürdü çərxə məhü aftarını.

Yüzinə qapu yaparsan, bacadan düşər,
Görəli aftar yuzün maftarını.

Cür'ən⁶⁹⁰, rəqibə sünmə⁶⁹¹ki, kafər, rəva degil,
Huri əlindən içməyə cənnət şərabını.

Derlər pərilərin yeri viranələr olur,
Məskən yeridir, eyləsə könlüm xərabını.

Hər xəstə ki, eyləsə xuni⁶⁹² gözün həlak,
Sürmə edərlər əhli-bəsirət⁶⁹³ türabını⁶⁹⁴.

Kafərlərin cəhənnəm içində yana içi,
Hicrində görsələr cigərim iltihabını.

**Kuyində keçdi hicrilə ömri Nizaminin,
Cənnət içində çəkdi, cəhənnəm əzabını***

** Bu beyt Nizami Gəncəvinin şah bellərindəndir,
həm də fars dilində yazdığı şerlərdə bu məzmununda bey-
tlərə rast gəlirik.*

⁶⁹⁰ Bir qurtum içki

⁶⁹¹ Vermə, hədiyyə etmə

⁶⁹² qanlı

⁶⁹³ Gözüaçıq adamlar

⁶⁹⁴ toz

Olalı xülq ilə sən hüsnəlinin padşahı,
Verdi yağmayə könül mülkünü eşqin sipəhi.

Nisbət etdigimçün ləlinə, ey qöncədəhan,
Sevinib göyə atar laleyi-nəman küləhi.

Söylə gənc⁶⁹⁵ ilə ki, dəmbəstə ola, qönçə görüb,
Yürü naz ilə ki, heyrətdə qala sərvi-səhi⁶⁹⁶.

Gözləri cövr ilə can xərmənini yaxdığına,
İştə yüzündə nişan daneyi-xali-siyəhi⁶⁹⁷.

Ya rəbb, ol türre nə tavusi-mükərrəmdir⁶⁹⁸ kim,
Rövzeyi-gülşəni-cənnətdir⁶⁹⁹ onun cilvəgəhi⁷⁰⁰.

Ox kimi nişinə⁷⁰¹ çün girmişəm, ey qaşı kaman,
Guşeyi-çəşminlə halıma bax gah-gəhi⁷⁰².

Sehr, əgər bilsəm, eşigində olardım carub,
Ayağın tozuna yüz sürməkçün gah-gəhi.*

Yandı dərd ilə Nizami qulun, ey xosrovi-hüsn⁷⁰³,
Bir, sor, axır nədir indi bu qəribin günəhi.

Bülbülə qüssəvü qəm, tutiyə dərd ilə ələm,
Şəkərü gül, məgəsü xar zəhidir, zəhi.*

*Beytlər sonradan əlavə edilmiş, Nizami Gəncəviyə
aid deyil.

⁶⁹⁵ Şadlıq, şənlik

⁶⁹⁶ Boy-buxun, düz

⁶⁹⁷ Qara xalın danəsi

⁶⁹⁸ Kəramətli tavus

⁶⁹⁹ Cənnətin güllü bağı

⁷⁰⁰ Naz etdiyi yer

⁷⁰¹ Burada, kamandakı ox yeri – məsandadır.

⁷⁰² aradabir

⁷⁰³ Gözəllərin gözəli

Şərmsar etdi saçın nafeyi-müşki-Xütəni,
Necə kim, gözlərimin yaşı əqiqi-Yəmənə.

Navəki-tiri-qəzadır⁷⁰⁴ gözünü hər müjəsi⁷⁰⁵
Həlqeyi-dami-bələdir⁷⁰⁶ saçının hər şikəni⁷⁰⁷.

Sən əzizin xəbərini atalı gülzarə səbə,
Çak⁷⁰⁸ edər həsrət ilə Yusifi-gül, pirəhəni⁷⁰⁹.

Seyr edərkən boyunun şivəsini gördü məgər
Ki, utanıb keçdi həyadan yerə sərvi-çəmənə.

Dedilər bənə ki, hərəcayidir⁷¹⁰ ol yar, dedim:
-Şəmdir, rövşən edərsə, nola hər əncümənə⁷¹¹.

Talei kövkəbi⁷¹² olmazdı müqarın⁷¹³ şərfə,
Sənə ism ilə qərin⁷¹⁴ olmasa Veysi-Qurani.

Gərçi hüsn ilə Süleymansan və Cəmşidi-zaman,
Hatəmi-mülkə əmin eyləmə hər Əhrimənə.

Xar hicrilə ölən bülbülü-şuridə dilin,
Yaraşar kim, ola gülbərgi-təridən⁷¹⁵ kəfəni.

Nəzm damına şəkər saçdı, Nizami, danə
Ki, məgər səyd⁷¹⁶ edə ol tutiyi-şəkkərdəhəni.

⁷⁰⁴ Qəzəvi-qədərin atdığı oxdur

⁷⁰⁵ kipriyi

⁷⁰⁶ Bələ tələsinin halqası

⁷⁰⁷ qırığı

⁷⁰⁸ Cırmaq

⁷⁰⁹ Köynək

⁷¹⁰ Avara, sərgərdan

⁷¹¹ ulduzu

⁷¹² ulduzu

⁷¹³ Burada: uca

⁷¹⁴ yaxın

⁷¹⁵ Tər gülün yarpağı

⁷¹⁶ ov

Qəməzən xədəngi zəxm vuralı canə, Mustafa!
Dərdü qəm ilə döndü cigər qana, Mustafa!

Xali xüddin yüzqündə nə zalımdır, ah, kim,
İslam içində qəsd edər imana, Mustafa!

Olsan rəvan bu qamətlə, xəclət irişər,
Səhni-çəməndə sərv-i-xuramana, Mustafa!

Bülbüli qəm ilə lalü həyadan gülab olur,
Gəlsən bu tələt ilə gülüstana, Mustafa!

Pərvanə kimi şəmruşun şövqi yadına,
Hicran odu ilə dil necə yana, Mustafa!?

Bu dərdi-təlxi-hicr Nizamini öldürür,
Şirin ləbindən irməsə dərmana, Mustafa!

Gəl, ey dərd əhlinin dərmanı, lütfi!
Könüllər taxtının sultanı lütfi!

Sərir-i-mülki-hüsnün şəhriyarı,
Mələhət mülkünün xanı lütfi!

Tərəvət gülşəninin gülüstanı,
Lətafət gövhərininkanı, lütfi!

Bizi lütf eylə, qəhr odu ilə yaxma,
Rəqibə göstərüb ehsanı, lütfi!

Nizaminin, cəmalın həsrətindən,
İrişdi könüllərə əfqanı, lütfi!

Səba, zülfin qoxusundan müəttər qıldı afaqi,
Cəmalın nüsxəsin gördü, yelə versi gül əvraqı⁷¹⁷

Nəzirin surətə gəlmək məhali⁷¹⁸-əqldir zira
Ki, Xüllaqi-cəhan xətm etdi səndə hüsni-əxlaqi.

Qədimi-ləmyəzül, hüsünün müqimi-layəzal ismin,
هو الاول هو الاخر هو الدايم هو الباقي

Demişsən vəslim istərsə cəhanü cani tərک etsin,
Nədir canü cəhan tək sən bütün qıl əhdü misaqı.

Nizami ləbləri şövqi ilə deyir zahidü rahib,
Ləbaləb camdan meysun الا يا ايها الساقى

⁷¹⁷ Vərəqləri, yarpaqları

⁷¹⁸ Qeyri-mümkün

Getdi nuri-bəsir⁷¹⁹, ey sərvi-rəvan, sən gedəli,
Tərک edib cismi rəvan, oldu rəvan, sən gedəli.

Sənsiz, ey şəmseyi-şəmsi-fələkaray⁷²⁰, bana,
Gözlərümə qorxu oldu cəhan, sən gedəli.

Laləvü sərvi xuramanə nəzər eyləməzəm,
Ey yüzi lalə, boyu sərvi-rəvan, sən gedəli.

Neyçün irməz sənə, ey mahi-cəhantabi-fələk⁷²¹
Ki, irişər göylərə fəryadü fəqan, sən gedəli.

Dil güman eylərdi ki, ola, Nizami, sənsiz,
Gəl-gəl, ey can ki, yəqin oldu güman, sən gedəli.

⁷¹⁹ Gözün nuru

⁷²⁰ Fələklərin günəşinin günəşi

⁷²¹ Fılayin dünyanı işıqlandıran ayı

Könül qəmi ilə nə canın ki, xəstə oldu məzacı,
Ləbindən özgə əcəbdir əgər olursa əlacı.

Fəzayi-ələmi-məəni münəvvər olsa, əcəbmi?
Könül sərraçesinin çün cəmalın oldu sərracı.

Könüldən istəməz oldu xəyali-zöhd⁷²² ilə din,
Nə şah olur ki, elindən götürdü bacü xəracı.

Götürüb əlini, tutar yüzini göylərə nərgis,*
Yüzünü görəli oldu məgər ki, sənə duaçı.

Rəqibə dadlı sözlün, məni bir gün öldürərsə,
Kişiyi şimdimi, başdan çıxardı dinəndə acı.

Məhəbbət əhlinə sultanlıq istiyən kişinin,
Gərək ki, tozla, torpaq ola taxtú tacı.

Nizami kuyinə vardı çü görmədi yüzün ayın,
Dedim ki, Kəbiyə vardıü və nur görmədi hacı.

* *Bu misra "Nərgis" qəsidəsində də var.*

Hər pəri yüzini kim, tutdu qəm-əfzayi saqqal,
Yüzi qaralayıb eylədi rüsvayı saqqal,
Gizli eybini əyan etdi sərəpayı saqqal,
Saqqal, ey vay saqqal, vay saqqal, ey vay saqqal!

Ol ki, sözü iki olmazdı, nə söylərsə,
Saqqalı qovuşcaq hər nə qədər dilbərsə,
Saqqalından sözü keçməz kimə kim, söylərsə,
Saqqal, ey vay saqqal, vay saqqal, ey vay saqqal!

Bir pəri çöhrə ki bulunmazdı misli Həmil,
Kimsə lütfündən onun etməzdi qal ilə qıl,
İki dirhəm saqqal ilə nə əcəb oldu səqil⁷²³?
Saqqal, ey vay saqqal, vay saqqal, ey vay saqqal!

Ol ki, dərdindən oda yaxmışdı lalə cigər,
Yüzi görsə həyadan utanırdı güli-tər,
Saqqalı bitlidi, olmuşdur adı indi səqər⁷²⁴,
Saqqal, ey vay saqqal, vay saqqal, ey vay saqqal!

Hər nə hüsnü dayanıb aşiqinin könlünü siyir,
Siqli bitsə pşimanlıq odu canını yeyir,
Saqqalın yolar və uğradığına dərd ilə deyir:
Saqqal, ey vay saqqal, vay saqqal, ey vay saqqal!

Bir pəri zadü güləndamü sənubər qədd ikən,
Lalə rüxsarü səmən, cöhrəvü gülgün xüdə ikən,
Saqqalı batsa olur gül, yüzi güllərə tikən,
Saqqal, ey vay saqqal, vay saqqal, ey vay saqqal!

⁷²³ ağır

⁷²⁴ fağır, kasıb, səqir

Hər kimə kim, saqqal ovcundan irər dərdü əna⁷²⁵,
Yoldurub, yolmaq ilə, yolmaya dərdinə dəva,
Andırıb ananını bağlamıyınca qoymuya,
Saqqal, ey vay saqqal, vay saqqal, ey vay saqqal!

Ey Nizami, neçə cür etdisə sənə ol nigar,
Birinə min əvəz eylədi saqqal axər kar,
Kimə uğrarsa öldüm deyib, "sağu sıxar"⁷²⁶
Saqqal, ey vay saqqal, vay saqqal, ey vay saqqal!

Sevdim yenə bir mahı ki, dövrən gözəlidir,
Sevdayi-qəmi-eşqi könüldə əzəlidir,
Bustani-canan gülşəninin tazə gülüdür.
Məhbubəm, əfəndim kim, onun ismi Əlidir.

Sehr ilə nəzər qılalı, ol dilbəri-fəttan⁷²⁷,
Divanə olubdur, saçı bəndində dilü can,
Meyl etmədi gözüm yaşına, ol sərv-i-xuraman,
Məhbubum, əfəndim kim, onun ismi Əlidir.

Mən bəndəsinə rəhm ilə bir kəz nəzər etməz.
Bənzər ki, ona naleyü ahım əsər etməz,
Sanar bizi yolunda məgər tərki-sər etməz,
Məhbubum, əfəndim kim, onun ismi Əlidir.

Canı nə edərəm mən, mənə canan ələ girsə,
Dil xəstəsinə yəni ki, dərman ələ girsə,
Can verəydim bir gecə üryan ələ girsə,
Məhbubum, əfəndim kim, onun ismi Əlidir.

Əğyarına hər dəmdə işi lütfü kərimdir,
Mən quluna niçün, əcəba, cövrü sitəmdir?
Bir busə əta qılsa Nizamiyə kərəmdir,
Məhbubum, əfəndim kim, onun ismi Əlidir.

⁷²⁵ əziyyət

⁷²⁶ Yas tutar, mərsiyə deyər

⁷²⁷ Fitnə-fəsad salan dilbər

Düşəli eşqinə, ey rüxləri bədr ay, könül,
Oldu zülfün kimi aşuftə və bəd-rəy, könül,
Necə kim, hay dedim, isləmədən hay, könül,
Eylədin xəlqi-cəhanə məni rüsvay, könül,
Vay könül, vay bu könül, vay könül, vay könül!

Gah yanar şəmi-rüxün şövqünə pərvanə kimi,
Gah dələr həsrət ilə yürəgimi şənə kimi,
Gah verər ari⁷²⁸ ilə aşiqi-divanə kimi,
Gah tökər gözlərimin yaşını dürdanə kimi,
Vay könül, vay bu könül, vay könül, vay könül!

Həmnəfəs olmağa sən Xosrovi-Şirin ləb ilə,
Vermişəm arı yelə, namü nişan ilə belə,
Dilə düşmüş, yalnız mən degüləm əldən ələ,
Dil əlindən neçələr düşdimənim kimi dilə,
Vay könül, vay bu könül, vay könül, vay könül!

Tir⁷²⁹ qəddimi kaman eylədi ol huri-nijad⁷³⁰,
Şəst qəmdən dili-sevdazədə, olmadı qoşad⁷³¹,
Deyirdim ki, eyləyim mən dəxi dilbərləri yad,
Dil əlindən kimə fəryad edəyim, kim verə dad?
Vay könül, vay bu könül, vay könül, vay könül!

⁷²⁸ Lüt, çılpaq

⁷²⁹ ox

⁷³⁰ Huri nəcabətli, huri əsilli

⁷³¹ Altmış sevdalı ürəkdən azad olan olmadı.

Gər cahanın bir yerə cəm edələr nəqqaşını,
Nə gözün rəsm edələr, bu şivədə nə qaşını,
Yol daşına basar ayağını, basmaz yüzümə,
Yoldaşından, ah kim, yekrək görür yoldaşını.

Qanımlı tk, etmə nalan, hicr ilə qanun kimi,
n msldır dedilər: qan ilə qanun eyləmə!

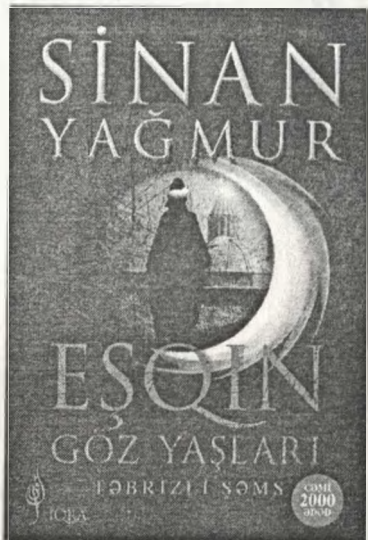
İ iki ayaq bad ki, ol iki ayağın,
Boynuma gr dağca oluris günahı.

İrmişm meraci-vəslə, dedigi, sözün, rəqib,
Vaqin bilmək dilərsən uş-şin, uş nrdiban.

**EŞQİN GÖZ YAŞLARI: TƏBRİZLİ ŞƏMS
MÜƏLLİF: SİNAN YAĞMUR**

Yeddinci və ən təsirli bıçaq zərbəsi boğazına gələr, boynu sağa tərəf bükülər. Dərvişlər yerə yığılmasını gözləyər. Şəms Hz. Peyğəmbərin bu hədisini zümzümə edər, səsi xırıltılı: "Allaha qovuşmaq istəyəni Allah da sevər". Dərvişlərdən biri arxasına təpik vurur. Üzüstə daşlığa yıxılar, dodağı partlayıb dişləri yerə tökülər. Qara əbası qanlar içində qıpqırmızı olmuşdur. Saçlarından tutaraq başını qaldıran dərvişin niyyəti Şəmsin başını gövdəsindən ayırmaqdır. Baş dərviş mane olar. Buraxın, son nəfəsini versin. Sonra da yaxınlıqdakı bir quyuya atın. Paltarına büküb atın. Həyatı təmizləyin. Səhər yola düşərik. Şəms hələ son nəfəsini verməmişdir. Sillə daşının üzərindəki başını yavaşca göyə qaldırır və deyər:

"Allah nə gözəl sevgilidir. Rəbbim sənə aşiqəm və bu camı sənə hədiyyə edirəm"

**EŞQİN GÖZ YAŞLARI: MÖVLANA
MÜƏLLİF: SİNAN YAĞMUR**

Gecəyə doğru "Şəms... Şəms..." deyər sayıqlayaraq oyanar. Başında təkə oğlu Sultan Vələd vardır. Atasının əlindən tutaraq ağlayır. Mövlana qoz ağacından hazırlanmış sandığın açılmadığını istəyər. Sultan Vələd sandığı açdıqda qana boyanmış əbanı görər... "Bu Əbanı kim qoydu bura?" deyər təəcüb içindədir. Mövlana əbanı üzünə sürtərək qoxulayar, ağlayar, ağlayar. Məni yanına al, Şəms. Sənsizliyə dözüüm qalmadı. Həyat xudbindir. İnsanlar isə həyatdan da kobuddur. Cənnətin qapısı sənin qəlbindən keçirdi, ey Şəms. İndi bütün qapılar ömrümə bağlıdır. Eşq bizi birləşdirmişkən hansı ölüm rədd edə bilər ki bizi?! Ey dizinin dibində sabaha qədər yatdığım Şəms! Bizim bir-birimizə dediyimiz gözəl sözləri, bu belə bükülmüş göy üzünü gizlədir. Bir gün gələr daşınmaqdən yorular və sirləri yağışa pıçıldayar. Bax, o leysan kimi yağan yağışlar eşqin göz yaşlarıdır...

İVAN İLİÇİN ÖLÜMÜ MÜƏLLİF: LEV NİKOLAYEVİÇ TOLSTOY

Məşhur yazıçının qələmə aldığı bir dövlət məmurunun kəşməkəşli, ağır dolu həyatından bəhs edən bu kiçik həcmli əsər düz 40 il sonra yenidən ana dilimizdə nəşr edilmişdir.

Maddi imkan baxımından heç bir problem yaşamayan İvan İliç sanki həyatın müvəqqətiliyini unutmuş, elə bu minvalla da xoşbəxt zənn etdiyi həyatının bir heç naminə əbəs yerə getdiyini görünce artıq ömür möhləti dolmaq üzrədir...

Dahi yazıçının ömrünün son vaxtlarında ərsəyə gətirdiyi bu əsər üslub baxımından özünəməxsusluğu və axıcılığı ilə oxucuları bir daha özünə valeh edəcək və hər bir oxucunun qəlbində dərin bir iz qoyacaq...

GƏLƏCƏK NƏŞRLƏRİMİZDƏN

EŞQİN ELCİSİ MÜƏLLİF: ƏHMƏD TURQUT Çox satılan "Eşqin Şahidi"-nin yazıçısından!

İrfani bir təsvirlə yenə tarix, insan və ədəbiyyat iç-içə...
Kərbəla seriyasının ilk romanı olan "Eşqin Şahidi" ilə oxucular Hz.Hüseynlə bir olmuşdular. Bu romanda isə Seyyidə Zeynəb və şəhidlərin arxasınca qalan digər eşqə şahid canların səsləri var.

"Ey Gözəl! Ey Gözəldən pay alan gözəl!

Gəl! Gəl ki, Yaqubun göz yaşı dinsin!

Ey gözəlliyinə min Yusifin qurban olduğu Həbibin Canı!

Gəl! Gəl ki, Yusif necə sevilirmiş, öyrənsin Züleyxa!"

"O gəlir, O!..

Cəddinin Reyhanı, Zəhra Gülü,

Torpağı Heydərindən olan gəlir.

Açılsın yeddi qat səma,

Müctəbanın İncisi, Hüseynin Mərcanı

Rəbbinə qurban, əhdinə sadıq aşiq gəlir!"

OVCUNUZDAKI KƏPƏNƏK MÜƏLLİF: ƏHMƏD ŞƏRİF İZGÖRƏN

Qərb yazıçılarının uğur əldə etmək barədə yazdıqları fərdi inkişaf kitablarındakı yanaşmalarından fərqli olaraq Əhməd Şərif İzgörən insanlara doğru yolu necə tapmağı və bu yolu gedərkən lazım olacaq vəsaitləri göstərir. Dünyada ilk dəfə olaraq bəyənilməyəcəyi təqdirdə geri qaytarılmağına zəmanət verilən bu kitabda öyrəşdiyimiz standart fikirlərin təbliğinin əvəzinə əhvalatlar və bu əhvalatlarla bağlı verilmək istənilən ismarışı oxucuya izahlı şəkildə çatdırır. Oxuduğunuz müddətdə hər səhifəsindən həzz alacağınız bu əsərdə yazıcı düşündürücü fikirləri ilə yanaşı şəxsi həyat təcrübəsini də bölüşür, oxucuya suallar verir və hətta yeri gələndə yumor hissini də paylaşır.